
ЧЛАНЦИ

*Проф. др Мирко Васиљевић,
Правни факултет, Београд*

UDK336.76(094.5):332.0123

Законска инфраструктура и тржиште акција из својинске трансформације

Резиме

У овом чланку аутор је анализирао могућности и ограничења секундарног тржишта акција из режима Закона о својинској трансформацији. Аутор указује да је успостављено законско право прече кувине акција, уз широко коришћење и уговорног права прече кувине велика препрека развоју финансијског тржишта, посебно секундарног тржишта акција. Аутор уочава да промена акција, без поштовања овог права, може водити погрешној пракси, што је погодно за правну сигурност. Најзад, аутор препоручује укидање законског права прече кувине, да би се брже развијало тржиште акција.

Кључне речи: приватизација, акције, законско право прече кувине, термински уговори, брза акција.

1. Закон о својинској трансформацији (ЗоСТ) и тржиште хартија од вредности уопште

Закон о својинској трансформацији Републике Србије (“Службени гласник РС”, бр. 32/97), у садејству са Законом о предузећима (“Службени лист СРЈ”, бр.

29/96), омогућује трансформацију друштвених предузећа у друштва капитала (првенствено акционарска друштва), а самим тим и транспарентни облик предузећа за тржиште капитала.

Треба очекивати да ће највећи број друштвених предузећа бити трансформисан у акционарска друштва, чији је капитал изражен у акцијама као хартијама од вредности, које су као такве по правилу у промету на тржишту. Ипак, трансформација је могућа и у друштва са ограниченом одговорношћу, чији је капитал изражен у уделима, који немају природу хартија од вредности, те као такав није покретан као акције, већ је увек оптерећен законским правом прече куповине других чланова (власника) тог друштва, које се пак не може уговором искључити.

Ипак, иако је капитал акционарског друштва изражен у акцијама као хартијама од вредности, те је као такав у принципу најпокретљивији капитал, ЗоСТ има доста ограничења за такву покретљивост акцијског капитала. Ова ограничења првенствено се односе на широко установљено *законско право прече куповине акција* акционара који имају законски приоритет у стицању акција, што ће у значајној мери спутавати тржиште акција. Уз то, ту су и ограничења која се тичу могућности располагања акцијама стеченим по основу тзв. уписа (бесплатне акције). Најзад, и сам Закон о предузећима омогућује да се на аутономној основи уведу разна статутарна ограничења у слободном промету акција - *узв. уговорно право прече куповине, као и ограничења у виду сагласности управе акционарског друштва на промет акција*.

Чини се, међутим, да ова додатна статутарна ограничења у промету акција не би требало да у значајнијој мери оптерећују тржиште акција, будући да Закон о предузећима ова статутарна ограничења везује само за “акционарска друштва чије се акције не продају и не купују на берзи” (чл. 233.), а у смислу ЗоСТ акционарским друштвима чије ће се акције куповати и продавати на берзама (у највећој мери специјални берзански листинзи са блажим условима за акције предузећа у поступку својинске трансформације) сматраће се сва акционарска друштва чији се део акција по било ком основу (неуписане, одустанак од отплате и слично) пренесе у портфељ Акцијског фонда, који са таквим акцијама мора располагати преко финансијске берзе (ако је реч о акционарским друштвима), односно јавним позивима (ако је реч о друштвима са ограниченом одговорношћу) - ЗоСТ, чл. 27. ст. 1. Ово такође важи и за продају акција на секундарном тржиште које су стечене под повлашћеним условима (по основу уписа-бесплатно и са попустом), с тим што се ове акције стављају у промет преко финансијске берзе путем берзанских посредника - ЗоСТ, чл. 20. ст. 3.

2. ЗоСТ и куповина акција стечених по основу уписа (секундарно тржиште)

Акције које се стекну на тзв. примарном тржишту у првом кругу својинске трансформације од стране лица која имају законско право приоритета (запослени

у друштвеном и државном сектору, бивши запослени ових сектора укључујући и пензионере и осигурани и неосигурани земљорадници) на стицање акција по основу уписа (бесплатне акције) могу, са одређеним ограничењима, бити предмет продаје на секундарном тржишту.

Према ЗоСТ у првој години од закључења уговора (то може бити, зависно од воље уписника и први дан по закључењу уговора) о куповини акција (практично по завршетку поступка по јавном позиву за упис акција) из првог круга (што ће технички по правилу за једно предузеће бити један датум) уписницима ових акција биће на располагању 10% акција. У другој и трећој години по закључењу уговора (практично то може бити и први дан по почетку друге односно треће године) на располагању уписницима акција биће по 20% акција, а у четвртој и петој (што такође може бити и први дан по почетку четврте односно пете године) години по 25%. Слободан промет ових акција ограничен је, међутим, законским правом прече куповине.

3. ЗоСТ и куповина акција стечених откупом под повлашћеним условима (секундарно тржиште)

Према ЗоСТ акционари који стекну акције у првом кругу (као и друга лица која имају законско право приоритета у стицању акција под повлашћеним условима: акције по основу уписа-бесплатне и акције уз отплату са попустом) такође у другом кругу имају право приоритета у стицању акција уз откуп са законски утврђеним попустом. Овај откуп врши се у законски утврђеним роковима: законом је утврђен императивни рок за прву рату (30 дана од дана закључења уговора о куповини акција), императивни рок за остале рате (три месеца од дана кад је требало да буде извршена претходна уплата) и императивни крајњи рок (шест година од дана закључења уговора). Законом је такође утврђено да се ове акције морају отплатити у првој и другој години у износу од по 10% од ревалоризоване вредности уписаних акција, а у осталим годинама од по 20% од ревалоризоване вредности уписаних акција. Максимални номинални износ акција које се могу откупљивати с попустом је 6.000 ДЕМ у динарској противвредности, а максимални попуст за њихов откуп је 60%, односно 3.600 ДЕМ (дакле минимални износ отплате је 2.400 ДЕМ у динарској прротиввредности, што подељено са 72 месеца даје око 33 ДЕМ у динарској противвредности месечне отплате, док максимални износ отплате са минималним попустом од 20% односно од 1.200 ДЕМ, износи 4.800 ДЕМ, што подељено на 72 месеца даје око 66 ДЕМ у динарској противвредности месечне отплате).

Према ЗоСТ акције које се стекну са попустом могу се стављати у промет након њихове уплате уз утврђени попуст, који се (попуст) сразмерно придодаје отплаћеном износу (при чему је реч о уплати сваке акције појединачно, зависно од статутом утврђене номиналне вредности). Практично, акционар који има макси-

мални попуст након отплате на крају прве године од око 400 ДЕМ, чему се придодaje око 600 ДЕМ попушта може имати на располагању за продају акције номиналне вредности око 1.000 ДЕМ (све у динарској противвредности), што се даље може разлагати на месеце или тромесеце; с друге стране, акционар који има минимални попуст на крају прве године након уплате од око 800 ДЕМ и придодатог попушта од око 200 ДЕМ има на располагању за продају акција номиналне вредности такође око 1.000 ДЕМ (све у динарској противвредности), што се даље може разлагати на месеце и тромесеце. Промет ових акција, као и акција по основу уписа, ограничен је, међутим, законским правом прече куповине од стране акционара који су стекли акције у првом кругу. Уз то, ЗоСТ изричито искључује преношење права на попуст за откуп ових акција са попустом (чл. 12. ст. 8.).

4. ЗоСТ и куповина акција стечених откупом без попушта (секундарно тржиште)

Према ЗоСТ у другом кругу трансформације продају се акције са попустом и акције без попушта.

Наиме, након искоришћења права прече куповине акција акционара који по закону имају право на стицање акција под повлашћеним условима, ови акционари такође имају право прече куповине преосталих акција без попушта. Правни режим отплате ових акција уређује се уговором о куповини акција, у складу са одлуком о издавању акција. Зависно од интереса издаваоца све опције у овом погледу су отворене. И ове акције које се стекну отплатом без попушта могу такође бити у промету на секундарном тржишту. Ове акције могу се ставити у промет на секундарном тржишту, након њихове појединачне отплате (зависно од њихове утврђене номиналне вредности). Ипак, и промет ових акција ограничен је законским правом прече куповине постојећих акционара који су акције стекли у првом кругу (акције по основу уписа-бесплатне акције), као и акционара који су стекли акције у другом кругу уз отплату са попустом (то ће најчешће бити исти акционари, али то не мора у целини бити увек случај), односно и евентуалним уговорним правом прече куповине других акционара (нпр. акционара из докапитализације без попушта, акционара из конверзије дуга у улог и слично).

5. ЗоСТ и куповина акција без попушта (примарно тржиште)

Према ЗоСТ након искоришћења права корисника права првенства на куповину акција са попустом и без попушта у другом кругу, преостале акције предузећа могу куповати остала правна и физичка лица (домаћа и страна), која немају по закону право првенства. Закон оставља, међутим, простор да се самом одлуком о издавању и продаји акција утврде критеријуми за право првенства у откупу ових акција, при чему само примера ради наводи да то могу бити критеријуми веће гото-

винске уплате и краћег рока отплате. Уз то, Закон уводи и једно значајно ограничење: у другом кругу својинске трансформације било по ком основу (куповина уз попуст, куповина без попушта са правом прече куповине утврђеним законом, куповина без попушта и са правом прече куповине утврђеним одлуком о издавању и продаји акција, куповина без попушта и без права прече куповине) не може се стећи више од 25% акција једног предузећа без сагласности Дирекције за процену вредности капитала). За разлику од секундарног тржишта, где се акције купују по њиховој вредности на том тржишту у том моменту, будући да је овде реч о примарном тржишту ове акције би се у принципу куповале по њиховој номиналној вредности, што је по правилу неповољније.

6. ЗоСТ и куповина акција без попушта или из докапитализације (примарно тржиште)

Иако је ЗоСТ предвидео законско право прече куповине, односно пречег стицања акција под повлашћеним условима одређених категорија лица са правом првенства, то не значи да ово право мора увек бити искоришћено. Напротив, уколико нема интереса за стицање акција у неком предузећу под повлашћеним условима (акција по основу уписа-бесплатне акције и акције са откупом уз попуст), онда се оне могу продавати на примарном тржишту другим правним и физичким лицима (домаћим и страним), која немају такво првенство, а која имају интерес за њихову куповину на примарном тржишту. Полазиште за одређивање вредности капитала предузећа и тиме и броја и номиналне вредности његових акција је по правилу приносни метод, што је у принципу повољна опција за потенцијалног купца ових акција (продаја предузећа или иделаног дела предузећа кроз продају његових акција). У овом случају полазиште за куповину и не мора да буде номинална вредност акција, већ се практично њихова вредност може утврђивати као да је реч о секундарном тржишту. У сваком случају сагласност на такав промет морала би дати Дирекција за процену вредности друштвеног капитала.

С друге стране, предузеће може пре примене ЗоСТ да се определи за примену модела докапитализације без попушта, при чему се јавним позивом за упис и продају акција (који по правилу мора да одобри Комисија за хартије од вредности ради заштите инвеститора у ове хартије) позивају заинтересовани купци да купе акције за докапитализацију. Куповина ових акција вршиће се по њиховој номиналној вредности, до које се дошло на основу процене вредности предузећа по правилу приносном методом. На овај начин се може стећи и право приоритета, на уговорној основи, за куповину акција без попушта, након искоришћења приоритетних права уписника акција са правом првенства, што може, зависно од случаја, да буде значајан мотивациони момент.

7. ЗоСТ и куповина акција од Акцијског фонда (примарно или секундарно тржиште)

Према ЗоСТ све акције предузећа које остану неуписане после другог круга, као и акције предузећа које су уписане за откуп, од чије отплате уписник акција одустане (не отплати их ни у накнадном року остављеном у складу са законом и одлуком о издавању и продаји акција, односно у складу са уговором о куповини акција), преносе се *ex lege* на Акцијски фонд Републике Србије. Акцијски фонд ове акције такође ставља у промет (примарно тржиште) и то преко финансијске берзе. И промет ових акција, међутим, ограничен је законским правом прече куповине акција постојећих акционара предузећа (акционара који су стекли акције у првом кругу - бесплатне акције и акционара који су стекли акције у другом кругу било уз попуст, било без попушта, са правом првенства или без права првенства). Како и акционари који су стекли акције у другом кругу без попушта и без права првенства (након искоришћења права првенства акционара са тим правом) имају право прече куповине акција од Акцијског фонда, то би требало да буде значајан аргумент за куповину акција у другом кругу и посебно за испуњавање критеријума за право првенства у откупу (на основу критеријума утврђених одлуком о издавању и продаји акција) међу лицима која немају приоритет у откупу на основу самог закона (веће готовинско учешће, краћи рок отплате и слично). Иако је реч о својврсно примарном тржишту (прва продаја), ове акције које су пренете Акцијском фонду продавале би се по правилима која важе за продају на секундарном тржишту, што значи да би се вредност акција утврђивала према правилима овог тржишта, а не према номиналној вредности. Ова правила важе и за продају акција које је предузеће пре почетка првог круга морало по закону да пренесе на Фонд пензијског и инвалидског осигурања запослених (10%), када Фонд одлучи да их прода.

8. ЗоСТ и законско и уговорно право прече куповине акција

ЗоСТ уводи законско прво прече куповине акција које се стекну на основу уписа (бесплатне акције), као и акција које се стекну на основу откупа уз попуст и акција које се стекну откупом без попушта (од стране лица која имају приоритетна права на стицање или од стране лица која по закону немају то право). Право прече куповине имају постојећи акционари (ЗоСТ, чл. 14. ст. 2., 20. ст. 2-4., 22. ст. 7-8., 27. ст. 5.). Трајање овог права није самим законом временски ограничено. Према Закону о облигационим односима ("Службени лист СФРЈ", бр. 29/78, чл. 527-533.) лица која имају ово право по самом закону морају бити обавештена писменим путем о намери продаје и о условима продаје, иначе могу захтевати поништај продаје (поништај се може захтевати у року од шест месеци од сазнања за продају, односно у крајњем року од пет година од извршене продаје). Право прече куповине ве-

зано је за личност и не може се ни отуђити ни наследити, будући да овим законом није друкчије прописано.

Ипак, *законско право прече куповине акција* има одређена ограничења. Прво, ово право *важи само код прве продаје акција* од стране лица која по закону имају то право (ЗоСТ, чл. 20. ст. 4.), што значи да не важи код каснијег промета исте акције (осим ако није уведено на аутономној основи). Друго, ово право законски је гарантовано акционарима *сразмерно номиналној вредности акција које су стекли* (и то приликом сваког сукцесивног стицања). Најзад, *реч је о праву прече куповине, а не и о праву прече стицања*, те се ово право не може применити у случају других основа стицања акција (поклон, наслеђивање, судска одлука итд.).

Питање је да ли је могућа установа, као модел избегавања законског права прече куповине других акционара, давања кредита за откуп акција (уз попуст или без попушта) уз залагање акција као обезбеђења и извршења над акцијама у случају невраћања кредита према уговору о кредиту са овим обезбеђењем (ово је изричито забрањено за само предузеће које продаје своје акције - ЗоСТ, чл. 19. ст. 6.), али је изричито дозвољено за правне послове финансијских организација за стицање акција предузећа (Закон о предузећима, чл. 244.). Према ставу судске праксе залогопримац (у овом случају кредитор) би претходно морао да објави јавни оглас за продају акција које држи у залози ради евентуалног искоришћења права прече куповине и ових акција од стране акционара који по закону (статуту или уговору) имају то право и сразмерно обиму тог права и то у једном примереном року, с тим да све непродате акције постану његово власништво.

У основи, све што је речено за законско право прече куповине примењује се и у случају статутарног или уговорног установљења права прече куповине акција од стране постојећих акционара, ако се такво право у неком акционарском друштву установи.

9. Промет акција из режима ЗоСТ и термински уговори о продаји

Према ЗоСТ акције из режима овог закона “стављају се у промет путем берзанских посредника преко финансијске берзе” (чл. 20. ст. 3.), с тим што законско право прече куповине “приликом њихове прве продаје имају постојећи акционари, сразмерно номиналној вредности акција које су стекли” (чл. 20. ст. 4.). Уз законско право прече куповине може бити уведено и уговорно право прече куповине (статут, одлука о емисији, уговор), којим се ово право може појачати и проширити. Ово важи и за продају акција од стране Акцијског фонда (било акција на њега пренетим, било акција пренетих Републичком фонду за пензијско и инвалидско осигурање запослених).

Тумачење ових законских решења отвара више дилема. Прво, да ли постоји обавеза да се све акције стављају у промет преко берзанског посредника? Друго, шта значи појам финансијске берзе у овом закону? Треће, да ли је могућа терминска продаја акција из овог закона?

Одговор на прво питање мора бити негативан. Наиме, акције предузећа које нису купљене у следству својинске трансформације и режима Закона о својинској трансформацији не морају се стављати у промет преко берзанског посредника. Исто тако, акције које Акцијски фонд продаје (било на њега пренете, било пренете Републичком фонду за пензијско и инвалидско осигурање запослених - један субјект продаје како би се избегао парадокс да иста роба - акције истог предузећа у исто време има различиту цену), иако су из режима својинске трансформације не морају се стављати у промет преко берзанског посредника. Најзад, ако се својинска трансформација врши режимом удела у друштвима са ограниченом одговорношћу, због правне природе удела, којима се не може берзански трговати, њихов промет не мора се вршити путем берзанских посредника.

За разлику од одговора на прво питање, који не даје простора за другачије консидације, одговор на друго питање не може бити сасвим децидан. Остаје наиме дилема да ли је закон овде употребио овај појам у смислу берзе као посебне институције организоване и основане у складу са посебним законом (Службени лист СРЈ, 90/94) или у смислу берзанских правила трговања, будући да је употребио појам "финансијска берза", а не појам "берза" који познаје овај закон. Против прве опције говоре антимонополска правила и отежанија могућност реализације законског или уговорног права прече куповине, што су уједно аргументи за другу опцију - уређена берзанска тржишта и унутар самих субјеката својинске трансформације (донета правила тржишта и правила трговања, одобрење Савезне комисије за хартије од вредности и финансијско тржиште, обезбеђење прописног надзора). У сваком случају, ова дилема би морала бити решена новим прописима о финансијском тржишту, који свакако морају имати више слуша за демонополизацију берзанског трговања и за регулисана ванберзанска тржишта, који ће јавну продају акција морати организовати сходно правилима берзанског пословања.

Најзад, поставља се питање да ли су у правном режиму стицања акција на основу ЗоСТ могући термински уговори о куповини, који би могли да имају и варијанту опцијских уговора са дуплом опцијом (и на страни продавца и на страни купца) или само са једностраном опцијом (било на страни продавца, било на страни купца). Иако Закон о хартијама од вредности ("Службени лист СРЈ", бр. 26/95) закључење ових уговора везује само за правна лица (чл. 56. и 59.), чини се да су ови послови на основу општих норми Закона о облигационим односима ипак могући и кад је друга страна физичко лице (дакле и сви потенцијални акционари за стицање акција са повлашћеним условима). Практично би се овде радило о терминској продаји под одложним условом - зависно од тога да ли ће се користити или не законско или уговорно право прече куповине. У случају кредитирања откупа акција са залогом акција као средством обезбеђења отвара се питање сигурности залогопримца са становишта сигурности овог средства обезбеђења - најбоље би било да се у овом случају уговори са залогодавцем да у случају продаје такве акције другим лицима по основу њиховог права прече куповине, а не залогопримцу, да залогопримцу припада продајна цена, уз евентуално и право на накнаду разлике

у цени). Термински пренос акција у књизи акција могао би бити уписан тек у роковима доспећа издавања из Закона о својинској трансформацији, односно након истека рокова и поступка организованог тржишта за коришћење права прече куповине. Ако се ова дилема може отклонити на овај начин, остају бројна питања везе права прече куповине (законског и уговорног) и цене куповине (да ли се за реализацију права прече куповине, законског или уговорног, према принципу сразмерности поседованог капитала рангирање увек врши према принципу попућене више цене на свакој организованој јавној аукцији), могућности трговања закљученим терминским уговорима са овим правним режимом (са акцијама које нису још доспеле за издавање у смислу ЗоСТ) и слично.

У сваком случају, бројна ограничења у промету акција из режима ЗоСТ (који ма се у пракси придодју и ограничења из уговорног режима), уз присутне контроверзе у тумачењу тих ограничења, призивају неодложну потребу смањења тих ограничења и ревизију овог закона, како би се подстакло тржиште акција и како би се оно учинило транспарентнијим и регулаторнијим. Како би се избегао крах тржишта акција код нас и како би се задржало поверење у акционарство, одређена мера ограничења ипак треба да остане, али су постојећа законска ограничења, а посебно кад су у спречи са нараслим аутономним ограничењима (страх од тржишта или борба за његову нетранспарентност), са становишта актуелних потреба подстицања развоја тржишта акција и посебно потребе његове транспарентности, ипак неприхватљива и за трајније инвестиционо поверење одбијајућа.

**Mirko Vasiljević, PhD Professor,
Faculty of Law, Belgrade**

Legal Infrastructure and Market of Shares out of Ownership Transformation

Summary

In this paper the author analyses the possibilities and limitations of the secondary share market from the regime of the Law on Ownership Transformation. The author points out that the established legal right of pre-emption together with the extensive application of contractual right of pre-emption is the big obstacle to the development of financial market, especially the secondary share market. The author warns that the trade of shares, disrespecting this right can lead to annulment of such trade, which is perilous for the legal safety. Finally the author recommends the revocation of the legal right of pre-emption in order to develop faster the share market.

Key words: privatization, shares, legal right of pre-emption, future rate agreements, share market

(чланак примљен 7. XII 1999.)

*Проф. др Зоран Арсић,
Правни факултет, Нови Сад*

UDK 336.76.

Књига акционара (акција)

Резиме

Упис у књигу акционара има изузетни значај у погледу акција на име, будући да се акционаром сматра онај ко је уписан у књигу акционара. Овакав значај уписа је условио начелну недоушљивост једностране измене уписа од стране акционарског друштва и право акционара да изврши увид у књигу акционара.

Кључне речи: књига акционара, акционар.

У погледу питања везаних за књигу акционара (акција), осим одредби Закона о хартијама од вредности и Закона о предузећима,¹⁾ од значаја је и Правилник о обезбеђивању услова за функционисање финансијског тржишта (Сл. лист СРЈ 2/1996. у даљем тексту Правилник).

Књига акционара је састављена од одређеног броја листова међусобно повезаних, чије су странице нумерисане и свака страница оверена потписом одговорног лица акционарског друштва (чл. 97 Правилника).

Сврха постојања књиге акционара је да учини познатим сваког имаоца акције на име.²⁾

1. У Закону о предузећима користи се термин “књига акционара”, а у Закону о хартијама од вредности “књига акција”.

Књига акционара је приватна исправа. Она нема статус трговачке књиге зато што не омогућава увид у трговачке послове и стање имовине друштва.³⁾ Треба напоменути да се у Закону о предузећима књига акционара третира одвојено од пословних књига, будући да се право увида у књигу акционара регулише посебно и не примењује се општа норма (чл. 86) о праву на преглед пословних књига и докумената. У погледу дилеме око назива споменуте у напомени, треба имати у виду да назив није правно релевантан, под условом прописног вођења и остваривања сврхе књига.⁴⁾

1. Вођење књиге акција

Акционарско друштво има обавезу вођења књиге акционара на начин и под условима које пропише надлежни савезни орган (чл. 16 Закона о хартијама од вредности). Повреда ове обавезе представља привредни преступ (чл. 92 ст. 1 тч. 6 Закона о хартијама од вредности).

Обавеза вођења књиге акционара настаје у тренутку издавања акцијске исправе (и привремене акције).⁵⁾ Од тог тренутка постоји право акционара да тражи успостављање књиге акционара од стране друштва. Одсуство обавезе да води књигу акционара не значи да друштво нема и право да установи књигу и пре тога, али треба имати у виду да она нема дејство које има књига акционара.⁶⁾

У домаћем праву нема посебне норме којом би се регулисало ко је надлежан да води књигу акционара. Сматрамо да је то директор, као лице које доноси одговарајуће одлуке у погледу уписа, при чему се механичко вођење књиге акционара може препустити другом лицу (што ће, по правилу, бити случај). Овај став се заснива на претпоставци надлежности директора у стварима које нису савезним законом, статутом, или другим општим актом стављени у делокруг другог органа (чл. 265). Статутом је, наравно, могуће ово питање другачије регулисати. На овај начин се решава и питање ко је одговорно лице које може бити кажњено за привредни преступ (чл. 92 ст. 2 Закона о хартијама од вредности).

2. Упис у књигу акционара

Независно од тога што Законом о предузећима није предвиђено постојање пријаве, потреба за пријавом произилази из природе ствари. Пријава за упис у књигу је неопходна, будући да се промет акција на име врши без учешћа друштва.⁷⁾ Друштво не може да тражи упис, односно не може да изврши упис без прија-

2. Gadow, Aktiengesetz. књ. 1, Берлин 1961, стр. 378.

3. Gadow, op. cit., стр. 378.

4. Ibidem

5. Godin, Aktiengesetz, књ. 1, Берлин 1967, стр. 330.

6. Ibidem

7. Pestolazzi - Henggereler R., Die Namenaktie und ihre Vinkulierung, Aarau 1948, стр. 48.

ве (захтева) овлашћеног лица. Ово се, како ће доцније бити показано, односи само за случај другог и наредног стицаоца акције, а не и на уписника акције. Друштво нема ни право да тражи од стицаоца да поднесе пријаву за упис.⁸⁾ Да ли ће акционар бити легитимисан према друштву у погледу права и обавеза је ствар акционара и његовог предходника, а не друштва.

Пријаву подноси држалац акције (преносилац или стицалац). Стицалац може извршити пријаву и без сагласности преносиоца, зато што је воља преносиоца за променом уписа изражена и произилази из преноса акција (његов потпис је садржан у индосаменту). Када је у питању уписивање у књигу акционара на основу преноса акције, правни интерес за упис индосатара има и индосант, ако је уписан у књигу акционара и у случају да члански однос обухвата и имовинске обавезе према друштву - уплату недостајућег дела улога, односно извршење споредних обавеза.⁹⁾ Треба имати у виду да упис индосатара не доводи до потпуног престанка обавезе уписаног индосанта на чинидбу улога у недостајућем делу. Ово зато што он остаје у обавези, солидарно са осталим уписаним предходницима, уколико дође до кадуцирања уписаног акционара (чл. 225 ст. 3). Правни интерес индосанта је посебно важан, имајући у виду да индосатар има право да тражи упис у књигу, али не и обавезу. Зато би индосатар могао да, у случају да не врши своје право, остави индосанта као главног дужника према друштву у погледу имовинских обавеза из чланства. Пријава од стране преносиоца може да се изврши и без сагласности стицаоца. По правилу, исправа (плашт) се не предаје стицаоцу - она остаје код преносиоца и он ју, индосирану, шаље директно друштву. Предаја друштву се врши уз налог да се исправа, по извршеном упису у књигу, упути стицаоцу. У оваквој ситуацији мора постојати акт стицаоца којим он прихвата пренос (у индосаменту је његово име, а не потпис). Према томе, осим пријаве за упис у књигу од стране преносиоца, стицалац, према друштву, мора да изјави да прихвата пренос, или да преносиоца овласти да поднесе пријаву, или да сам поднесе пријаву за упис.¹⁰⁾ Могуће је, дакле, и постојање две пријаве.

Став о праву стицаоца (не и обавези) да буде уписан у књигу акционара односи се не само на последњег стицаоца. Друштво, наиме, не може да изнуди упис ни међустичалаца. Изузетно, то је могуће код винкулираних акција, јер га може учинити зависним од своје сагласности на последње стицање пре уписа.¹¹⁾

Законом о предузећима није прописана ни форма пријаве. Према томе, пријава може бити усмена и писмена. Пријава може бити извршена и конклюдентном радњом - акт подношења исправе друштву ради промене уписа садржи и акт пријаве. Сматрамо да је статутом могуће прописати форму пријаве (на пр. писмена форма).

8. Ibidem

9. Исто Topham F. A., *Palmers Company Law*, London 1949, стр. 110.

10. Pestolazzi-Henggereler R., *op. cit.*, стр. 49.

11. Godin, *op. cit.*, стр. 346.

Пријаву за упис може поднети лице које је уписало акцију у емисионом поступку, као и лице које је легитимисано непрекиднутим низом индосамената, односно цесија. Овлашћено је и лице које је акцију стекло наслеђивањем. Ипак, треба правити разлику у положају ових лица. Сматрамо да се уношење у књигу акционара лица која су уписала акције врши и без њихове пријаве.¹²⁾ Ово зато што су сви релевантни подаци познати друштву, а уписник акција је уписом изразио вољу, према друштву, да буде члан друштва. Исто важи за првог стицаоца у случају фузије. У питању је разлика заснована на стицању акција - оригинерном и стицању путем сукцесије. Будући да Законом о предузећима није регулисано преношење акцијских исправа, споменути приступ је заснован на ст. 1 чл. 232.

Праву овлашћеног лица да буде уписано у књигу акционара одговара обавеза друштва да изврши упис. Друштво испитује формалну страну пријаве (захтева) - постојање непрекинутог низа индосамената, односно цесија - али не и истинитост потписа. Друштво, такође, нема обавезу да испитује способност преносиоца за располагање.¹³⁾ Формални карактер испитивања односи се и на исправе које су од значаја за извршени пренос-пуномоћје (за давање изјаве о преносу), провоснажно решење о наслеђивању. Друштво, међутим, има обавезу да тражи презентацију тих исправа - не мора да испитује истинитост тестаментa, али не може да утврди да се ради о последњој изјави воље оставиоца.¹⁴⁾ Повреда ове обавезе испитивања пријаве и исправа заснива обавезу накнаде штете према оштећеном лицу.¹⁵⁾ Није исправно упис, без испитивања, сматрати законски недопуштеним и, због тога, без правног дејства.¹⁶⁾

Ако су формални захтеви испуњени и прилози уредни, друштво је обавезно да изврши упис у књигу акционара.¹⁷⁾ Ово зато што друштво врши упис на основу изворне тј. веродостојне документације о упису, продаји и промету акција (чл. 95 Правилника). Упис се врши са даном уплате под условом да је емисија акција успела и то по емисијама, хронолошким редом према времену уплате, односно промета акција (чл. 94 и 96 Правилника). Друштво, дакле, нема обавезу да испитује материјално-правну страну пријаве за упис. Ипак, оно има право да испита истинитост преноса¹⁸⁾ и одбије упис, ако зна да је пренос незаконит и то може доказати.¹⁹⁾ Друштво, дакле, има право да испитује истинитост потписа и дејство правног преноса.²⁰⁾ Ово је последица принципа савесности и поштења, који се примењује и у акцијском праву, као што смо то нагласили у разматрањима која се односе

12. Исто Gadow, op. cit., стр. 379; Godin, op. cit., 330.

13. Pestolazzi - Henggereler, op. cit., стр. 48.

14. Godin, op. cit., стр. 346.

15. Gadow, op. cit., стр. 391.

16. Ibidem.

17. Wurdinger Herbert, Aktien und Konzern - Recht, Karlsruhe 1973, стр. 52-53.

18. Стражњици Милорад, Коментар Трговачког Закона од 20. листопада 1937. године, Загреб, стр. 220.

19. Wurdinger H., op. cit., стр. 53.

20. Gadow, op. cit., стр. 391.

на чланство. Овде друштво делује на свој ризик, уколико у спору мора доказати оправданост свог одбијања да изврши промену уписа.

Друштво не може одбити упис на основу финансијског статуса индосатара, нити може тражити обезбеђење у погледу недостајућег дела улога.²¹⁾ Друштво може одбити упис ако је акцијска исправа неважећа, изузев ако је постојеће право цедирано на стицаоца.²²⁾ У том погледу упућујемо на излагања која се односе на издавање акције пре уписа друштва у регистар, као и на издавање акција пре уписа повећања основног капитала у регистар.

Озбиљан недостатак Закона о предузећима представља потпуно одсуство регулативе која се односи на пренос акција и, с тим у вези, овлашћења друштва у погледу уписа у књигу акционара. Правилник није довољна нормативна основа за примену споменутих правила о упису преноса акција у књигу акционара, што важи и за Закон о хартијама од вредности. Пренос акција је требало регулисати у Закону о предузећима, тим пре што то не би било једино питање које је регулисано и у Закону о хартијама од вредности (нека и на потпуно различит начин).

Када друштво дође до сазнања да је већ извршени упис противправан, тада се поставља питање могућности друштва да самоиницијативно изврши измене уписа. У том погледу треба разликовати две ситуације. Прва ситуација обухвата измене које имају материјалноправне последице - брисање уписаног лица из регистра. Од овога треба разликовати другу ситуацију, која представља техничку исправку без материјалноправних последица.

У погледу исправки материјално правног карактера, указујемо да Законом о предузећима није предвиђена посебна норма, за разлику од неких националних права (на пр. немачког). Сматрамо да би такво поступање било прихватљиво и за наше право. С једне стране, друштво би могло да поступа у складу са начелом савесности и поштења у случају да дође до сазнања да је извршило противправни упис. Ако први стицалац није стекао акцију на правоваљан начин у емисионом поступку, тада је то ствар и друштва, будући да је оно емитент. С друге стране, требало би обавестити заинтересовано лице и оставити му рок за изјашњавање, у којем може да истакне приговор и спречи друштво да изврши брисање. У сваком случају то је однос између друштва и уписаног акционара. Од тога треба разликовати ситуацију у којој промену уписа тражи треће лице, када могу да се јаве проблеми. Ако би се тужба подносила против уписаног лица, таква пресуда не би имала дејство према друштву.²³⁾ Ово се све односи на ситуацију првог уписа, тј. оног уписа који врши друштво без постојања пријаве.

Ситуација је другачија у погледу исправке уписа извршеног по основу секундарног промета. Ако акција није правоваљано прешла на стицаоца, из разлога који нису формалне природе, то није од значаја за друштво, него за учеснике у промету. Ипак, ако друштво има сазнања да уписано лице није и стварно овлашћеник

21. Супротно решење је постојало према чл. 238 ст. 5 Трговачког закона из 1937. год.

22. Pestolazzi - Henggereler, *op. cit.*, стр. 48.

23. Godin, *op. cit.*, стр. 332.

и може то доказати, тада се од њега, према принципу савесности и поштења, може очекивати да се супротстави захтеву који поднесе уписани (на пр. у погледу дивиденде). Ако не поступи тако, тада је одговорно према преносиоцу за накнаду штете. Специфичност акцијског права искључује могућност да се побија скупштинска одлука са тог основа - сматра се да је лице које је гласало то учинило по основу уписа у књигу, мада није акционар.²⁴⁾ У сваком случају друштво не може самоиницијативно извршити промену уписа.

Начелна замерка против једностране промене уписа не односи се на грешке у писању и друге очигледне нетачности. При томе је без значаја да ли је до уписа дошло на основу пријаве или без ње.²⁵⁾

У правној теорији и судској пракси (иностраној) је врло спорно питање допуштености исправке уписа због грешака у поступку. Карактеристичну ситуацију представља упис извршен без пријаве (када је она обавезна), или на основу пријаве која је из неког разлога ништава (на пр. душевна болест). У том случају недостаје одлучујући основ за упис у књигу, због чега упис не производи правно дејство. На ову ништавост се може позивати оштећено лице према друштву, али и друштво према уписаном акционару. Сматрамо исправним став према којем, у том случају, друштво не може да брише упис и тако ослажи претходно извршени упис. Ово зато што и тада важи принцип немогућности једностраног мењања уписа. Остале мане поступка доводе до тога да је упис манљив, али делујући. Друштво је у обавези да накнади штету, али не може ни тада да једнострано мења упис.²⁶⁾

Немогућност једностране измене уписа, између осталог, значи да измена уписа сме да уследи на основу сагласности оних који су погођени таквом исправком (уписаног и предходно уписаног). Ипак, ни тада друштво нема обавезу да увек поступи по таквом захтеву. Ово посебно у случају делимично уплаћених акција, будући да друштво нема регресни захтев (чл. 225 ст. 2) према уписаном акционару који је брисан - сматра се да није ни био уписан.²⁷⁾ Тада друштво има право на испитивање и одбијање захтева, иако се ту ради, у суштини, о повратном преносу.²⁸⁾ Незадовољни учесници, наравно, имају на располагању тужбу за остваривање својих захтева.

Право да буде уписан у књигу акционара представља неотуђиво право из чланства акционара са акцијом на име.²⁹⁾ Ако друштво одбије да изврши упис у књигу акционара, заинтересовано лице може тужбом тражити од суда да обавезе друштво да изврши упис. Отворено је питање да ли се утврђујућом пресудом може утврдити статус акционара у погледу одређеног лица. Сматрамо да је такво решење прихватљиво, јер би, у противном, друштво могло неосновано да спречи врше-

24. Gadow, op. cit., стр. 396.

25. Gadow, op. cit., стр. 394.

26. Gadow, op. cit., стр. 394-395.

27. Gadow, op. cit., стр. 396.

28. Ibidem.

29. Gadow, op. cit., стр. 378.

ње права од стране акционара. Ово зато што на основу чл. 225 Закона о извршном поступку практично није могуће спровести принудно извршење у погледу радње коју може извршити само дужник.

Ако друштво не спроведе промену уписа, тада неуписани акционар има право на накнаду штете. Таква ситуација је замислива у погледу стицаоца, будући да се дивиденда исплаћује уписаном акционару (преносиоцу). Када је у питању преносилац може се јавити штета у случају делимично уплаћених акција. Како смо већ указали, он би, у случају да није извршена промена уписа, остао у обавези према друштву за недостајући део улога. У погледу те ситуације постоји схватање према којем захтев за накнаду штете не би могао да се постави према друштву, него према одговорном лицу, зато што би се такав захтев поистоветио са повраћајем улога.³⁰⁾

Други сегмент проблема, који настаје одбијањем друштва да изврши упис у књигу акционара, обухвата однос преносиоца и стицаоца. То је, у секундарном промету, уговор о купопродаји и преносилац је своју уговорну обавезу, као продавац, извршио када је стицаоцу предао прописно индосирану акцијску исправу. Упис у књигу акционара не представља саставни део обавеза продавца. То ће бити случај и када се продавац обавезао да ће предузети све радње потребне да дође до уписа у књигу акционара. Ово зато што таква обавеза представља обавезу средстава, а не обавезу резултата, и таквој обавези продавац је, по правилу, удовољио предајом исправе. Своје интересе, истиче се, купац може да заштити уношењем у уговор клаузуле гаранције уписа у књигу акционара од стране продавца.³¹⁾ Купцу, ипак, остаје још једна могућност. Купац је, наиме, закључио уговор на основу којег стиче акције у намери да постане члан друштва тј. да врши права и обавезе према друштву. Неуписивањем у књигу акционара та сврха закључења уговора се не може остварити. Зато се купац може позвати на чл. 133 Закона о облигационим односима и тражити раскид, односно измену уговора. За случај раскида суд може обавезати купца да продавцу накнади правичан део штете (чл. 133 ст. 5 Закона о облигационим односима).

3. Садржај књиге акционара

Садржина књиге акционара је регулисана Правилником и то за акције са правом гласа и приоритетне акције.

У књигу акционара, када су у питању акције са правом гласа (чл. 98 Правилника), уписују се 1) редни број, 2) фирма (име), седиште (пребивалиште) и матични број купца акција - акционара, 3) емисија и серија, 4) датум уплате акција, 5) номинална вредност акција, 6) контролни број акције, 7) број гласова, 8) број комада, 9) фирма и седиште, односно име и пребивалиште и матични број новог имаоца

30. Pestolazzi - Henggereler, op. cit., стр. 55.

31. Topham F. A., op. cit., стр. 113.

акција (индосатара), 10) емисија и серија, 11) контролни број акција, 12) број комада, 13) основ и датум преноса и 14) примедбе (напомене).

Садржај књиге акционара, када су у питању приоритетне акције (чл. 99 Правилника), утврђен је на исти начин уз одступање у погледу броја гласова. Према томе, обухваћене су приоритетне акције без права гласа. Ако би биле издате приоритетне акције са правом гласа, тада би се примењивала правила која важе за акције са правом гласа.

Правилник садржи и образац формулара за књигу акционара (Прилог 2 и Прилог 3).

На једној страници књиге акционара, у којој се води евиденција о акцијама са правом гласа, уписују се подаци о акцијама само једне емисије, коју је купило одређено правно, или физичко лице. Када су у питању приоритетне акције, на једној страници се могу водити подаци о приоритетним акцијама највише три правна, односно физичка лица (чл. 100 Правилника).

Саставни део књиге акционара (чл. 91 Правилника) је и досије у коме се одлаже документација акционара, која се односи на упис, уплату и промет акција и води одговарајућа аналитичко-књиговодствена евиденција у складу са законским прописима, у коју се уносе подаци о уплаћеном акционарском капиталу, обрачуна тој ревалоризацији, односно исплаћеној дивиденди.

У књигу акционара се, на основу чл. 234 ст. 3 Закона о предузећима, уписује и акција са више власника, као и име заједничког пуномоћника. У књигу акционара уписују се и претварања акције на име у акцију на доносиоца, кадуцирање, спајање, повлачење и промене номинале.³²⁾ Према томе, осим промене члана, уписују се и друге промене у односу на првобитно унете податке, а које се тичу акције.

Из чл. 98 тч. 13 Правилника, где се у погледу акција са правом гласа спомиње индосатар, може се закључити да се обавеза вођења књиге акционара односи само на акције на име и привремене акције. Исти закључак произлази из целине чл. 232 Закона о предузећима. Не уписују се подаци о акцијама на доносиоца, будући да се преносе предајом и акционаром се сматра законити ималац акције. Ово не значи да друштво не може да води књигу и у погледу акција на доносиоца, у коју би могло да уписује број и класу акција,³³⁾ али то не представља обавезу друштва. Ипак, остаје дилема, будући да се у ст. 1 чл. 232 спомиње “акција”.

4. Правно дејство уписа

Правно дејство уписа у књигу акционара се може утврдити у односу друштва према уписаном акционару и у односу друштва према неуписаном акционару. Под неуписаним акционаром се сматра лице које је стекло акцију, али није уписано у књигу акционара.

32. Gadow, op. cit., стр. 378, Godin, op. cit., стр. 330.

33. Stražnicki M., op. cit., стр. 220.

а) Однос друштва према уписаном акционару

За легитимацију према друштву у погледу права и обавеза, упис у књигу има конститутивни значај.³⁴⁾ Према томе, за вршење права према друштву уписани акционар не мора да буде у поседу акције, чиме се одступа од општег принципа презентације, који важи за хартије од вредности. После извршеног уписа акционар нема никакву даљу обавезу у погледу акцијске исправе. Ипак, посед акције је индиректно потребан, будући да се упис врши на основу формалног исправног преноса исправе.

С обзиром да је књига акционара, како смо већ указали, приватна исправа, трећа лица се не могу поуздати у исправност њене садржине, нити упис делује према трећима.³⁵⁾ Тако на пр. индосирање акције је поноважно и у случају да преносилац није уписан у књигу (*inter partes*).

Друштво може према уписаном акционару поставити захтеве за извршење обавеза из чланског односа. Ово се односи како на недостајући улог, тако и на споредне чинидбе. Ово је јасно предвиђено у чл. 232 ст. 2 - код акција на име (и привремених акција) акционаром се према друштву сматра онај ко је као акционар уписан у књигу акционара.

Акционар не може истаћи приговор да није правоваљано стекао акцију. Не може, такође, са дејством према друштву, истицати ману воље (принуду, заблуду). Том акционару остаје захтев за накнаду штете према преносиоцу.³⁶⁾

Акционар не може истаћи ни приговор отуђења акције, чак и када је то друштву било познато. Отуда и правни интерес индосанта да тражи промену уписа, о чему је већ било речи. Немогућност стављања приговора отуђења акције постоји и кад је захтев поднет, али због грубе непажње није спроведен.³⁷⁾ Али, отуђење акције може бити основ за захтев за промену уписа у књизи акција.

За случај да је пријаву за измену уписа поднео преносилац, уписани стицалац може истаћи приговор да је упис извршен без његове сагласности, о којој је раније било говора. У истој ситуацији стицалац може приговорити и да је његова сагласност повезана са манама воље које ју чине ништавом.³⁸⁾

Аналогно обавезама према друштву, права према друштву може вршити само лице које је уписано у књигу. Ово, такође, произлази из чл. 232 ст. 2 Закона о предузећима. Ипак, могуће је да уписано лице врши права према друштву у своје име, а за рачун неуписаног акционара. Таква пракса је широко прихваћена у неким земљама, посебно када је у питању депозит акција. Тада се, на основу индосамента, депозитне институције уписују у књигу акционара и врше чланска права у своје име, али за рачун депонента. На тај начин акционар (депонент) остаје анониман за друштво и тиме се доводи у питање сврха постојања књиге акционара. То је, исто-

34. Pestolazzi - Henggereler, op. cit., стр. 55.

35. Pestolazzi - Henggereler, op. cit., стр. 47.

36. Gadow, op. cit., стр. 392-393.

37. Ibidem

38. Ibidem

времено, и разлог да се књига акционара оцењује као фарса.³⁹⁾ Нема препрека за овакву конструкцију ни према Закону о предузећима. Истовремено, сматрамо да је изложена оцена прихватљива и у погледу домаће регулативе књиге акционара. Ово и зато што се на изложени начин може изиграти статутарно максимирање броја гласова (чл. 221 ст. 4).

Дејство уписа у књигу акционара у погледу акција на име представља императивни пропис и не може се мењати статутом.⁴⁰⁾

б) Однос друштва према неуписаном акционару

Друштво не може остваривати своја права према неуписаном акционару, као да је он уписан. Изузетак, по неким схватањима, која су нашла свог одраза у страниј судској пракси (немачкој), постоји у погледу наследника неуписаног акционара. Тада се, према тим схватањима, сматра да је упис акционара у књигу формално питање.⁴¹⁾ Сматрамо да такав приступ није прихватљив за домаће право. Наследници могу бити сукцесори оставиоца само у погледу права и обавеза које је оставиоц имао. С обзиром да није био уписан у књигу акционара, друштво није могло да постави захтев према оставиоцу за његовог живота и, зато, то не може да учини ни према наследницима. То није могуће ни по правилима наследног права, ни по правилима корпоративног права. По основу наследног права друштво може да постави захтев само према неуписаним наследницима лица, које је било уписано у књигу акционара, будући да тада постоји дуг оставиоца према друштву. Тада наследници имају на располагању приговор висине наслеђене имовине. Ако се наследници упишу у књигу акционара, тада друштво може да постави захтев према њима по правилима корпоративног права, као према сваком другом акционару. Тада, наравно, наследници немају могућност да ставе споменути наследно правни приговор.

Сматрамо да права према друштву наследници могу да врше само ако се упишу у књигу акционара (мада је ово спорно). Ово посебно када је у питању накнада за споредне обавезе, јер се та обавеза друштва не заснива на двострано обавезном послу, него је то право из чланског односа.⁴²⁾ Друга могућност је да се права из чланства могу вршити, као и обавезе, по основу наследног права. Добра страна тог приступа је да се на исти начин третирају и права и обавезе. Истовремено, наследници врше права, у потпуности, и обавезе, ограничено, без уписа у књигу акционара и имају повољнији статус него да су уписани у књигу. Због тога од конститутивног карактера уписа, за легитимацију према друштву у погледу права и обавезе, не би остало ништа.

39. Wurdinger H., German Company Law, London 1973, стр. 34.

40. Исто: Wiedemann Herbert, Die Übertragung und Vererbung von Mitgliedschaftsrechten bei Handelsgesellschaften, Berlin 1965, стр. 131.

41. Gadow, op. cit., стр. 393.

42. Ibidem

5. Право увида у књигу акционара

Према чл. 93 Правилника подаци унети у књигу акционара и документација акционара у њиховом досијеу сматрају се пословном тајном и могу се саопштавати само контролним органима у поступку вршења контроле. Овакво решење је супротности са чл. 232 ст. 4 Закона о предузећима где је предвиђено да сваки акционар има право увида у књигу акционара. С обзиром да је Закон о предузећима донет после Закона о хартијама од вредности и Правилника, сматрамо да треба применити споменућу норму Закона о предузећима. Ово се односи и на досије, будући да он представља, како смо раније указали, саставни део књиге акционара. Овакв приступ потврђује да је увид у књигу акционара појавни облик права акционара на обавештавање.

Законом о предузећима је право увида у књигу акционара установљено у корист "акционара". Будући да се ради о вршењу чланских права према друштву, под акционаром треба подразумевати лице уписано у књигу акционара, када су у питању акције на име, односно привремене акције и имаоце акција на доносиоца. Књига акционара служи за легитимисање акционара према друштву и, зато, мора постојати могућност да се акционар обавести о уписима, нарочито оним који се односе на друге акционаре.⁴³⁾ Предмет увида, према томе, није ограничен на податке који се тичу уписа у књигу лица које врши увид.

Независно од формулације која се односи искључиво на акционара, у теорији се указује да је оправдан шири приступ у тумачењу - ово право има и лице које није акционар.⁴⁴⁾ Ово се, пре свега, односи на неуписаног акционара, будући да књига акционара служи заштити интереса свих акционара.⁴⁵⁾ Осим тога, право увида имају и плододживалац и заложни поверилац.⁴⁶⁾ У погледу домаћег права основну потешкоћу у овом погледу представља одсуство одговарајуће опште норме, која би своје место требало да има у Грађанском законнику. Ипак, решење се, у постојећој ситуацији, може потражити на терену процесног права. Споменута лица могу обезбедити увид у књигу акционара када су испуњени услови за примену чл. 233 и 234 Закона о парничном поступку.

(чланак примљен 2.11.1999.)

43. Godin, op. cit., стр. 333-334.

44. Godin, op. cit., стр. 334; Супротно Pestolazzi - Henggereler, op. cit., стр. 47.

45. Gadow, op. cit., стр. 379.

46. Ibidem

**Zoran Arsić, PhD Professor,
Faculty of Law, Novi Sad**

Register of Shareholders

Summary

The entry in the register of shareholders has an exceptional importance concerning the personal (registered) shares, since the shareholder is considered to be the one who is registered in the register of shareholders. Such significance of registration has conditioned general prohibition of the unilateral change of registration by the joint stock company and the right of shareholder to inspect the register of shareholders.

Key words: register of shareholders, shareholder

*Др Небојша Јовановић,
доцент Правног Факултета у Београду*

Припајање акционарских друштава

Резиме

У чланку се аутор бави припајањима акционарских друштава. Он објашњава све битне проблеме у овом питању. То су појам, врсте, и предмет припајања, његово разграничење од сродних правних институција, системе правног уређивања, циљеве припајања, финансијске и правне услове за припајање, посљедице и правна дејства припајања. У чланку су приказани како ујоредно (САД, ЕУ, британско, француско, немачко, италијанско и грчко), иако и домаће право у овом питању.

Кључне речи: припајање; акционарско друштво; статусне промене.

УВОД – Право које уређује акционарска друштва има свој статички и динамички вид. Док се статика односи на правна стања и односе мировања у којима се налази друштво (нпр. правна и пословна способност друштва, његова лична обележија, органи и слично), док се динамика односи на промене тих стања и његово кретање у правним односима (статусне промене, груписања са другим друштвима, повећање и смањење капитала, одлучивање у органима, пословање и слично). Једно од најсложенијих питања кретања акционарских друштава јесте његово

припајање другом друштву. Закон о предузећима из 1996. године припајање је знатно боље и детаљније уредио него Закон о предузећима из 1988. године. После четири године његове примене потребно је да се провери да ли су његова правила издржала пробу у пракси.

ПОЈАМ - Припајање акционарских друштава је укупност радњи којима једно друштво (припојено друштво, припојеник), по основу уговора, преноси целокупну своју имовину на друго друштво (друштво стицалац, друштво преузималац, припојилац), услед чега се гаси правни субјективитет припојеника, а његови акционари постају акционари припојилоца, заменом акција у припојенику за акције у припојилоцу. Припојилац остаје правни субјект, са имовином увећаном за припојеникову имовину, док припојеник престаје да постоји као правно лице, и то без спровођења ликвидације.¹⁾ Како је припојилац универзални правни следбеник припојеника, са становишта грађанског права припајање је један случај универзалне сукцесије правних лица.²⁾

1. Слично, Васиљевић Мирко, Пословно право, 1997, с. 238; Јанковец Ивица, Привредно право, Београд, 1996, с. 107; Merle Philippe, Droit commercial, Paris, 1998, с. 773; Mestre Jacques, Droit commercial, Paris, 1997, с. 210; Morse Geoffrey, Company Law, London, 1995, с. 805; Keenan Denis, Company Law, London, 1988, с. 378; Anderson, Fox, Twomey, Business Law, Cincinnati, 1987, с. 821; Horn Norbert, Kotz Hein, Leser Hans, German Private and Commercial Law - An Introduction, Oxford, 1982, с., 303; Barbalich Roberto, Italy Practical Commercial Law, London, 1991, с. 64; Rokasi Ioannis, Greece Practical Commercial Law, London, 1992, с. 86; Вукадиновић Радован, "Фузија предузећа и судска заштита слободне утакмице на унутрашњем тржишту ЕУ", Правни живот, Београд, бр. 12/95, с. 65; Бранковић Ружица, "Статусне промене предузећа и заштита права поверилаца", Право и привреда, Београд, бр. 3-8/98, с. 157; Граић-Степановић Сања, "Хармонизација фузија предузећа у СРЈ и ЕУ", Право и привреда, Београд, бр. 5-8/96, с. 425.

Закон о предузећима (даље: ЗОП, Сл. л. СРЈ, 29/96, 33/96, 29/97), чл. 422; Упутство Савета Европске заједнице о уједињавањима акционарских друштава са јавним уписом акција (*Third Council Directive 78/855 ... concerning mergers of public limited liability companies, J. O. no. L. 295/36*) из 1978. г. (даље: Упутство о уједињавањима), чл. 3.

Дефиниција припајања дата је са гледишта свих учесника припајања. Могуће су и једностране дефиниције, са гледишта само једне врсте учесника. Тако, са становишта припојилоца, припајање је радња преузимања у свој састав припојеникове имовине, давањем својих акција његовим акционарима. Са гледишта припојичевих акционара, припајање је радња повећања капитала и броја акционара припојилоца услед пријема у друштво-припојилоца имовине и акционара припојеног друштва (слично и Васиљевић М., оп. цит., с. 239). Из угла припојеникових акционара, то је радња замене њихових акција у припојенику за акције другог постојећег друштва (припојилоца), чији акционари постају. Гледано из угла припојеника то је губитак свог правног (не и економског) субјективитета, уласком у припојичев економски и правни састав, без спровођења ликвидације. Најзад, припојеникови повериоци на припајање гледају гледају као на замену свог дужника (пасивну личну суброгацију или пријем његових дугова од новог дужника), док припојичеви повериоци виде припајање као добијање конкуренције нових (припојеникових) поверилаца на припојичевој имовини, упркос њеном повећању имовином припојеника. И запослени припојеника имају свој поглед. За њих је припајање промена друштва у коме су запослени.

ВРСТЕ - Дефиниција се односи на најједноставнији вид припајања, у коме се само једно друштво припаја другом. Поред овог, "простог", припајања, могуће је и сложено припајање, у коме се више друштава припаја једном припојиоцу. Најзад, најсложенији облик припајања постоји када се већи број друштава припаја мањем броју (не само једном) припојилаца. Овај случај најчешће постоји онда када се предузима санација неке групације друштава, чији су чланови међусобно повезани учешћем у капиталу, како би се спречила њихова пропаст. Тада се ретко спроводе само припајања појединих чланова групације у кризи другим члановима или друштвима ван групације, већ се често спроводе и њихове поделе, па и спајања. Англосаксонски правници то зову реорганизацијом или реконструкцијом.³⁾

За разлику од претходне поделе, која се заснива на броју друштава која учествују у припајању, друга подела са заснива на строгиости услова и поступка прописаних за припајање. Ту се разликују редовна припајања од посебних случајева припајања. Редовна припајања се спроводе под општим условима и по општем поступку, који, у начелу, важе за сва припајања. Ипак, право у појединим оправданим случајевима, предвиђа блаже услове и лакши поступак припајања. Ти случајеви се углавном односе на припајања између друштва мајке, као припојиоца, и једне или више њених друштава кћери, као припојеника.

РАЗГРАНИЧЕЊА - Припајање као правна радња треба да се разграничи од сличних правних радњи, као што су спајање акционарских друштава, преузимање контроле над њима, укључивање друштва и куповина друштва.

За разликовање од спајања битно је да припојено друштво улази у састав другог већ *постојећег* друштва. У *спајању*, два или више постојећих друштава преносе имовину на *ново* друштво, које том приликом оснивају (*новонастало друштво*), улазећи у његов састав и гасећи свој правни субјективитет. Акционари спојених друштава, заменом својих акција за акције новог друштва, постају акционари новог друштва, са истом вредношћу удела које су имали у спојеним друштвима. У свету се припајање чешће примењује, углавном због мањих пореских оптерећења,⁴⁾ мада су, због сличности правних дејстава, реулисани већином истим нормама.⁵⁾

Код *преузимања контроле* преузималац стиче довољан удео у капиталу другог, нациљаног, друштва, који му омогућује одлучујући утицај на његово управљање и пословање. Последица преузимања контроле је да нациљано друштво постаје потчињено преузимаоцу, опстајући као правни субјект. Отуда је у односу на припајање разлика најмање четворострука. Прво, у припајању преузималац (припојилац) је увек неко привредно друштво, док код преузимања контроле то може

2. Станковић Обрен, Водинелић Владимир, Увод у грађанско право, Београд, 1995, с. 136.

3. Gower, Prentice & Pettet, Gower's Principles of Modern Company Law, London, 1992, с. 689 - 702; Keenan D., оп. цит., с. 378 - 385.

4. Merle P., оп. цит., с. 773.

5. ЗОП, чл. 434; Упутство ЕУ о уједињавањима, чл. 2, 4, 23. ЗОП уређује припајање и спајање, уз поделу, као облике статусних промена предузећа (чл. 421 - 435).

да буде и физичко лице. Друго, главно правно дејство припајања је гашење правне личности припојеника и прелаз свих његових права и обавеза на припојоца. Напротив, код преузимања контроле, преузето друштво опстаје као правно лице, уз задржавање одвојености његовог правног субјективитета од преузимаоцевог. Треће, у припајању припојилац издаје акционарима припојеника своје акције у замену за њихове акције у припојенику, осим несагласним акционарима, којим мора новцем да плати тржишну цену њихових акција. Обрнуто, у преузимању преузималац углавном купује акције сагласних акционара нациљаног друштва, исплаћујући им цену у новцу, док несагласним акционарима даје у замену своје акције, или акције неког другог друштва, које држи у својим рукама. Четврто, припајање се увек обавља уз сагласност управе припојеног друштва, на основу уговора који је она закључила у име припојеног друштва са друштвом припојоцем. Напротив, преузималац не закључује било какав уговор са нациљаним друштвом, већ купује акције непосредно од његових акционара, често и противно вољи управе нациљаног друштва (нпр. код "непријатељског" преузимања). И поред ових разлика, преузимање се често користи као друга могућност за остваривање циљева који су желели да се постигну припајањем, кад оно није било могуће или није било исплативо.⁶⁾

Укључивање (инкорпорација) је правна радња којом, једно акционарско друштво (укључилац), чији је удео најмање 90% у капиталу другог друштва (укљученика), стиче од осталих укљученикових акционара све њихове акције, услед чега постаје једини укључеников акционар, али му не укида својство правног лица.⁷⁾ За разлику од тога, код припајања се гаси правна личност припојеника, уз припојеникову сагласност. Пошто укључилац неограничено солидарно одговара за обавезе укљученика, за припојоцеве односно укљученикове повериоце разлика између ове две радње само је формална, јер им, економски гледано, "одговара" имовина оба друштва.⁸⁾ Код укључивања могу да туже и укључиоца за укљученикове обавезе, док код припајања туже само припојоца за припојеникове обавезе. Због тога се и укљученик може да припоји укључиоцу под лакшим условима и у једноставнијем поступку.⁹⁾

У *кујовини* друштва, купац плаћа акционарима цену њихових акција у новцу, чиме престају да буду акционари купљеног друштва, не гасећи његов правни субјективитет. У припајању припојилац издаје припојениковим акционарима своје акције уместо њихових акција у припојенику, тако да они остају акционари, али у другом друштву (припојоцу), док се правна личност припојеника гаси.¹⁰⁾ Ипак,

6. Morse G., оп. цит., с. 805.

7. ЗОП, чл. 417; Васиљевић М., оп. цит., с. 228; Јанковец И., оп. цит., с. 108.

8. ЗОП, чл. 418, 430.

9. ЗОП тада не захтева да се у извештаје и уговор о припајању наводе подаци о замени акција, нити процену овлашћеног процењивача (чл. 433. ст. 2). Иста правила важе за припајање између предузећа у искључивој друштвеној односно државној својини (чл. 434. ст. 3).

10. Васиљевић М., оп. цит., с. 239.

могуће је да се деси да припојилац део припојеникових акција замени својим, а да за други део исплати цену у новцу припојениковим акционарима који нису сагласни са припајањем, те не желе да замене своје акције у припојенику са припојеничким акцијама. По општим правилима облигационог права такав посао би се сматрао куповином друштва све док је новчана свота коју стицалац плаћа већа од половине номиналне вредности капитала прибављеног друштва.¹¹⁾ У супротном би се сматрао припајањем. Изгледа да такву могућност допушта и Закон о предузећима из 1996. године (даље: Закон).¹²⁾

СИСТЕМИ ПРАВНОГ УРЕЂИВАЊА - Прва груписања капитала између акционарских друштава појавила су се крајем XIX и почетком XX века у САД, Великој Британији и Немачкој. Иако уређују исту економску појаву, приступи разних законодавстава њеном дефинисању и регулисању су различити. Начелно, могу да се разликују четири система правног уређивања припајања.

Први је амерички, који јасно разликује припајање (*merger*) од спајања (*consolidation*) и груписања (повезивања) друштава стицањем учешће у капиталу (*conglomerate*). Сваки од тих облика подлеже строгом антимонополском законодавству, тако да га суд често проглашава незаконитим, када има за последицу битно умањење конкуренције.¹³⁾

Други је немачки, где је припајање уређено правом кокуренције. Доследно својој традицији, немачко законодавство врло строго и јасно дефинише "припајање". Међутим, под "припајањем", у смислу права конкуренције, подразумева се сваки облик повезивања друштава стицањем значајнијег учешћа у њиховом капиталу, тако да се не именују различити могући облици тог повезивања (спајање, припајање, подела, преузимање контроле, укључивање, или куповина друштва).¹⁴⁾ Битно је само да учесници повезивања претходно испоштују прописане опште услове и поступак повезивања, нарочито ради заштите од монопола. Овакав приступ уређивања повезивања предузећа, укључујући и припајања, усвојила је и Европска Унија за антимонополски надзор над груписањем компанија на нивоу Заједнице.¹⁵⁾

Трећи систем је енглески, који припајање првенствено уређује као једно од средстава санације посрнутих компанија, у поступку који је сличан нашем принудном поравнању. Због тога се и уређује Стечајним законом (*Insolvency Act*), мада је припајање могуће и ван ликвидације, када се одвија по Закону о компанијама.¹⁶⁾ Битна особина енглеског система, јесте да се припајање не разликује јасно од спајања. Оба та института се регулишу истим нормама, под називом уједињавање или

11. Српски грађански законик, чл. 643; Перовић Слободан, Облигационо право, Београд, 1991. г., с. 537.
12. ЗОП, чл. 425, 431. ст. 1, у вези с чл. 256, ст. 5. У компанијском праву Европске уније (даље: ЕУ) сматра се да припајање постоји само док новчана свота која се плаћа за акције припојеног друштва не пређе 10% номиналне вредности његовог капитала. (чл. 3. ст. 2 Упутства ЕУ о уједињавањима, чл. 372. француског закона из 1966). В. Merle P., оп. цит. с. 773.
13. Anderson и др., оп. цит., с. 58, 59, 821, 822. У САД су припајања, спајања и групације уређени Шермановим антитрустовским законом из 1890 године и Клејтоновим законом из 1914.

здруживање компанија (*amalgamation, merger*), насупротив подели (*division, separation*), као другом методу њиховог санирања. Уједињавање и подела могу да се комбинују између више компанија, кад се ради о реконструкцији. Поред тога, уједињавање се посматра као алтернатива у односу на преузимање контроле. Због тога је суштина оба та института уређена приватноправним правилима садржаним у Зборнику о преузимањима и уједињавањима (*Code on Take-Overs and Mergers*). Зборник је донео Одбор (*Panel*) за преузимања и спајања, који је нека врста пословног удружења главних учесника лондонског финансијског тржишта.¹⁷⁾

Четврти систем је француски. У њему се, по Закону о трговачким друштвима из 1966. године, измењеном 1988, разликују институти здружавања (*fusion*) и поделе (*scission*) привредног друштва, као две правне радње са супротним циљевима. У оквиру здруживања разликује се и уређује уједињавање више постојећих друштава у једно ново (*fusion avec la création d'une société nouvelle*) и здруживање друштва обухватањем у другом постојећем друштву (*fusion-absorption*). При томе, законодавство детаљно уређује правна дејства здруживања и поделе у односу на сама друштва, њихове акционаре, повериоце и запослене.¹⁸⁾ Исти систем прихватила је Европска заједница доношењем Упутства о уједињавањима акционарских друштава са јавним уписом из 1978. године и Упутства о поделама акционарских друштава са јавним уписом из 1982. (бр. 82/891, Ј. О. по. L. 378/47). Овом систему је нај-

14. По немачким прописима о конкуренцији "спајање постоји у следећим ситуацијама: стицање целе или значајног дела имовине другог предузећа; стицање акција у другом предузећу, чиме стицаочев удео досеже 25% или 50% или већину капитала; ... свака друга веза између фирми услед које једна од њих пада под одлучујући утицај друге ...". Вид. Horn, Kotz, Leser, оп. цит., с. 303. Осим тога, немачко право разликује два начина на које једно друштво може себи да "припоји" друго. Први је куповина контролног пакета акција у припојенику од његових акционара. Овде се, у ствари, ради о преузимању контроле. Други начин је куповина целокупних средстава друштва продавца, уз навођење сваког појединог средства у уговору о куповини. Код овог начина могуће је и да се у уговору о куповини само наведе да се купује цела продавчева имовина, уместо појединачног набрајања средстава. Кад се купују средства друштва, могуће је и да купац не припоји себи продавца. Тада он опстаје као правни субјект, али без имовине коју је продао. Након продаје друштво продавац може да одлучи да престане да постоји и да спроведе ликвидациони поступак. Код куповине средстава друштва, без његовог припајања, друштво купац не одговара неограничено за обавезе продавца његовим повериоцима (као у случају припајања), већ само до висине купљене вредности имовине, јер ту нема универзалне сукцесије. Вид. Bocker Michel, Marzheuser Babette, Nusser Michel, Scheja Katharina, Germany Practical Commercial Law, London, 1992., с. 72 - 75. Куповина средстава друштва је допуштена и у Британији, уз расподелу цене акционарима друштва продавца, ако је то предвиђено његовим оснивачким уговором (Morse G., оп. цит., с. 808).
15. Правило бр. 4064/89 о контроли груписања између предузећа од 21. XII 1989. (ступило на снагу 1990. г.; Ј.О. п. L. 395/1), а измењено Правилем бр. 1219/97 (D. 1997, L. 311) од 30. VI 1997. (ступило на снагу 1998). Овим Правилима ЕУ уводи надлежност својих органа (Комисије и др.) за контролу груписања предузећа на нивоу Уније, изузимајући их из надлежности националних органа својих чланица, којима остаје у надлежности контрола националних груписања.
16. Insolvency Act 1986, sec. 110; Companies Act 1985, sec. 425 - 427.

ближи наш систем, који припајање уређује као статусну промену предузећа, поред спајања и поделе, као друге две могуће промене. Само припајање ("спајање преузимањем") уређено је као један вид спајања, поред "спајања новим оснивањем", које је спајање у правом смислу.¹⁹⁾

ПРЕДМЕТ ПРИПАЈАЊА - Предмет припајања је привредни субјект, кога припојио себи припаја, укидајући му правну личност, без обзира што се између њих, као правних субјеката, закључује уговор о припајању. Ту се јавља питање између којих привредних субјеката може да се изврши припајање.

У нашем праву допуштено је сваком предузећу да себи припоји сваку врсту предузећа, без обзира на његов организациони облик.²⁰⁾ Отуда акционарско друштво може себи да припоји друго акционарско друштво, привредно друштво другог облика (нпр. друштво с ограниченом одговорношћу, ортачко или командитно друштво), друштвено, па и јавно предузеће, и обрнуто. Ако би се услед припајања морале да повећају обавезе чланова било припојиоца или припојеника (нпр. услед припајања акционарског друштва ортачком друштву) морале би да се примене и норме о промени облика предузећа, а нарочито правила о сагласности таквих чланова, ради заштите њиховог положаја.²¹⁾ Могуће је и припајање предузећа у ликвидацији, под условом да ни један део ликвидационе (односно стечајне) масе није расподељен повериоцима. У нашим условима то значи да се предузеће у ликвидацији (или стечају) може да припоји другом правном лицу (санатору) само до закључења расправе (или рочишта) за главну деобу ликвидационе (стечајне) масе.²²⁾

Припајање између предузећа и специјализованих привредних субјеката, као што су банке, осигуравајућа друштва, задруге или берзе, код нас није посебно уређено. Банка би могла да се припоји предузећу, само ако би се предузеће претходно регистровало као банка, или ако би припојена банка престала да обавља банкарску делатност (тада се више не би радило о припајању), јер наши банкарски прописи забрањују да банкарску делатност обавља предузеће које није регистровано као банка или каква друга финансијска организација (нпр. штедионица).²³⁾ Припајање предузећа банци такође је допуштено, али банка не би смела да наста-

17. Morse G., оп. цит., с. 806 - 809; Keenan D., оп. цит., с. 378 - 389; Dobson Paul, Schmithoff Clive, Business law, London, 1991, с. 430.

18. Merle P., оп. цит., с. 773 - 796; Mestre J., оп. цит., с. 210.

19. ЗОП, чл. 421, 422. Поменуте називе ЗОП је преузео из Упутства ЕУ о уједињавањима, чл. 2. Код нас би можда језички било јасније, једноставније и лакше за изговор и разликовање ових правних института, да је у Закону, уместо заједничког назива "спајање" за спајање преузимањем (припајање) и спајање новим оснивањем (спајање), употребљен неки други израз (нпр. "сједињавање", "здруживање" или "уједињавање"), а да су спајање преузимањем и спајање новим оснивањем названи само "припајање" и "спајање".

20. ЗОП, чл. 421, ст. 2.

21. ЗОП, чл. 425; Васиљевић М., оп. цит., с. 238.

22. Закон о принудном поравнању, стечају и ликвидацији (Сл. л. СФРЈ, 84/89, и СРЈ, 37/93, 28/96), чл. 78, 129, 151, 152, 157, 159; V. Merle P., оп. цит., с. 779.

23. Закон о банкама и другим финансијским организацијама (Сл. л., СРЈ 32/93), чл. 1, 3. и 10..

ви обављање припојеникове делатности, јер она сме да обавља само банкарску делатност.²⁴⁾ Због тога се у односима између банака и предузећа пре може да очекује какав други облик повезивања (нпр. преузимање контроле, укључивање или куповина). Припајања између банака, као и између банака и других финансијских организација, допуштена су уз сагласност Народне банке Југославије, под условом да припојилац испуњава прописане услове за обављање припојеникове финансијске делатности (нпр. када штедионица припаја банку), и то по правилима о припајању предузећа уопште.²⁵⁾ Правила која важе за припајање банака важе и за припајање осигуравајућих друштава, с тим што за њих сагласност даје Савезно министарство за финансије.²⁶⁾ Законом је забрањено припајање задруге предузећу, као и припајање између берзи и других привредних субјеката.²⁷⁾

Улажење предузетника, са својом радњом и фирмом, у састав предузећа код нас није уређено, али би могле да се примене норме Закона о предузећима о ступању у чланство привредног друштва, преносу акција или удела, или повећању капитала. Предузетник постаје акционар или члан друштва, а друштво повећава свој капитал. Пошто предузетник нестаје као привредноправни субјект, права и обавезе из његовог пословања прелазе на компанију. Због тога би ваљало да се законом у овом случају заштите повериоци и остали акционари или чланови друштва на начин предвиђен за припајање.²⁸⁾ Ни обрнут случај, укључивање предузећа у предузетникову радњу и фирму, није Законом уређен, али би могле да се примене норме о куповини предузећа или преузимању контроле над њиме.

ЦИЉЕВИ - Припајањем могу да се остваре различити циљеви. Прво, тиме се повећава економска снага припојилоца, улед чега постаје конкурентнији у борби са такмацима на тржишту. Друго, ако би припојилац успео да припоји конкурента, уклонио би га са тржишта, чиме би себи омогућио стицање већих прихода. Треће, како припојилац располаже већим средствима, он може да их рационалније користи, него када су она растурина код већег броја међусобно независних привредних субјеката. Четврто, тиме се омогућава већа рентабилност у припојичевом пословању. Пето, услед груписања већих средстава у рукама истог лица, могуће су веће уштеде. Уштеђена средства могу да се уложе у нове привредне подухвате (акумулација), или научно-техничка истраживања или истраживања и освајања нових тржишта, чиме се подстиче привредни развој.²⁹⁾ Шесто, често припајањем могу да се избегну неки порези или да се постигне мање пореско оптерећење, нарочито

24. Исто, чл. 21 и 22.

25. Исто, чл. 5, 8, 12, 28. и 29.

26. Закон о осигурању имовине и лица (Сл. л. СРЈ, 30/96), чл. 2, 17, 138 -142.

27. Закон о задругама (Сл. л. СРЈ, 41/96, 12/98), чл. 5; Закон о берзама (Сл.л. СРЈ, 90/94), чл.7, 22.

28. Италијанска судска пракса овде је заузела став да укључени предузетник остаје лично одговоран за дугове из предузетништва, до висине накнаде коју је добио од друштва за пренету му имовину. Осим тога, сматра се да мора да постоји писани уговор о том послу. В. Barbalich R., оп. цит., с. 70.

29. Васиљевић М., оп. цит., с. 237, Merle P., оп. цит. с. 774.

кад се припајају компаније из различитих земаља. Седмо, припајање може да омогући продор на страно тржиште, који би због законских забрана иначе био немогућ. Због ових користи данас су честа припајања и спајања компанија, што је обично праћено растом курса припојичевих акција на берзи.³⁰⁾

Припајање има и мана. Најпре, припајањем може да се, са гледишта економије обима, створи превелико предузеће, за делатност којом се бави. Свака делатност "тражи" улагање капитала одговарајуће величине, за постизање оптималних резултата, те одступања изазивају сразмерно лошије резултате. Затим, велике компаније могу да буду круте и тешке за ефикасно управљање. Због тога се често прибегава стварању групација, путем контролног учешћа у зависним друштвима, које су знатно гипкије и ефикасније за управљање. Најзад, припајање може да створи доминантан или монополски положај, чиме се гуши кокуренија, дижу цене и слаби квалитет производа и услуга, што је супротно општим интересима. Због тога се припајања законима стављају под строгу државну контролу, како би се спречило гушење конкуренције.

УСЛОВИ - Да би се спровело припајање припојилац и припојеник мора да испуне прописане услове. Услови се прописују ради заштите учесника припајања, који њиме могу да буду оштећени (сама друштва, њихови акционари, повериоци и запослени), као и ради заштите општих интереса (спречавање монопола). Услови могу да се поделе, зависно од своје природе, на финансијске и правне.

Финансијски услови - Пошто се у припајању замењују акције припојеникових акционара за акције у припојоцу, неопходно је да се претходно што тачније утврди стварна вредност оба друштва понаособ. Потом се на основу утврђених вредности друштва одређује вредност акција у сваком њих, из чега се, најзад, упоређивањем добијених вредности, изводи математички закључак о односу замене акција (нпр. за две акције припојеника, добија се једна акција у припојоцу). Питање је врло значајно и осетљиво, јер од задовољства акционара на скупштинама оба друштва предложеном сразмером замене акција највећим делом зависи усвајање одлуке о припајању. Због тога Закон предвиђа испуњење два финансијска услова: 1) процена и 2) извештај проценитеља.³¹⁾

Процена - Процена је радња којом се утврђује вредност целог друштва које учествује у припајању. У процени се узима у обзир не само вредност капитала, већ и висина прихода које друштво остварује, способност управе и запослених, инвестициона улагања, изгледи за будући развој и др. Процену не врше сама друштва која приступају припајању, већ овлашћени проценитељи. Свако друштво у припајању именује проценитеља, ради процене вредности свог капитала.³²⁾ Међутим, да не би касније дошло до тешкоћа у усаглашавању процене различитих проценитеља сваког друштва, Закон допушта да она споразумно именују заједничког проценитеља, или да то на њихов предлог учини суд. Закон је овде пропустио да одре-

30. Највећа фузија у 1998. години била је између две нафтне компаније, Bristish Petroleum-а и америчког Amoco-а, у вредности од 50 милијарди долара. В. Merle P., оп. цит., с. 779.

31. ЗОП, чл. 424.

ди да проценитељи морају да буду непристрасни и независни од сваког учесника у припајању, како би се обезбедила што објективнија процена. На њих би могле да се примењују одредбе парничног права о вештацима.

Ниједно законодавство, па ни наше, не уређује методе процене, већ то оставља проценитељима. Методе могу да буду различите и често се више њих комбинује у истом случају, као што је утврђивање математичке вредности капитала или његове ликвидационе вредности, вредности прихода или берзанске вредности. Битно је, међутим, да се процена за оба друштва у припајању обави на основу стања у њиховом пословању и средставима, које постоји *истиог дана*. То је обично дан закључења годишњег обрачуна у последњој пословној години пре године у којој се приступа припајању.³³⁾

И з в е ш т а ј п р о ц е н и т е љ а - Након завршеног посла, проценитељи подносе извештај о процени управама друштава у припајању. У извештају мора посебно да се изнесе образложени предлог сразмере (односа) замене акција. Образложење мора да буде јасно и разумљиво просечном акционару сваког друштва у припајању. Математички гледано, однос замене акција се израчунава тако што се утврђена вредност сваког друштва, добијена проценом, дели укупним бројема акција (или других хартија) од којих се састоји његов капитал. Тиме се добија вредност акције у сваком друштву. Потом се упоређивањем вредности акција сваког друштва у припајању израчунава теоријска сразмера њихове замене. Како је пракса сложенија него теорија, до коначног односа замене обично се долази путем нагодбе (компромиса) у преговорима између заинтересованих друштава. Нагодба обично одговара највећем броју акционара оба друштва, али понекад мањински акционари сматрају да су њоме оштећени.³⁴⁾

Овде треба да се укаже на два могућа случаја у процени вредности припојеоца и припојеника, који могу да доведу да се акционари једног друштва припајањем више окористе (неосновано обогате) на рачун акционара другог друштва. Оба случаја настају због разлике између укупне номиналне и стварне вредности акција једног од друштава.

Прво, могуће је да је стварна вредност свих припојеникових акција већа од њихове номиналне вредности (нпр. за износ припојеникових резерви и /или/ нераспорене добити), а да је стварна вредност припојеоцевих акција једнака номиналној. Ако би се у овом случају замена акција обављала само према односу номиналних вредности акција припојеника и припојеоца, то би значило да је припојилац заменом стварно добио већу вредност него што је у обрачунау замене исказа-

32. Иако ЗОП не одређује ко се сматра овлашћеним проценитељем, сигурно је да се мислило на стручно лице (физичко или правно), које је држава овластила да обавља послове економско-финансијске процене (нпр. ревизорска кућа, или ревизор). Упутство ЕУ о уједињавањима, за разлику од ЗОП-а, предвиђа да ове стручњаке *поставиља суд или управни орган*, са задатком да испитају нацрт услова припајања и да израде писани извештај акционарима (чл. 10). Изгледа да се у Упутству мислило на ревизоре, пре него на проценитеље.

33. Merle P., оп. цит., с. 780.

но. Практично, то би значило да је своје акције, које је дао акционарима припојеника, емитовао по вишој цени него што оне гласе (тзв. премија). Та премија након припајања припада припојеоцу, што значи свим његовим акционарима, како старим, тако и новим (припојениковим). Она може да се искористи за исплату дивиденди или у друге сврхе у корист акционара. Тиме припојеоци акционари сразмерно добијају више него припојеникови акционари, којима је разлика искључиво припадала до припајања, тако да се неосновано богате на њихов рачун. Да би се то спречило, законодавства углавном обавезују припојеоца да тај вишак (премију) посебно евидентира, као средства резерви, у својим књигама или на тзв. рачуну "премије припајања". Исплата дивиденди са тог рачуна строго је забрањена, док нова скупштина друштва припојеоца не одлучи како да их употреби, укључујући и могућност да их расподели акционарима.³⁵⁾

Друго, могућ је и обрнут случај. Тада је стварна вредност свих припојеоцих акција већа од њихове номиналне вредности, док је стварна вредност свих припојеникових акција једнака номиналној, или већа од ње, али сразмерно мање него код припојеоца. Припајањем се тада, уз замену акција на основу њихове номиналне вредности, припојеникови акционари неосновано богате на штету припојеоцих акционара. За разлику од претходног случаја, који се у праву изједначава са припојеоцим премијском емисијом акција, овај случај се изједначава са припојеоцим дисконтном емисијом, када се акције продају испод њихове номиналне вредности. Да би се заштитили припојеоци акционари, и у овом случају се разлика између припојеоцих номиналног и стварног капитала (тј. свих емитованих акција) посебно евидентира у његовим књигама на тзв. "рачуну премије припајања" (*share premium account, compte de prime de fusion*). На коришћење тих средстава примењују се иста правила као у претходном случају.³⁶⁾

34. Исто, с. 782. Ради лакшег разумевања проблема, даће се пример математичког израчунавања односа замене акција између два друштва.

Нека је капитал друштва "Храст", од 4.000.000 динара, подељен на 8.000 акција од по 500 д. номиналне вредности. Храст припаја друштво "Смрча", чији је капитал, од 800.000 д., подељен на 2.000 акција од по 400 д.

Проценом је утврђено да је Храстова вредност 11.400.000 д., а Смрчина 3.400.000. Поделом ових вредности бројем акција сваког друштва (8.000, одн. 2.000), утврђује се стварна вредност поједине њихове акције: Храстова акција вреди 1.300 д., док Смрчина 1.700. Теоријски однос (коефицијент) замене акција се добија дељењем стварне вредности припојеоцих (Храстова) акције са стварном вредношћу припојеникове (Смрчине) акције: $1.300 : 1.700 = 0,76$. Из практичних разлога овај коефицијент (однос, сразмера) замене акција се заокружује на 0,75. То значи да се за сваких 0,75% вредности припојеникове акције добија једна припојеоцих акција. Једноставније речено, сваки Смрчин (припојеников) акционар добија на сваких 7,5 (или 15) својих акција 10 (или 20) Храстових (припојеоцих) акција.

Најзад, множењем броја акција у капиталу Смрче (припојеника) са односом замене акција добија се укупан број акција, које Храст (припојилац) мора да емитује. Тако, $2.000 \times (10 : 7,5) = 2.640$. Смрчини акционари који немају свежањ од 15 акција или његов умножак (нпр. 30, 45, 60, ...), мораће да докупе мањак или продају вишак до пуног свежња, како би могли да га замене за сразмерни свежањ од 20 (40, 60, 80, ...) Храстових акција.

Наше законодавство такву заштитну норму не садржи, што може да буде опасно у случају преузимања контроле над привредним друштвима. Једино што Закон о предузећима предвиђа јесте да су купци акција у премијској емисији обавезни да друштву уплате цео вишак цене акција, изнад њихове номиналне вредности, пре уписа оснивања друштва у регистар, односно пре уписа у регистар повећања његовог капитала (чл. 198, ст. 2, 205, ст. 2, 283). Уплаћени вишак би могао да се сматра саставним делом капитала, тако да би се онда и на њега могло да примени правило о обавези одржавања целовитости основног капитала. Тиме се забрањује исплата дивиденди, награда и посебних накнада из капитала друштва (чл. 56, ст. 1). Ипак, то правило не спречава припојоца да прибављени вишак унесе у резерве друштва (чл. 51, 52). Тиме се избегава правило о одржавању неокрњености основног капитала, јер се резерве не сматрају његовим делом (чл. 56. ст. 2).

35. Merle P., оп. цит., с. 597 -599, 608, 783. Кад се ради о *преузимању контроле*, а не о припајању, енглеско право у овом случају потпуно забрањује исплату дивиденди преузимаоцима акционарима из резерви, као и из нераспоређене добити, успешно преузетог (тј. потчињеног) друштва. Циљ је да се преузимаоци (нападач) спречи да, по успешном преузимању, себи односно својим акционарима врати, из средстава потчињеног друштва, капитал који је утрошио за преузимање контроле, плаћајући за његове акције веће цене него што заиста вреде. Практично, забраном се жели да спречи да потчињено друштво буде присиљено да само, из својих средстава, надокнади преузимаоцу цену сопственог преузимања. Ова забрана се примењује и на припајање, као и на сваку премијску емисију акција. Главни преседан у којем је ово правило потврђено донет је у спору *Henry Head & Co Ltd v Ropner Holdings Ltd* 1952. г. Ропнер Холдингс (даље: Ропнер) је био холдинг компанија, која је имала главни циљ да прибави све акције које су емитовале две бродске компаније, *Pool Shipping Co Ltd* и *Ropner Shipping Co Ltd*, како би их обе себи припојио. Ропнер је емитовао у акцијама цео свој овлашћени капитал у номиналном износу од 1.795.606 фунти. Тај износ је био једнак номиналном износу свих акција, које су емитовале обе бродске компаније. Акцијама Ропнера замењене су акције које су држали акционари бродских компанија у сразмери један за један. Вредност средстава бродских компанија, у часу када када им је Ропнер прибавио акције, била је чак 6.830.972 ф. Како би се ускладио са тада важећим Законом о компанијама из 1948, Ропнер је разлику између стварне вредности прибављеног капитала бродских компанија и њихове номиналне вредности, умањену за износ трошкова припајања, исказао у свом обрачуну као "резерве капитала - рачун акцијских премија". Компанија "Хенри Хед" је била велики акционар у Ропнеру, те је затражила од управе Ропнера да поменути вишак капитала пребаци из "резерви капитала" у "опште" резерве. Без тог пребацивања забрањена је била свака исплата из тих резерви, осим у случају када би Ропнер спровео поступак смањења капитала. Како је Ропнер то одбио, Хенри га је тужио и изгубио спор. Судија Харман је сматрао да је описаним послом Ропнер, у ствари, емитовао своје акције уз премију (тј. по вишој цени од номиналне), те је био по закону обавезан да наплаћени вишак евидентира и задржи као резерве капитала. В. Keenan D., оп. цит., с. 515.
- Законом о компанијама Велике Британије од 1985. г. (чл. 130, 131), забрана је ублажена, тако што је допуштено да се премија повећања припојичевог капитала (припојеников "pre-acquisition profit") у припајању не евидентира на посебном рачуну, ако је припојилац стекао најмање 90% припојениковог капитала, заменом акција на основу упоређивања њихових номиналних вредности (тзв. *merger relief*). В. Keenan D., оп. цит., с. 173-175; Gower, оп. цит., с. 209.

Правни услови - Поред финансијских услова, који се тичу исплативости припајања и спречавања могућих злоупотреба, за припајање мора да се испуне и одређени правни услови. Они се тичу извештаја о припајању, одлуке о припајању надлежног органа друштва, уговора о припајању, времена, повећања капитала, монопола, формалности публицитета и одговарајућег поступка.

Извештај о припајању - По завршеној процени и на основу извештаја проценитеља, управа сваког друштва у припајању обавезна је да сачини писмени извештај о припајању. Извештај се подноси скупштини. Акционарима мора да се учини доступним довољно време пре заседања скупштине, како би могли свестрано и тачно да оцене корисност предложеног припајања.

У оквиру извештаја, или као прилог уз њега, управа мора акционарима да поднесе нацрт (предлог) уговора о припајању,³⁷⁾ уз сва потребна објашњења. Објашњења треба да буду јасна, потпуна и тачна, како би акционари могли исправно да схвате све калузуле предложеног уговора и сам посао припајања, који њихово друштво треба да предузме. Управе мора да се постарају да акционари сваког друштва, које намерава да закључи уговор о припајању, добију истоветан текст нацрта уговора. Поред нацрта уговора, Закон још захтева да управе унесу у извештај о припајању "критеријуме за вредновање имовине, који су основ за утврђивање односа замене акција или удела".³⁸⁾

Одлука скупштине - Најбитнији услов за закључење уговора, као правног основа припајања, јесте да надлежни орган сваког учествујућег друштва донесе одлуку којом одобрава припајање.³⁹⁾ Надлежни орган доноси одлуку о

36. Merle P., оп. цит., с. 783.

37. ЗОП не помиње израз "нацрт (предлог)", већ само помиње "писмени извештај, с образложењем уговора о спајању" (чл. 421, ст. 2). Свакако, међутим, да се ради само о нацрту (предлогу) уговора, који су у преговорима управе заинтересованих друштава израдиле, јер се сам уговор о припајању закључује тек пошто скупштине тих друштава изгласају одлуке о припајању и одобре предлог уговора. Исти израз (*draft*) користи Упутство ЕУ о уједињавању (чл. 5), иако помиње и извештај (*report*) о припајању (чл. 9).

38. Чини се да је ЗОП штуро и недовољно одредио садржину извештаја управе. Поред тога није одредио коме су управе дужне да тај извештај поднесу, као што није регулисао ни поступак припајања. Упутство ЕУ о уједињавањима (чл. 5), примера ради, одређује да "нацрт услова" припајања садржи: фирму, облик и седиште свих учествујућих друштава; однос замене акција и сваку готовинску исплату; услове за доделу припојичевих акција; датум од кога стицаоци тих акција почињу да учествују у добити припојеоца и свако посебно право у вези с тим акцијама; датум од кога ће се припојеникови послови сматрати припојичевим; датуми када су закључени рачуни заинтересованих друштава ради утврђивања услова припајања; сва друга посебна права или користи проценитеља, акционара или управе. У Француској нацрт припајања (*projet de fusion*), такође, мора да садржи све услове припајања (art. D. 254). Поред наведених клазула које захтева Упутство ЕУ, он садржи и: мотиве, циљеве и услове припајања; суму премије при замени; одређивање и процену активе или пасиве која се преноси (Merle P., оп. цит., с. 783). Због свеобухватности извештаја управе у вези са припајањем, можда је боље да је наш законодавац ову исправу назвао *планом* припајања, с обзиром да она исказује тек намеру управе и, можда, главних акционара, да се у будућности спроведе припајање.

припајању на основу извештаја (плана) о припајању, који му је управа припремила и поднела на разматрање. У акционарским друштвима надлежни орган је скупштина.⁴⁰⁾ Према Закону о предузећима она "потврђује" уговор о припајању, који од тог часа почиње да производи правно дејство.⁴¹⁾ Уговор о припајању мора да буде потврђен трочетвртинском већином гласова присутних акционара, под условом да скупштина има кворум за одлучивање.⁴²⁾ Ако је један од учесника припајања јавно предузеће, уговор га обавезује када се сагласи надлежни орган државе односно територијалне јединице. Када у неком од учествујућих друштава има више класа акционара, а припајањем се мењају утврђена права акционара одређене класе, одлука скупштине о припајању постаје пуноважна када се са припајањем сагласе акционари те класе, на заседању своје скупштине.⁴³⁾

Уколико скупштина (општа или одређене класе акционара) неког друштва у припајању не изгласа одлуку о припајању, покушај припајања остаје безуспешан. Тада управе истих друштава касније могу поново да покушају припајање, али под другачијим финансијским условима, који више одговарају несагласним акционарима. Има мишљења да друштво може своју одлуку о статусној промени, укључујући и одлуку о припајању, да опозове или измени све до уписа промене у судски регистар.⁴⁴⁾ Припајање се обавља на основу уговора, које скупштине заинтересованих друштава закључују изгласавањем одлука о припајању. Због тога би опозив или измена одлуке једног од друштава, после изгласавања исте такве одлуке у другом друштву, значио једностран раскид већ закљученог уговора о припајању. Код нас је једностран раскид допуштен само због неиспуњења обавезе друге стране, промењених околности или у уговорима с трајним испуњењем обавеза.⁴⁵⁾ Допуштањем опозива или измене одлуке о припајању све до уписа у регистар, практично, би се допуштао једностран раскид уговора о припајању. То би стварало велику правну несигурност, тако да би могао да се прихвати опозив или измена већ доне-

39. Упутство ЕУ о уједињавањима искључује обавезност одобрења скупштине припојоца за пуноважност припајања, ако су испуњена три услова. 1) да је нацрт услова припајања објављен најмање месец дана пре дана одржавања скупштине припојеника, која одлучује о припајању, 2) да су сви припојочеваци акционари могли да остваре право увида у нацрт услова припајања и друге исправе у вези са припајањем најмање месец дана пре одржавања припојеникове скупштине и 3) да припојочеваци акционари, са најмање 5% његовог капитала, нису захтевали сазивање скупштине припојоца, како би она одлучила о припајању (чл. 8). ЗОП не предвиђа могућност припајања без одлуке припојочеве скупштине.

40. Исти орган надлежан је у друштвима с ограниченом одговорношћу, ако га има, а ако га нема његови чланови одлучују о припајању сагласно статуту друштва. У друштвима лица о припајању одлучују чланови друштва, сагласно оснивачком уговору (ЗОП, чл. 61, 125, 169, 334, 335, 365, 425).

41. Закон не одређује када уговор о припајању почиње да дејствује, ако скупштине учествујућих друштава "потврде уговор о припајању" у различито време, јер је могуће да се оне одрже у различите дане. У том случају уговор би требало да обавезује *све* уговорнике (тј. да почне да производи правно дејство), тек кад га одобри скупштина друштва, која је *последња* одржана, јер тек тада може да се сматра закљученим.

те одлуке о припајању једног од учествујућих друштава само док друго друштво не донесе своју одлуку о припајању. Тада се не би радило о раскиду уговора, јер уговор није ни закључен, већ о опозиву или измени понуде за припајање, уз обавезу надокнаде тиме проузроковане штете другом учествујућем друштву.

У г о в о р - Уговор је правни основ припајања и најважнији правни услов његовог остварења. Из садржине Закона произилази да њега закључују скупштине акционарских друштава која учествују у припајању, јер он производи правно дејство тек када га оне "потврде". Из тога се, даље, закључује да управе друштава у припајању мора да спреме готов предлог уговора за седнице скупштине, на којима акционари о њему гласају. Скупштине свих учествујућих друштава мора да изгласају исти текст уговора о припајању. Након изгласавања уговора, директори учествујућих друштава, или друга лица овлашћена да их заступају у овом послу, потписују уговор. Управа друштва, као хијерархијски нижа, не сме касније да мења садржину уговора, коју је скупштина одобрила.

Уговор о припајању има Законом прописану садржину, како би се спречило да учесници припајања пропусте да уреде поједина битна питања.⁴⁶⁾ Нарочито је битно да уговорници детаљно уреде два питања: Прво, то је сразмера и начин замене припојеникових акција за припојичеве, јер од тога битно зависи да ли ће припојеникови акционари да гласају за припајање. Друго питање је положај (судбина) директора, њихових сарадника и других руководилаца припојеника након припајања.⁴⁷⁾ То је битно због тога што од ваљаног уређења њихових судбина многоме зависи будуће успешно економско пословање припојених друштава у припојоцу, па и припојоца у целини. Посебно је значајно да се у извештају управе о припајању и, касније, у уговору, ништа не прећуги у овом питању пред акционари-

42. ЗОП, чл. 256, ст. 1, 2, 3, 5, 7. Упутство ЕУ о уједињавањима захтева двотрећинску већину гласова присутних акционара рачунајући их по капиталу или просту већину гласова рачунајући по капиталу друштава у припајању, под условом да је на седници скупштине присутна најмање половина акционара по капиталу (чл. 7). У Француској (арт. Л. 372 ал. 2; вид. Merle P., оп. ист., с. 681), Италији (Barbalich R., оп. цит., с. 64) и Грчкој (Ioannis R., оп. цит. с. 87) о припајању мора да одлучи ванредна општа скупштина акционара, под условима прописаним за измену статута. ЗОП захтева за измену статута већину од укупног броја гласова акционара са правом гласа (чл. 256, ст. 4), што је строжији услов него за усвајање одлуке о припајању. То је чудно решење нашег законодавца, с обзиром да статусна промена изазива престанак друштва, а промена статута не. У Великој Британији о припајању одлучује општи састанак акционара (или чланова) већином гласова најмање три четвртине пристуних и гласалих по капиталу друштва. Исто правило важи и за скупштину поверилаца, чија се сагласност, такође, тражи за пуноважност припајања. Када акционари и повериоци изгласају припајање прописаном већином, њихове одлуке обавезују све, па и несагласне акционаре односно повериоце (Закон о компанијама, чл. 425; вид. Morse G., оп. цит. с. 810).

43. ЗОП, чл. 425, ст. 2. Исто правило важи и у законодавствима Француске, Британије, Италије и Грчке, под утицајем Упутства ЕУ о уједињавањима (чл. 7. ст. 2). Вид. Merle P., оп. цит., с. 681; Morse G., оп. цит., с. 810; Barbalich R., оп. цит., с. 64; Ioannis R., оп. цит. с. 87.

44. Јанковец И., оп. цит., с. 107.

45. Закон о облигационим односима, чл. 124, 133, 357.

ма и запосленима, како се не би изазивало њихово подозрење у поштеност и исплативост припајања. Ту се посебно мисли на унапређења, већа овлашћења, увећања плата или какве друге повластице, које припојеникови руководиоци (сви или понеки) треба да добију у припојиоцу након припајања.⁴⁸⁾

Наш законодавац је код уговора о припајању пропустио да предвиди његову форму. У упоредном праву уобичајена је форма јавне исправе, што значи да уговор мора да буде писан или, бар, само оверен од суда или нотара (јавног бележника), као лица стручног за писање уговора.⁴⁹⁾ Закон о предузећима није изричито одредио ни да уговор мора да буде у писаној форми, иако се из садржине његових одредаба о припајању закључује да је таква форма битна. Како се уговором о припајању укида правна личност припојеника, требало је да се предвиди да уговор о припајању мора да буде судски оверен, аналогно уговору о оснивању привредног друштва.⁵⁰⁾

В р е м е - Закон о предузећима забрањује да се припајају друштва која су "млађа" од годину дана, рачунајући њихово "рођење" од часа уписа оснивања у судски регистар (чл. 421. ст. 2).

Услови за повећање капитала - Припајањем се увећава припојичев капитал вредношћу припојеникове имовине. Осим тога, он мора да припојениковим акционарима изда (емитује) своје акције, у замену за њихове акције у припојенику, које се повлаче и оглашавају неважећим. Због тога припојилац мора да испуни услове који су прописани за повећање капитала новом емисијом акција. Међутим, многе правне радње које припојилац и припојеник предузимају у припајању (нпр. процена, извештај /план/ о припајању, његово објављивање, одлуке о

46. По ЗОП-у говор садржи нарочито: 1) фирму и седиште друштва у припајању (уговорника); 2) клаузуле о преносу имовине сваког припојеника у замену за припојичеве акције; 3) однос замене акција и вредност учествујућих друштава, 4) појединости о преносу припојичевих акција; 5) одређивање права из припојичевих акција; 6) права која припојилац обезбеђује појединим припојениковим акционарима и имаоцима других хартија (тзв. повлашћени акционари и повериоци); 7) посебна права која се обезбеђују члановима управе и надзорног одбора и ревизору припојеника (чл. 423, ст. 1).

47. ЗОП овде помиње само чланове управе и надзорног одбора. Међутим, могуће је да се уреди и судбина других припојеникових руководилаца, као што су чланови извршног одбора директора или руководиоци у битним организационим деловима припојеника.

48. Morse G., оп. цит., с. 812-813.

49. Упутство ЕУ о уједињавању, чл. 16. У Француској су учествујућа друштва, пре доношења одлука својих скупштина, дужна да од трговачког суда траже именоване "комесара у припајању" (*commissaires a la fusion*), који има(ју) задатак да провери да ли је процена ваљана и да ли је однос замене акција правичан (art. L. 377, D. 257, 258; в. Merle P., оп. цит., с. 784). У Британији суд мора да одобри уговор о припајању (Morse G., оп. цит., с. 810, 814). У Немачкој, Италији и Грчкој уговор мора да има форму нотарске исправе (в. Bocker, Marzheuser, Nusser, Scheja, оп. цит., с. 75; Barbalich R, оп. цит., с. 65; Ioannis R., оп. цит., с. 87). Упутство ЕУ о уједињавањима, чл. 16.

50. ЗОП, чл. 10. Таква посебна одредба у ЗОП-у није потребна за форму уговора о спајању, јер је он, практично, уговор о оснивању новог друштва, од више постојећих друштава, тако да се на њега примењује законско правило о форми уговора о оснивању.

припајњу и сл.) имају исти правни значај и смисао (нпр. заштита акционара, њихово обавештавање, надзор од стране надлежног државног органа и сл.) као оне које се предузимају у правој емисији акција ради повећања капитала (нпр. одлука о емисији, обавештавање акционара, дозвола за емисију од надлежног државног органа, рок и услови уписа и уплате). Отуда би дословно поштовање прописа о емисији акција ради повећања капитала значило непотребно понављање правних радњи исте садржине и значаја, чиме би се припајање отежавало, успоравало и поскупљивало. Поред тога, неки прописи о емисији акција ради повећања капитала не могу да се примене у припајању, јер би га практично онемогућили. То се пре свега односи на право првенства акционара, нарочито припојичевих (али и припојеникових), на стицање акција у новој емисији.⁵¹⁾

Да би се описане сметње отклониле Закон о предузећима (чл. 426) искључује примену на увећање припојичевог капитала припајањем својих одредби о: 1) забрани повећања капитала док се уписани улози у целости не уплате (чл. 281, ст. 3), 2) условима за упис нових акција, што значи о условима за нову емисију (чл. 281 - 283)⁵²⁾ и 3) приоритетним правима акционара на куповну нових акција (чл. 284). Са друге стране, да би се спречиле злоупотребе и преваре (нарочито стварањем фиктивног капитала), кроз стицање сопствених акција или акција другог учесника у припајању, Закон је додатно завео сметње (негативне услове) за припајање (чл. 427). Тако, припојоцу је забрањено да припаја друго друштво у четири случаја. Прво, кад припојилац држи у својим рукама сопствене акције, док их не отуђи. Друго, кад припојеник држи сопствене акције, док их не отуђи (чл. 239, 240). Треће, кад припојилац у својини држи акције у припојенику, које нису у целини уплаћене, док их му потпуно не отплати. Четврто, кад припојеник у својини држи акци-

51. Примера ради, ако би по општим прописима припојичеви акционари, сви или неке њихове класе, искористили своје право првенства у новој емисији ради припајања, припојеникови акционари, који то право не би имали, могли би да остану без припојичевих акција, што би припајање свело на куповину припојеника. Обрнуто, кад би одређена припојеникова класа акционара искористила право првенства на стицање припојичевих акција у односу на остале класе, посао би се практично свео на њихово преузимање контроле у припојенику, а посредно, можда и у припојоцу.

52. Закон о хартијама од вредности СРЈ (Сл. л. СРЈ, 26/95, 28/96), ослобађа емитента (овде припојоца) обавезе прибављања одобрења Комисије за хартије од вредности за емитување акција "при статусним променама", што значи и у припајању (чл. 77, ст. 1). Тиме је, међутим, учињен битан системски пропуст код нас. У упоредном праву емитент се поменуте обавезе ослобађа углавном због тога што је припајање (и спајање) под обавезним надзором других државних органа (нпр. судова или антимонополских органа), а не органа за контролу финансијског тржишта. Код нас, пак, припајања (и спајања) нису под обавезном законском контролом ниједног државног органа. Судови и код нас могу да имају значајну улогу, али само на захтев заинтересованих (нпр. оштећених) лица, а Антимонополска комисија и по сопственој иницијативи. Ипак, грешка је што законом није успостављена дужност самих учесника припајања да обавесте неки држави орган у току самог посла припајања, уз обавезу тог органа да провери његову правичност и разумност. Вид. Упутство ЕУ о уједињавањима, чл. 10; француски Закон о трговачким друштвима, art. L. 377.

је у припојиоцу, које нису у целини уплаћене, док му их потпуно не отплати. Ако је припојилац отплатио припојенику акције које држи, односно ако је припојеник отплатио припојиоцу акције које држи, допуштено је припајање. Међутим, такве акције припајањем постају сопствене акције припојиоца, што је код нас допуштено највише до 10% стицаоцевог основног капитала. Вишак преко прописане границе, припојилац је дужан одмах да отуђи, а остатак у оквиру прописане границе мора да отуђи у року од три године од дана уписа припајања у судски регистар. Ако их не отуђи, мора да их повуче и огласи неважећим, чиме за износ сопствених акција ограничава повећање капитала.⁵³⁾

А н т и м о н о п о л с к и у с л о в и - Припајањем могу да се створе велике компаније са доминантним или монополским положајем на одређеном тржишту. Због тога је Закон о предузећима забранио припајање "ако је то супротно прописима о монополима" (чл. 421, ст. 3). Прописи о монополима су код нас углавном садржани у Антимонополском закону из 1996. године.⁵⁴⁾ Тумачењем одредби тог закона закључује се да су антимонополски услови: 1) да уговор о припајању није монополистички споразум и 2) да се припајањем не ствара монополски нити доминантан положај, или да се он бар не злоупотребљава. Такви споразуми и радње су забрањени и ништавни (чл. 3. ст. 3, и чл. 4. ст. 3). *Монополски положај* има привредни субјект који, у трговини или у производњи одређене робе или вршењу услуга, на тржишту наше земље нема конкуренцију, док *доминантан положај* има субјект који у нашој земљи нема "знатнију" конкуренцију (чл. 2). *Монополистички споразум* је, пак, споразум између привредних субјеката о условима пословања, који доводи или може да доведе до нарушавања или спречавања конкуренције, поремећаја на тржишту или наносења штете потрошачу (чл. 4). Закон овлашћује савезну антимонополску комисију да, на сопствену иницијативу или по пријави заинтересованог лица, утврђује постојање монополистичких споразума и радњи злоупотребе монопола. (чл. 5, 8 - 11). Чак су уговорници у монополистичком споразуму обавезни да његов примерак доставе комисији у року од 15 дана од дана његовог закључења (чл. 7). Кад комисија утврди злоупотребу монополског или доминантног положаја или штетност монополистичког споразума, решењем наређује злоупотребиоцу односно уговорницима да предузму одговарајуће мере и радње, ради отклањања злоупотребе, њених штетних последица, као и неправилности које до њих доводе (чл. 6, 7).

Антимонополски закон је, међутим, тешко примењив на заштиту од стварања монопола услед припајања привредних друштава, најмање из четири разлога. Прво, законске дефиниције "злоупотребе монополског односно доминантног положаја", тешко да обухватају рању припајања, јер се њоме често не злоупотребљава постојећи монополски или доминантан положај на тржишту, већ се он тек

53. ЗОП, чл. 240, ст. 1. тач. 4, и ст. 2 - 5. У Француској је граница стицања сопствених акција иста (10%), али је стицаоцу дато право да вишак отуђи у року од две године од дана стицања (art. L. 217-6), а не одмах, како то ЗОП налаже. Вид. Merle P., оп. цит., с. 783.

54. Сл. л. СРЈ, 29/96.

постиже. И дефиниција "монополистичког споразума" тешко обухвата уговор о припајању, јер он није уговор о "условима пословања", иако се њиме може да наруши конкуренција или нанесе штета потрошачу. Тиме припајање, као начин стварања монопола, измиче надзору антимонополске комисије. Осим тога, дефиниције су врло уопштене, јер не постављају чврсте критеријуме за утврђивање монопола, чиме се ствара могућност за самовољу комисије. Друго, ако би антимонополска комисија и судска пракса "растегле" поменуте дефиниције, тако да обухвате припајање, онда наступа нова тешкоћа. Она се састоји у врло slabим "истражним овлашћењима" комисије. Она је само овлашћена да од "осумњичених лица" тражи разне исправе, из којих утврђује постојање монопола или његову злоупотребу, које су ови дужни да јој доставе, под претњом казне за привредни преступ (чл. 15). Комисија, међутим, нема право да спроводи истрагу на лицу места,⁵⁵⁾ нити да саслушава осумњичена лица, што је свакако обезвлашћује и умањује јој ефикасност. Треће, Законом није јасно уређен ни поступак надзора пред комисијом (нпр. рокови у којима је дужна да донесе одлуку поводом пријаве монополистичког споразума), чиме се ствара додатна правна несигураност за учеснике припајања. Најзад, четврто Закон није предвидео довољно ефикасне мере, које је комисија овлашћена да предузима против монополиста. Мере које је Закон навео (налог за отклањање неправилности, забрана промета робом и привремена забрана удруживања), нису довољне за спречавање монополских припајања. Више би могли да постигну судови изрицањем казних санкција, као што су казна затвора или новчана казна за привредни преступ или кривично дело, објављивање пресуде, забрана обављања делатности, или грађанскоправних санкција, као што су поништај уговора или других радњи у припајању, повраћај у пређашње стање и накнада штете.

За разлику од нашег права, у упоредном праву се антимонополски услови врло јасно одређују, тако што се предвиђа тачан проценат учешћа на тржишту који ће припајањем да буде остварен, да би се сматрало да се ствара монопол. При томе се углавном захтева од друштава у припајању да унапред обавесте надлежни орган о намераваном припајању (систем најаве), ради провере повреде антимонополских прописа.⁵⁶⁾

Објављивање - Последњи услов за правну ваљаност припајања састоји се у објављивању "обавештења о покретању поступка" припајања (чл. 428, ст. 1). Овај услов се тражи ради заштите свих лица, чији интереси припајањем могу да буду погођени. То су, пре свега, акционари и повериоци тих друштава, који на овај начин треба да се обавесте о условима намераваног припајања и последицама које ће оно по њих да изазове. Код нас ово обавештавање има посебан значај и због општих интереса, у смислу заштите од монопола. Наше право не предвиђа обаве-

55. То су уместо ње овлашћени инспекцијски или судски органи (чл. 10).

56. У Немачкој, примера ради, свако припајање које има значајан утицај на конкуренцију мора да се одмах пријави (најави) Федералној картелној комисији (Bundeskartellamt). Сматра се да значајан утицај постоји у три случаја: 1) ако се припајањем ствара или повећава удео од најмање 20% на одређеном тржишту, 2) ако једно друштво у припајању има удео од најмање 20% на неком другом тржишту, или 3) ако било које од друштава у припајању има најмање 100.000 запослених или приход од 500 милиона марака у предходној пословној години. Картелна комисија објављује податке о сваком припајању које јој је пријављено. Сва припајања *могу* да се пријаве и унапред (најаве) Комисији, али је *обавезно* да се најаве припајања у којима свако друштво у припајању има годишњи приход од милијарду марака или у којима макар једно друштво у припајању има годишњи приход од две милијарде марака. Комисија је тада дужна, у року од месец дана од пријема најаве, да започне са истрагом најављеног припајања, с тим што има још четири месеца за доношење одлуке о забрани припајања. Комисија ће да забрани припајање у току или да распусти већ постојеће припајање, ако се њиме ствара или оснажује доминантан положај на тржишту, осим када јој учесници припајања докажу да су предности које се добијају припајањем веће него мане које проистичу из њиховог доминантног положаја. Одлуке Комисије подлежу судској контроли, на захтев учесника припајања, као и надзору Савезног министра за економију. Познат је случај британске мултинационалане компаније "GKN", која је 1976. намеравала да прибави удео који би био за две акције мањи од 75% капитала немачког холдинг друштва "Sash". Саш је имао велике уделе у бројним друштвима, која су углавном производила кугличне лежачеве и квачила. GKN је, осим тих делова, производио и друге ауто делове, тако да преузимањем Саша не би ојачао свој положај на немачком тржишту за своје производе. Упркос томе, Комисија му је забранила преузимање Саша. GKN се жалио Kammergericht-у у Берлину, који је укинуо забрану Комисије. Ова се, међутим, жалила Bundesgerichtshof-у, који је коначно оснажио Комисијину забрану. Своју одлуку је образложио мишљењем да би спорно преузимање финансијски оснажило једну од ћерки Саша, што би одвратило њене могуће конкуренте од немачког тржишта. Вид. Horn, Kotz, Leser, оп. цит., с. 303 - 307.

У *Британији* се, према Закону о поштној трговини (*Fair Trading Act*) из 1973, сматра да "монополска ситуација" на тржишту постоји када је најмање једна четвртина понуде робе или услуга било које врсте у рукама једног лица или у рукама више лица, која спречавају или ограничавају слободну конкуренцију у вези са том робом односно услугама. Поред тога, сматра се да припајање изазива монополску ситуацију, када оно води ка њој или када укупна вредност имовине која се припаја прелази 30 милиона фунти. Закон о компанијама из 1989. предвиђа да свако лице има право да пријави Главном директору за поштenu трговину (*Director General of Fair Trading*) споразум о припајању, који може да створи монопол. Занимљиво је да учесници припајања нису обавезни да најаве Директору своје припајање. Директор је овлашћен да, са својом службом, размотри пријаву у року од 20 дана од дана њеног пријема. Тај рок је овлашћен да продужи за још 10 дана, а по њиховом истеку, за још 15 дана, како би спровео потребну истрагу и одлучио да ли да поднесе пријаву Комисији за монополе и спајања (*Monopolioes and Mergers Commission*) ради даљег антимонополског поступка. Ако јој не поднесе пријаву, припајање је дозвољено, али мора да се оконча у року од шест месеци од истека рокова за разматрање антимонополске пријаве. Директор може Комисији за монополе да подноси пријаву и по сопственој иницијативи. Комисија за монополе је независан управноправни орган, који има само истражна и саветодавна овлашћења. По спроведеном поступку она подноси извештај Министарству за трговину, са предлогом како да одлучи у конкретном случају. Министарство може да забрани припајање, ако сматра да се тиме ствара монопол противан јавном интересу. Поред управноправних мера и кривичних санкција, могуће је и изрицање имовинскоправних санкција (одштета и др.), по тужби Министарства или оштећеног лица. Вид. Dobson & Schmitthoff, оп. цит., с. 429 - 435.
(наставак фус. 56 —>)

зу учесника припајања да га унапред пријаве антимонополској комисији, тако да је објављивање обавештења о намери припајања један од начина да комисија и конкуренти сазнају за њега. Тиме се свим заинтересованим лицима омогућава да предузму законом предвиђене радње, ради заштите својих права и на закону заснованих интереса.

Изгледа да је наш законодавац "хтео" да предвиди *обавезу* учествујућих предузећа да два пута, у одређеном року, објаве обавештење о намераваном припајању. Такав закључак се изводи из одредаба које уређују заштиту поверилаца у при-

(—> *нстџавак фус. 56*)

ЕУ је, Правилем о контроли груписања предузећа из 1989, предвидела да се стварање велике групације предузећа, укључујући и ону која се ствара припајањем (чл. 3), *мора* да најави Европској комисији (чл. 4), ради контроле, ако превазилази националне оквире држава чланица. Такво груписање назива се "груписање на нивоу Заједнице". Сматра се да оно постоји, када је приход свих учествујућих предузећа, који су она остварила у свету, већи од пет милијарди евра (око 10 милијарди немачких марака), под условом да је приход сваког од најмање два учествујућа предузећа, који су она остварила у Заједници, већи од 250 милиона евра. Изузетно, ако је више од две трећине прихода сваког од учествујућих предузећа, који је оно остварило у Заједници, зарађен у једној истој држави чланици, не сматра се да је груписање на нивоу Заједнице, те се препушта контроли надлежног националног органа. Најава груписања мора да се поднесе Европској комисији у року од недељу дана од дана закључења уговора о груписању, објављивања јавне понуде или стицања контролног удела, зависно од тога шта је пре наступило. Комисија је овлашћена да у прописаном року спроведе истрагу (чл. 10), како би утврдила да ли је груписање "сагласно" заједничком тржишту. Пропусти ли Комисија прописане рокове, сматра се да је груписање дозвољено. У оцени сагласности са заједничким тржиштем, Комисија узима у обзир утицај груписања на отежавање слободне конкуренције у Заједници, али и интерес Заједнице за јачањем економске снаге својих предузећа, ради конкурентске борбе са страним предузећима (нарочито америчким и јапанским, чл. 2). Ако нађе да је груписање несагласно са заједничком тржиштем, јер ствара или ојачава доминантан положај својих чланова на тржишту, чиме се конкуренција битно ограничава, Комисија може да наложи мере које учесници груписања треба да предузму, како би га ускладили са заједничким тржиштем. Ако их они не предузму, она може да забрани груписање или да захтева од учесника да развргну (поделе) већ постојећу групацију (чл. 8). Ради остваривања својих надзорних овлашћења, Комисија је овлашћена да изриче високе новчане казне прекршиоцима њених одлука (чл. 14, 15). Одлуке Комисије подлежу контроли Европског суда правде, по тужби заинтересованог лица (чл. 16). Надлежни органи држава чланица обавезни су да пруже сву помоћ Комисији у обављању истраге и спровођењу њених мера (чл. 9, 11, 13). Вид. Dobson & Schmitthoff, оп. цит., с. 434, 456; Merle P., оп. цит., с. 776; Вукадиновић Р., оп. цит., с. 633 - 637.

У САД, такође, по Шермановом закону, постоји обавеза великих предузећа, која планирају да се уједине, да писмено најаве своју намеру Федералној комисији за трговину, као и надлежном тужиоцу у Министарству за правду. Након тога су дужни да сачекају са уједињавањем, ради истека рока прописаног за доношење одлуке о забрани уједињавања. У супротном, уједињавање је допуштено. Прекршиоци прописа о монополском удруживању могу судски да буду кажњени затвором или новчано, а оштећена лица имају право да тужбом траже накнаду штете највише до троструког износа свог оштећења. Вид. Anderson и др., оп. цит., с. 59.

пајању (чл. 428). Оне предвиђају да повериоци учествујућих предузећа "могу, у року од 30 дана од дана *другог објављивања обавештења* о покретању поступка за спајање преузимањем, захтевати обезбеђење својих потраживања или њихову исплату". Како се у Закону, у делу о припајању, уопште посебно не уређује обавеза да се два пута објави обавештење о покретању поступка припајања, нити се уређује поступак припајања, није јасно ко је дужан да објави обавештење о припајању, како, када и где је дужан то да учини, у ком временском размаку и о чему је дужан да обавести јавност. Вероватно је у писању Закона омашком изостављен посебан члан који уређује ово питање. Због тога ова нејасност и празнина у Закону може да се попуни аналогном применом његових одредаба о сличним институцијама, као што су повлачење акција (чл. 238, 305, 307) или промена облика предузећа (чл. 436, ст. 4). Код оба поменута института Закон предвиђа обавезу друштва, које смањује капитал повлачењем акција или које мења свој облик, да два пута, у одређеном временском размаку, објави своју одлуку о смањењу капитала (тј. јавни позив акционарима да му поднесу своје акције ради повлачења), односно да се изјасне да ли прихватају промену облика. Ове одредбе су, ипак, тешко примењиве, јер се у оба случаја ради о обавези само једног друштва, а у припајању учествују најмање два друштва. Због тога би требало да се Закон у овом питању допуни недостајућим одредбама.

У државама Европске уније (нпр. Француска, Италија, Грчка) свако од учествујућих друштава мора да објави оглас о нацрту (плану) припајања, са свим његовим условима, у службеном гласнику државе, прописано време пре него што донесу своје одлуке о припајању. Ако је неки од учесника друштво са јавним уписом акција, оно свој оглас о припајању мора да објави и у новинама које се продају на целом подручју земље, или, бар, да у том огласу адресама упути заинтересована лица на места на којима могу да нађу нацрт припајања. Најзад, захтева се да се примерак нацрта припајања поднесе органу код кога су учествујућа друштва уписана у регистар.⁵⁷⁾

ПОСТУПАК - У упоредном праву поступак припајања се не уређује детаљно, већ само са неколико основних правила.⁵⁸⁾ Закон о предузећима, међутим, не садржи ни та основна процесна правила о припајању.⁵⁹⁾ Како се у припајању акције у припојенику оглашавају неважећим и повлаче, ради њихове замене за акције у

57. Merle P., оп. цит., с. 784; Barbalich R., оп. цит., с. 65; Ioannis R., оп. цит., с. 78. Упутство ЕУ о уједињавањима, такође, захтева да "услови припајања" мора да се објаве ... за сваку од учествујућих компанија, најмање месец дана пре одржавања скупштине која о томе треба да одлучи (чл. 6).

58. Изузетак је Уједињено Краљевство, где се на припајање гледа као на начин санације посрнутих компанија. Због тога се детаљно уређује припајање компаније у ликвидацији и ван ње. У ликвидацији се разликује припајање компаније у добровољној (вансудској) и принудној (судској) ликвидацији, у поступку који је сличан нашем поступку принудног поравнања. Вид. Morse G., оп. цит., с. 806 - 814.

59. Овде се, као и код објављивања услова припајања, вероватно ради о омашки у писању Закона.

припојиоцу, ова празнина би могла да се попуни одредбама Закона о поступку који друштво мора да спроведе када *повлачи* акције ради *смањења капитал* (чл. 238, 305 - 310).⁶⁰⁾

Т о к - Поступак започиње *преговорима* између најупућенијих чланова управа заинтересованих друштава. Подстрек преговорима обично дају специјализоване посредничке банке или берзанске куће, ако друштва од раније нису била међусобно повезана. Због озбиљности посла, преговори су обично дуги и детаљни. Држе се у строгој тајности, како би се избегло нежељено мешање других заинтересованих лица, а нарочито радничких синдиката, берзанских шпекуланата или несагласних акционара. Када се у преговорима постигне довољна сагласност о намераваном послу, управе потписују исправу (протокол) за јавност о главним детаљима припајања.⁶¹⁾

У Закону је јасно да мора да се објави обавештење о покретању поступка припајања, и то два пута (чл. 428, ст. 1). Међутим, није јасно када се обавештење даје, шта је његова садржина, ко га даје, на који начин и у ком временском размаку се објављује. Упутство о уједињавању (чл. 6) Европске уније и национална права њених чланица предвиђају да се објављује *нацрт услова* припајања за свако учествујуће друштво, најмање *месец дана пре* заседања скупштине која о припајању треба да одлучи. Циљ објављивања услова припајања је заштита акционара друштава у припајању. Они треба благовремено да се упознају са условима припајања, како би могли тачно и потпуно да оцене своје интересе у том послу, те да на скупштини гласају у складу са њима.

Код нас би, према томе, требало да се у "обавештењу о покретању поступка спајања преузимањем" објави "извештај управе о припајању". Он садржи образложени нацрт уговора о припајању, из кога акционари и повериоци могу тачно да се обавесте о условима припајања (чл. 423). Свако друштво у припајању мора да објави свој извештај два пута у размаку од највише 30 дана, јер је тај временски размак предвиђен и за огласе о повлачењу акција (чл. 305. ст. 2, чл. 307 ст. 1). Друго објављивање би требало да буде најмање 21 дан пре заседања скупштине друштва, јер Закон предвиђа тај рок као услов за благовремено сазивање скупштине (чл. 250).⁶²⁾ Оглас би требало да садржи две подуке. Прва подука је за акционаре, да имају право увида у све исправе по основу којих се спроводи припајање (чл. 425. ст. 3). Ако (све или неке) акције у друштву које се припаја гласе на доносиоца, огласом би требало да се позову њихови имаоци да друштву пријаве своје акције, како би могле да им се благовремено замене за припојиоцеве акције. Друга подука је

60. Тај поступак није сасвим одговарајући, јер је предвиђен за повлачење акција које нема за последицу престанак друштва, при чему се повучене акције не замењују за акције другог друштва, као што је то случај са припајањем. Ипак, пошто су у повлачењу акција без припајања на сличан начин, као у припајању, угрожени интереси поверилаца и акционара друштва које повлачи своје акције, поступак је примењив на припајање, док се Закон не допуни одговарајућим правилима.

61. Merle P., оп. цит., с. 779.

62. Тај рок је, ипак, краћи него једномесечни рок у Упутству ЕУ о уједињавањима (чл. 6).

за повериоце друштва које је објавило оглас, да имају право да траже обезбеђење или исплату својих потраживања у року од 30 дана (чл. 428). Објављивање не мора да буде у службеном листу,⁶³⁾ већ може да буде и у новинама, за које друштво претпоставља да су најчитаније међу његовим акционарима и повериоцима. Како трошкови објављивања целокупног извештаја о припајању могу да буду велики, упоредно право допушта да се објави само оглас о намери припајања, са упутством о местима на којима се налази целокупан извештај. Извештај мора да се бесплатно обезбеди у довољном броју примерака за акционаре и друга заинтересована лица.⁶⁴⁾

По истеку прописаног рока од дана објављивања "обавештења о покретању поступка припајања" одржавају се скупштине учествујућих друштава, које се сазивају по општим правилима (чл. 250. Закона). Обично се прво одржава скупштина припојеника, а потом припојеоца. Ако скупштине оба друштва донесу одлуке о припајању, са истоветном садржином, сматра се да су друштва закључила уговор о припајању. Уговор о припајању, затим, потписују њихови овлашћени заступници. У складу са правилима о повећању капитала припојилац је, уз то, обавезан да поднесе пријаву судском регистру ради уписа своје одлуке о припајању, јер је то, заправо, одлука о повећању његовог капитала (чл. 282). После тога учествујућа друштва организују и спроводе замену акција у припојенику за акције у припојеоцу, по општим правилима о емисији акција.⁶⁵⁾ Акције у припојенику се истовремено повлаче и оглашавају неважећим, при чему припојеник треба да пријави своју одлуку о припајању судском регистру ради уписа (чл. 238, 307, 308). По истеку рока за замену акција сагласним акционарима, исплате акција несагласним акционарима и рашчишћавања односа са повериоцима, чињеница припајања се пријављује ради уписа у судски регистар. Пријаву подноси свако друштво у припајању суду у чији регистар је уписано.⁶⁶⁾ Уписом припајања у регистар наступају његова правна дејства (чл. 430).⁶⁷⁾ Најзад, чињеница припајања се објављује у Службеном листу наше земље, и то два пута у размаку од најмање седам, а највише 30 дана (чл. 431, ст. 6).

63. ЗОП не захтева такав начин објављивања.

64. Упутство ЕУ о уједињавању, чл. 10, ст. 3. У овој фази поступка национална права чланица ЕУ, под утицајем поменутог Упутства (чл. 10), предвиђају обавезу друштава у припајању да захтевају од надлежног судског или управног органа, да постави једног или више независних ревизора, са задатком да испитају нацрт услова припајања и да о томе поднесу писани извештај акционарима. Надлежни орган је дужан да удовољи захтеву, с тим што може да постави посебног ревизора за свако друштво, или да на њихов заједнички захтев постави заједничког ревизора за оба друштва, који онда израђују заједнички извештај. У извештају морају посебно да се изјасне да ли сматрају да је предложена сразмера замене акција у припајању "поштена и разумна". Друштва у припајању ревизорима мора да омогуће несметан увид у све исправе значајне за припајање, као и да им пруже сва потребна обавештења. У Француској, на пример, ревизоре (*commissaires a la fusion*) у припајању постављају, на захтев учествујућих друштава, председници трговинских судова (Merle P., оп. цит., с. 784). ЗОП не предвиђа обавезну ревизију извештаја о припајању учествујућих друштава.

Т р о ш к о в и - Сваки учесник припајања сноси своје трошкове, док се заједнички трошкови носе заједно, како је то предвиђено уговором о припајању. У Британији несагласни повериоци могу да буду обавезни да носе један део трошкова (нпр. трошкови одржавања скупштине поверилаца).⁶⁸⁾

П о н и ш т а ј - Закон о предузећима предвиђа могућност поништаја припајања само на захтев поверилаца, ако друштва у припајању нису удовољила њиховом захтеву за исплату или обезбеђење тражбина (чл. 428, ст. 3). Несумњиво је, међутим, да исто право треба да се призна и акционарима, ако постоје разлози за поништај уговора о припајању по општим правилима облигационог права. То је могуће нарочито ако је неко друштво своју одлуку донело под утицајем преваре чланова управе,⁶⁹⁾ злоупотребом њихових овлашћења, или злоупотребом права већинских акционара, или ако би постојала битна повреда поступка припајања и слично. Антимонополски закон предвиђа могућност поништаја уговора о припајању и самог припајања, ако се они оквалификују као монополски или као радње којима се ствара или злоупотребљава постојећи монополски или доминантан положај на тржишту (чл. 3, 4). Због сложености, значаја и формалности посла припајања, поништај може да изрекне само суд у парничном поступку. Рок за подношење тужбе за поништај би требало да буде што краћи, како би се обезбедила правна сигурност савесних учесника посла. Пресуда о поништају мора да се упише у судски регистар и да се објави, чиме се припајање развргава.⁷⁰⁾

65. Није јасно да ли је рок за замену акција преклузиван, тако да акционари који су закаснили са подношењем пријаве за замену својих акција припојиоцу, губе право да добију његове акције. Ако би се имала у виду само правила о емисији, несумњиво да је рок из огласа за замену акција преклузиван. Међутим, тиме би акционар изгубио свој удео у припојенику, који је, заједно са уделима осталих припојеникових акционара, у оквиру његове имовине, прешао у имовну припојиоца. Тако би се припојиоцу омогућило да се правно неосновано обогати на рачун задоцнелог акционара. Због тога би у сваком случају задоцнелом акционару требало да се призна бар право на исплату тржишне вредности његових акција у припојенику, аналогно истом праву несагласних акционара (ЗОП, чл. 431, ст. 1). Такво решење је предвиђено у праву САД (Anderson и др., оп. цит., с. 821).

У Британији је у овом питању познат спор *Postlethwait v. Port Philip etc., Gold Mining Co.*, из 1889. У плану за санацију постојећег друштва било је предвиђено да његови акционари мора да пријаве своје акције у новом друштву у року од 10 дана почев од дана кад су добили обавештење о замени акција, уз упозорење да ће ликвидатор да распрода све акције које нису благовремено пријављене. Ликвидатор је објавио обавештење 12. јуна, захтевајући да му се пријаве за акције у новом друштву поднесу до 25. јуна. Један од акционара старог друштва поднео је пријаву тек 24. августа исте године, те ју је ликвидатор одбио. У насталој парници суд је одбио акционаров захтев, сматрајући да нема права на стицање акција у новом друштву, у замену за акције у старом друштву (*Morse G.*, оп. цит., с. 807).

66. Закон о поступку за упис у судски регистар (Сл. л. СРЈ, 80/94), чл. 18.

67. У Француској је непријављивање припајања суду забрањено ништавошћу целог посла (*Merle P.*, оп. цит., с. 787).

68. *Morse G.*, оп. цит., с. 814.

ПОСЕБНИ СЛУЧАЈЕВИ ПРИПАЈАЊА - Закон о предузећима, по угледу на упоредно право, предвиђа посебне случајеве припајања, за које се захтевају лакши услови и поступак него за редовне случајеве (чл. 433). Закон предвиђа три посебна случаја припајања.

Прво, "ако се најмање 90% основног капиталa зависног предузећа налази у својини матичног предузећа, спајање преузимањем врши се без сагласности скупштине зависног предузећа, осим ако акционари или чланови овог друштва,⁷¹⁾ који поседују или представљају најмање десетину основног капитала друштва захтевају сазивање скупштине ради доношења одлуке". Овим правилом се, практично, омогућава да друштво мајка себи припоји друштво кћер, без сагласности ћеркине скупштине, ако је сопственик најмање 90% ћеркиног капитала. Иако на први поглед логично, чини се да је ово правило неодговарајуће из два разлога.

Први разлог је у томе што се припајање спроводи на основу уговора између припојиоца и припојеника. Због тога се увек захтева припојеникова, па и ћеркина, сагласност, јер у супротном нема уговора, те ни припајања. Тада се ради о преузимању контроле, и то непријатељском. Оно је посебно уређено Законом о предузећима под називом "принудан откуп или замена акција" (чл. 417), те није било потребе да се уређује и као посебан случај припајања.

Други разлог је неусклађеност са упоредним правом, посебно правом Европске уније. Упутство ЕУ о уједињавању предвиђа два посебна случаја олакшаног припајања, када је припојилац друштво мајка, а припојеник друштво кћер.

69. У Француској је познат случај у коме је председник управног одбора једног друштва злоупотребио своја овлашћења да би организовао његово припајање другом друштву. Припајање је било противно интересима припојеног друштва, док је његов председник био мотивисан личним интересима и интересима припојиоца (Merle P., оп. цит., с. 788). ЗОП признаје акционарима право да "побијају пред судом одлуку о спајању преузимањем", ако нису задовољни утврђеном сразмером замене акција у припајању (чл. 431). Није јасно да ли им је тиме дато право да тужбом траже поништај одлуке о припајању свог друштва и на основу ње закљученог уговора о припајању или само да побијају ту одлуку у односу на себе, по облигационоправним правилима о повериочевом праву да побијају правне радње дужника са трећим лицима, ако су њима оштећени (ЗОО, чл. 280 –285).
70. Упутство ЕУ о уједињавањима предвиђа да поништај припајања може да изрекне само суд или надлежни управни орган, када није постојала судска или управна контрола законитости посла, ако није била испоштована законска форма или ако је одлука скупштине учествујућег друштва ништава по националном праву. Захтев за поништај може да се поднесе само у року од шест месеци од дана наступања правних дејстава припајања за лице које се позива на ништавост. Ако је могуће да се отклоне разлози ништавости, надлежан орган ће учесницима припајања да остави одређено време да их отклоне (чл. 22). У Француској поништај нема ретроактивно дејство, тако да се не уклањају последице које је припајање у међувремену изазвало (Merle P., оп. цит., с. 789).
71. Овде је учињена језичка грешка у писању Закона, јер је употребљен израз "овог друштва". Требало је да се уместо тог израза употреби израз "зависног предузећа", јер се у зависној реченици цитиране одредбе ЗОП-а употребљава само израз "предузеће", а вероватно се мисли на акционаре или чланове зависног предузећа, као припојеника (чл. 433, ст. 1).

Први случај је, изгледа, онај који је овде наш законодавац уредио, али на обрнут начин од Упутства. У њему Упутство допушта могућност да друштво мајка припоји друштво кћер, без сагласности *своје скупштинине* (а не ћеркине скупштине, као код нас), под условом да у кћери има најмање 90% (никако све) акције са правом гласа (чл. 27). Пошто интереси акционара припојоца (друштва мајке) нису толико угрожени припајањем, као интереси акционара припојеника, претпоставља се прећутна сагласност припојочевих акционара, ако припојилац има 90% учешћа у припојенику. Ипак, њихова сагласност се претпоставља само ако су испуњена три услова: 1) да је нацрт услова припајања објављен најмање месец дана пре дана у којем је заказана скупштина припојеника, која треба да одлучи о припајању, 2) да је свим припојочевим (мајчиним) акционарима било омогућено да остваре увид у све исправе на основу којих се спроводи припајање најмање месец дана пре скупштине припојеника и 3) да нико од припојочевих акционара са прописаним уделом акција у његовом капиталу, а који не сме да буде већи од 5%, није захтевао одржавање скупштине припојоца. Прећутна сагласност мањинских акционара друштва кћери, као припојеника, не сме да се претпоставља, јер би се тиме оштро кршила њихова мањинска права. Због тога она треба да буде изричита. У условима које је наш закон предвидео за претпоставку прећутне сагласности мањине акционара припојеника, њихово противљење је скоро онемогућено, јер се право супротстављања признаје само акционарима са најмање 10% удела у ћерки. Када се као услов за претпоставку тражи најмање 90% мајчиног учешћа у ћерки, онда је противљење могуће само ако сви остали ћеркини акционари једногласно траже одржавање ћеркине скупштине, што је тешко остварљиво.

Други посебан случај олакшаног припајања из Упутства ЕУ о уједињавању (чл. 24 - 26) поклапа се, мање више, са другим посебним случајем Закона о предузећима (чл. 433, ст. 2). Он се састоји у томе што је припојилац друштво мајка, којој припадају *све* акције друштва кћери, као припојеника. Другим речима, када је припојеник *једночлано* зависно друштво, чији је једини акционар припојилац, онда право не захтева од припојоца да испуни све услове предвиђене за редован случај припајања. Није значајно да ли друштво мајка непосредно држи акције друштва кћери или их држи посредно, преко једног или више других лица, који их држе у своје име, а за мајчин рачун. Тада интереси акционара друштва мајке, као припојоца и као јединог акционара друштва кћери, припојеника, не могу да буду припајањем битно угрожени, јер је друштво кћер посредно у њиховој имовини. Наше право у овом случају не захтева да се спроведе процена капитала учествујућих друштава, нити да извештај управе о припајању садржи податке о односу замене акција. Упутство ЕУ о уједињавању у овом случају знатно је јасније и повољније за учеснике припајања. Оно предвиђа следеће олакшице: 1) нацрт услова припајања, који су управе учествујућих друштава дужне да израде, не мора да садржи податке о сразмери замене акција, о додели припојочевих акција припојениковим акционарима и о датуму у коме припојеникови акционари стичу право на учешће у профиту и остала права по основу додељених им акција у припојоцу. Сви ти по-

даци су непотребни, пошто су већ познати припојиоцу као једином припојениковом акционару; 2) управе учествујућих друштава не мора да сачине извештаје о припајању, 3) ревизија услова припајања од судски постављених ревизора не мора да се спроведе, 4) акционарима не мора да се омогући право увида у извештај управе о припајању и извештај ревизора, јер ти извештаји нису обавезни, 5) чланови управа учествујућих друштава и стручњаци не одговарају за штету акционарима припојеника, јер постоји само један акционар, а то је припојилац и, најзад, 6) акционари припојеника не постају акционари припојиоца, јер би то значило да припојилац (друштво мајка) постаје само себи акционар. Упутство, чак, омогућава да друштво мајка себи припоји ћерку, чији је једини акционар, без одлука њихових скупштина, ако су испуњена три услова: 1) да је нацрт услова припајања сваког од учествујућих друштава објављен најмање месец дана пре него што припајање почне да дејствује, 2) да је свим акционарима припојиоца, најмање месец дана пре наступања дејства припајања, био омогућен увид у нацрт услова припајања, годишњи обрачун и извештај о пословању учествујућих друштава, уз право да бесплатно добију њихове копије, и 3) да акционари припојиоца, са прописаним учешћем, за које не сме да се захтева да буде веће од 5%, нису захтевали сазивање скупштине ради одлучивања о припајању. Практично, допушта се, под описаним условима, да се потпуно зависно друштво кћер припоји друштву мајци само на основу одлука својих управа, без скупштинских одлука.

Трећи посебан случај припајања из Закона у Упутству ЕУ није познат. Он се састоји у припајању "између два или више предузећа у *друштвеној* односно *државној* својини". Закон предвиђа да се на њих примењују правила која важе за претходна два случаја (чл. 433, ст. 3). Треба да се истакне да је на припајање између предузећа у друштвеној (државној) својини могућа само примена правила другог посебног случаја, када је једно друштвено (државно) предузеће у искључивој својини другог. Чим предузеће има више власника, макар да су сви предузећа у друштвеној својини, оно мора да буде организовано у облику акционарског друштва или друштва са ограниченом одговорношћу, које се не сматра предузећем у друштвеној својини. Друштвена предузећа која су акционари у таквом привредном друштву, понашају се као и сви прави акционари. Због тога треба да им се пружи заштита по правилима која важе за редовне случајеве припајања, осим ако је неко друштвено предузеће деведесетопостотни акционар, када су испуњени услови за примену правила из првог посебног случаја олакшаног припајања. Исто важи и за предузеће у државној својини, ако су различите државе уложиле капитал у њега (нпр. савезна држава и нека од република чланица).

ПРАВНА ДЕЈСТВА - Припајање изазива бројна правна дејства, која се одnose на сама учествујућа друштва, на њихове органе, акционаре, повериоце, запослене,⁷²⁾ тржиште и државу (порези). Претходно се постављају питања времена наступања дејства припајања и стања у којем се имовина преноси.

72. Merle P., оп. цит., с. 789 – 798.

Закон о предузећима везује момент наступања правних дејстава припајања за упис припајања у судски регистар (чл. 430). Међутим, могуће је да су учествујућа друштва уписана у регистре код различитих судова. Тада уписи у вези са њиховим припајањем (нпр. престанка припојеника услед припајања и повећања капитала припојеоца) могу да падну у различито време. Да би се то избегло, Закон обавезује да се оба уписа спроведу истовремено (чл. 430, ст. 2). Како је то тешко изводљиво код различитих судова, довољно је да учествујућа друштва *истиог дана поднесу* судовима, код којих су уписана, пријаве за своје уписе.⁷³⁾

Како спровођење припајања траје неколико месеци, могуће је да се стање у имовинама учествујућих друштава промени између часа када је извршена процена, на основу које се акције замењују, и часа окончања припајања уписом у регистар. Ако се то деси, јавља се питање да ли може да се изврши нова процена и промени однос замене акција друштва у припајању. У пракси би такво поступање изазвало велике трошкове, тако да се припојеникова имовина преноси на припојеоца у стању у којем се налази у часу коначног спровођења припајања уписом у регистар, а на основу стања које је утврђено у извештају проценитеља и у уговору о припајању.⁷⁴⁾

Д е ј с т в а н а д р у ш т в а – Основно правно дејство припајања у односу на друштва састоји се у *универзалној њравној сукцесији*. Друштво припојилац, по сили закона, ступа у сва права и обавезе друштва припојеника, и то према стању у коме се она налазе у часу окончања припајања (Закон, чл. 430, ст. 2).⁷⁵⁾ Поред те имовинскоправне последице, припајање изазива *припојенику* и статусноправну последицу, а то је његов нестанак као правног субјекта. Припојеник се гаси без потребе да се спроведе ликвидација, јер су његови акционари, повериоци и запослени обезбеђени правилима универзалне сукцесије у оквиру припојеоца (чл. 430, с. 3). *Припојилац*, са своје стране, увећава имовину припојениковом имовином. Број његових акционара се, такође, увећава за број припојеникових акционара, који су заменили своје акције за акције које им је издао. То истовремено повлачи повећање броја припојеоцевих акција (чл. 430, с. 3). Касније се све ово испољава у повећању броја акционара у припојеоцевој скупштини, могућној измени структуре његове управе, измени кворума, начина гласања и већине за одлучивање. То све повлачи измене статута, како би се он прилагодио насталим променама. Поред ових статусноправних и стварноправних последица, за припојеоца наступају и облигационоправна дејства. Припојилац по сили закона постаје поверилац дужни-

73. Закон о поступку за упис у судски регистар, чл. 30. Из тог закона могло би да се закључи да код сваке статусне промене постоји само један предлагач њеног уписа у регистар. Ако таква пракса постоји код регистарских судова, онда би у припајању једини предлагач за све уписе требало да буде припојилац. Такође, у пракси наших регистарских судова сматра се да упис дејствује од дана када је суду поднета пријава, ако је суд касније решењем усвоји као основану. Упутство ЕУ о уједињавањима предвиђа да сва правна дејства припајања наступају истовремено и по сили закона (чл. 19).

74. Merle P., оп. цит., с. 790.

75. Упутство ЕУ о уједињавањима, чл. 19, ст. 1(а).

цима припојеника, који се угасио (законска цесија), као и дужник припојениковим повериоцима (законска промена дужника, пренос дуга). Пошто се ради о општој скуцесији, припојилац стиче и оне припојеникове тражбине и дугове према трећим лицима, који нису предвиђени уговором о припајању.

Д е ј с т в а н а о р г а н е – Пошто се припојеник гаси, престају и функције свих његових органа и руководилаца. Међутим, руководиоци припојеника обично не губе посао, него прелазе на одговарајућа руководећа места у припојивоцу. Због тога је могуће да се број чланова припојичеве управе и надзорног одбора повећа.⁷⁶⁾ Ревизори који су радили за припојеника престају да обављају своје послове, јер им се угасила друга уговорна страна. Припојичеви ревозори, међутим, настављају да раде, под условом да испуњавају услове за независност и непристрасност и у односу на припојеника.⁷⁷⁾

Д е ј с т в а н а а к ц и о н а р е – Главно правно дејство припајања по акционаре је прелазак припојеникових акционара у акционаре припојивоца. Могуће је да неки од акционара, било у припојенику или припојивоцу, нису сагласни са скупштинском одлуком њихове већине.⁷⁸⁾ Како имају својину на акцијама, коју би могли да изгубе услед припајања, мора да им се пружи одговарајућа *защита*, због општег поверења улагача у сигурност акционарства. У упоредном праву главно средство заштите несагласних акционара је право да им друштво припојилац по тржишној цени откупи њихове акције или да им их замени за повлашћене акције без права гласа. Припојилац је дужан да им на њихов захтев купи односно замени акције. Ако он то одбије или ако не могу да се нагоде око откупне цене или сразмере замене, несагласни акционари имају право да припојивоца туже суду, како би га принудили да им купи или замени акције по цени односно сразмери коју суд одреди на основу вештачења.⁷⁹⁾ Право на откуп, али не и на замену, треба да се да и припојениковим акционарима који су из било ког разлога закаснили да пријаве своје акције у року за њихову замену. Право да друштву припојивоцу принудно продају или замене акције имају како припојеникови, тако и припојичеви акционари, који нису сагласни са припајањем. По Закону о предузећима акционари који нису задовољни уговореном сразмером замене акција у припајању, имају право да одлуку свог друштва о припајању “побијају” пред судом (чл. 431, ст. 2). Ова одредба није јасна, јер даје могућност за признавање три различита права акционарима. Прво, могуће је да им се признаје право да траже судски поништај припајања, како је то уобичајено у упоредном праву.⁸⁰⁾ Друго право би могло да буде право да суд у односу на њих огласи без дејства припајање док им се у целости не намире

76. Француско право, које ограничава највећи број чланова управног и надзорног одбора, у случају припајања допушта одступања у смислу повећања највећег допуштеног броја чланова тих органа (Merle P., оп. цит., с. 794).

77. Merle P., оп. цит., с. 795.

78. Упутство ЕУ о уједињавањима, чл. 19, ст. 1(б).

79. ЗОП, чл. 431, ст. 1; Васиљевић М., оп. цит., с. 240; Anderson и др., оп. цит., с. 821; У Британији несагласни акционари имају права да траже судску ликвидацију припојеника (Morse G., оп. цит., с. 808).

њихова потраживања према друштву, по облигационим правилима о побијању правих послова. Најзад, треће, могло би да се ради и о праву акционара да траже судску измену утврђене сразмере замене акција.⁸¹⁾ Без обзира на нејасну природу права на које се у Закону мислило, јасно је да несагласни акционари могу да га остваре у року од само 60 дана од дана друге објаве уписа припајања у судски регистар.

Поред права на принудну продају акција припојиоцу, акционари су заштићени и другим средствима. Прво, они су заштићени обавезном проценом вредности капитала учествујућих друштава, коју мора да обаве независни проценитељи (ЗОП, чл. 424). У државама Европске уније, поред процене које у сврху припајања раде проценитељи учествујућих друштава, обавезна је и ревизија извештаја проценитеља.⁸²⁾ Ревизори су свој налаз и мишљење дужни да учине доступним акционарима сваког друштва у припајању. Друго, акционари мора да буду обавештени о покретању поступка припајања одговарајућим јавним огласом, са потпуним и тачним подацима о условима припајања. Треће, акционари учествујућих друштава имају право на непосредан увид у све исправе на основу којих се спроводи припајање, као и да бесплатно добију њихове копије.⁸³⁾ Најзад, четврто, чланови управе и надзорног одбора сваког друштва у припајању одговарају солидарно са учествујућим друштвима за штету коју су припајањем изазвали акционарима (ЗОП, чл. 432).⁸⁴⁾

Д е ј с т в а н а п о в е р и о ц е – Кад се говори о правном дејству припајања на повериоце, треба да се разграниче међусобни облигациони односи учесника припајања од њихових облигационих односа са трећим лицима. У међусобним облигационим односима узајамни дугови и потраживања учествујућих друштава се гасе по општим правилима облигационог права услед сједињења (конфузије) дужника и повериоца у истом лицу.⁸⁵⁾

У облигационим односима са трећим лицима, главно правно дејство припајања наступа за припојеникове повериоце. У односима у којима им је припојеник дужник, долази до промене дужника, јер се припојеник гаси, а на његово место ступа припојилац, по општим правилима универзалне сукцесије. Ако се примене норме облигационог права о пријему дуга, онда припајање не би могло да се спроведе без сагласности поверилаца.⁸⁶⁾ Повериоци вероватно ту сагласност не би да-

80. Овде се мисли на поништај када сразмера замене није ваљано одређена, због разних злоупотреба или битних грешака у процени или у поступку припајања. Вид. Упутство ЕУ о уједињавањима, чл. 22; Merle P., оп. цит., с. 789; Barbalich R., оп. цит., с. 64.

81. Ово треће право је већ признато у првом ставу истог члана Закона, тако да је мало вероватно да се на њега мислило у писању и другог става тог члана (чл. 430).

82. Упутство ЕУ о уједињавањима, чл. 10.

83. ЗОП, чл. 425, ст. 3; Упутство ЕУ о уједињавањима, чл. 11; Barbalich R., оп. цит., с. 64.

84. Упутство ЕУ о уједињавањима предвиђа одговорност и стручњака (проценитеља, ревизора и других), за штету коју су акционари претрпели због стручних грешака које су учинили у обављању својих послова (чл. 21, 22).

85. ЗОО, чл. 353.

ли у случају кад је припојилац у лошијем финансијском положају него припојеник, јер би тада њихове тражбине биле теже наплативе. Насупрот томе, припајање не ствара правне последице за повериоце друштва припојеоца. Припојилац остаје као правни субјект, те се њима дужник не мења. Ипак, економски гледано, ни њима није свеједно из два разлога. Прво, могуће је да је припојеник презадужен, инсолвентан или, макар, у лошијем финансијском положају него припојилац. Припајањем таквог друштва погоршава се финансијски положај припојеоца, чиме им се угрожава наплата њихових потраживања. Друго, повериоци друштва припојеоца добијају конкуренцију припојеникових поверилаца, која може да значи отежање наплате њихових потраживања. Због тога компанијско право посебно уређује *заштитицу* поверилаца, како би што мање ометали припајање. У заштитним нормама прави се разлика између три врсте поверилаца: 1) необезбеђених поверилаца, 2) обезбеђених (заложних) поверилаца и 3) ималаца обвезница неког друштва у припајању.

Необезбеђени повериоци, било припојеника, било припојеоца, у нашем праву су заштићени на четири начина.⁸⁷⁾ Прво, када сазнају да је припајање у коме учествује њихов дужник у току, они имају право да од њега траже да им пружи довољно обезбеђење потраживања које имају према њему (нпр. ручну залогу или хипотеку). Ако се ради о припојениковим повериоцима обезбеђење може да им пружи и припојилац (нпр. залогу, јемство), као и неко треће лице (јемство, банкарску гаранцију, осигурање потраживања), ако они то прихвате. Припојеоцевим повериоцима, исто, обезбеђење може да пружи неко треће лице, али не и припојеник, јер се он гаси као правни субјект.⁸⁸⁾ У нашем праву се довољним обезбеђењем сматра и писмена изјава управа учествујућих друштава да ће припојилац, након припајања, имовином тих друштава да управља одвојено до потпуног намирња тражбина поверилаца сваког учествујућег друштва (*separatio bonorum*). Ако управе дају такву писмену изјаву повериоцима, а касније припојилац не управља имовином учествујућих друштава одвојено, повериоци имају право да траже од суда да поништи припајање. Друго, уместо обезбеђења, а нарочито ако су незадовољни понуђеним обезбеђењем, повериоци имају право да траже од дужника исплату својих потраживања. Закон о предузећима овде не помиње да потраживања мора да буду доспела у тренутку постављања захтева за њихово обезбеђење или намирње, што значи да могу да буду и недоспела.⁸⁹⁾ Обезбеђење или намирње тражбина повериоци могу да траже у року од 90 дана од другог објављивања обавештења о покретању поступка припајања. Треће, ако учествујућа друштва, у својству дужника, не пруже захтевано обезбеђење или намирње потраживања,

86. ЗОО, чл. 446.

87. ЗОП, чл. 428, 429, 430, ст. 5, 432.

88. Могуће је, међутим, да им припојеник да залогу на некој својој ствари, која после припајања улази у припојеоцеву својину, тако да је залога и даље отпоређује.

89. Упутство ЕУ о уједињавањима наглашава да заштиту уживају сви повериоци чије су тражбине настале пре објављивања нацрта услова припајања (чл. 13).

онда је забрањено да се припајање упише у регистар, чиме се онемогућава његово спровођење.⁹⁰⁾ Да би регистарски суд знао да су повериоци тражили обезбеђење или намирење тражбина, неопходно је да га они о томе обавесте, јер он на то не пази по службеној дужности. Најзад, четврти начин заштите поверилаца је у томе што имају право да надокнаде штету коју су претрпели услед припајања од чланова управа и надзорних одбора учествујућих друштава. Они им солидарно са учествујућим друштвима одговарају за штету (ЗОП, чл. 432). За разлику од општих правила о деривативној тужби (чл. 73, ст. 2), овде се не захтева да тужбу против чланова управе поднесу повериоци са потраживањима која вреде најмање десетину основног капитала неког од друштава у припајању, нити они морају да претходно упуте захтев за одштету скупштини дужничког друштва.

Обезбеђени повериоци не уживају прва три начина заштите, која уживају необезбеђени повериоци. Они имају право само на накнаду штете, ако су је припајањем претрпели. Обезбеђени повериоци не уживају заштиту само када у стечају имају право на првенствену наплату (нпр. по основу залогa), док је у осталим случајевима уживају. За разлику од њих све начине заштите уживају повериоци који су *имаоци обвезница* ("обвезничари") издатих од учествујућих друштава. Имаоци партиципативних, као и замењивих, припојеникових обвезница уживају још већу заштиту. Њима је припојилац, након припајања, дужан да пружи иста права у вези са тим обвезницама, која су имали у припојенику.⁹¹⁾

Поред описана четири посебна начина заштите, предвиђених Законом само за случај припајања, повериоци уживају заштиту и по општим правилима. Тако, они најпре имају право да се обавесте о пословању учествујућих друштава увидом у њихове рачуноводствене исказе, извештаје управа о пословању и извештаје ревизора (чл. 88). Даље, они имају право да захтевају да вештак испита последње рачуноводствене исказе друштва које им дугује (чл. 81). Најзад, повериоци, чија потраживања вреде најмање десетину основног капитала дужничког друштва, имају право да захтевају од надзорног одбора тог друштва (ако га оно има), да обави надзор над припајањем (чл. 277).

90. ЗОП, чл. 430, ст. 5. Занимљиво је да у француском праву, које је познато по слабој заштити повеилаца (што је супротно менталитету Француза), повериоци не могу да спрече припајање, кад им учествујућа друштва не испуне захтев за обезбеђењем или намирењем тражбина (Merle P., оп. цит., с. 797).

91. У упоредном праву се често предвиђа да друштво у припајању може, о свом трошку, да сазове скупштину ималаца својих обвезница, како би им омогућило да искажу своје мишљење о припајању. Ако обвезничари припојеника на скупштини одобре припајање, постају обвезничари припојноца. У супротном, они могу да овласте своје представнике, ради превремене исплате обвезница или ради добијања одговарајућег обезбеђења. Ако друштво није сазвало скупштину обвезничара, дужно је да им понуди превремену исплату обвезница или одговарајуће обезбеђење (Merle P., оп. цит., с. 797). ЗОП уопште не предвиђа скупштину обвезничара акционарског друштва, тако да једино остаје могућност се она уреди статутом друштва (чл. 219, ст. 2, т. 2).

Д е ј с т в о н а з а п о с л е н е - Дејство припајања на запослене односи се на лица заполена у припојенику. Њима престају радни односи у припојенику, јер припојеник престаје да постоји као правно лице, с тим што заједнички "прелазе" да раде у припојиоцу. Наше право не предвиђа обавезу припојиоца да преузме припојеникове запослене, тако да може да се постави питање да ли она уопште постоји.⁹²⁾ Потврдан одговор на то питање изводи се из основног правног дејства припајања. Оно се састоји од припојичеве универзалне сукцесије у све правне односе припојеника, а то значи и у његове радноправне односе у којима се налазио у часу припајања са запосленима. У пракси, међутим, након припајања долази до разних притисака на запослене у смислу њиховог прераспоређивања на нова радна места или отпуштања из економских разлога (тзв. "технолошки вишак"). Због тога право предвиђа превентивну заштиту запослених у учествујућим друштвима.

Један од начина превентивне заштите састоји се у томе што се припојиоцу забрањује да отпушта припојеникове запослене у одређеном року након припајања (нпр. једну или више година). По Упутству ЕУ о уједначавању прописа у вези са заштитом радника у случају преноса предузећа, дела предузећа или дела посла из 1977. године тај рок је најмање годину дана.⁹³⁾ Наше радно право овај начин заштите не познаје. Други начин заштите се састоји у подробном и благовременом обавештавању запослених. Свако учествујуће друштво је обавезно, пре него што припајање спроведе, да обавести своје запослене о намери припајања и свим условима посла, са нарочитим освртом на положај запослених након припајања.⁹⁴⁾ Ту обавезу друштво испуњава објављивањем извештаја управе о намераваном припајању, са објашњењем уговора о припајању. Савет или представник запослених има право да захтева од управе ближа обавештења о току посла и његовим условима у вези са правима запослених. Поред тога, он има право да да мишљење о припајању, и то пре или пошто скупштина друштва донесе одлуку у том питању. Након припајања трошкове прераспоређивања или отпуштања запослених (нпр. трошкови преквалификације или доквалификације, одштета због изгубљених плата до новог запослења и сл.) сноси припојилац.

Д е ј с т в а н а т р ж и ш т е – Дејства припајања на тржиште могу да се састоје у ограничавању конкуренције или у стварању доминантног или монополског положаја на тржишту. Због тога држава, учесници припајања и трећа лица могу (или морају) да предузму разне мере заштите слободне конкуренције и антимонополске мере.

Д е ј с т в о н а д р ж а в у – За државу је припајање значајно не само због потребе заштите слободне конкуренције од монопола, који из њега може да никне, него и због могућности да убере *йорез* од учесника посла. Ово је веома значајно

92. Примера ради, француски Законик о раду изричито предвиђа такву припојичеву обавезу (чл. 122).

93. Упутство ЕУ бр. 98/50 (О.Ј.Е.С. L4201/98) из 1998. г. о измени цитираног Упутства (бр. 77/187), тач. 3д.

94. ЗОП, чл. 89, 84. Слично је у француском праву (Merle P., оп. цит., с. 798).

питање у припајању, јер претерано пореско оптерећење може битно да отежа, па и да онемогући припајање. Због тога се у земљама чланицама Европске уније предвиђају пореске олакшице у припајању, било у виду ослобађања од одређених пореза или у виду одлагања доспелости њихове исплате.⁹⁵⁾ Код нас таквих олакшица углавном нема, осим што постоји могућност одлагања наплате пореза на капитални добитак акционарима и припојоцу, ако им је припајањем повећана тржишна вредност акција односно капитала.

Припојилац, у нашим условима, мора да плати неколико врста такси и пореза. Прво мора да плати судску таксу за регистрацију припајања и накнаду Службеном листу за његово објављивање. Затим мора да плати порез на промет непокретности у износу од 3% од њихове процењене вредности, ако им је припојеник био власник, јер се припајањем мења њихов власник. Потом мора да плати порез на промет робе, која се налазила у рукама припојеника, рецимо као обртни капитал. Његова пореска обавеза обухвата и низ градских и општинских јавних дажбина. Ако је припајањем сразмерно увећана тржишна вредност припојичевог капитала, оптерећен је и порезом на капитални добитак.⁹⁶⁾ Најзад, припојилац улази у текуће пореске обавезе припојеника према држави (нпр. порез на имовину или на добит) од часа уписа припајања у судски регистар, када наступа његово правно дејство.

Припојеникови акционари, са своје стране, мора да плате порез на капитални добитак, ако су га заменом акција остварили. Осим тога, мора да плате порез на промет апсолутних права у износу од 3% од прометне вредности замењене акције, јер се сматра да се заменом акција у припајању остварује промет апсолутних права на припојичевим акцијама. Ипак, припојеникови акционари су ослобођени овог пореза, ако од припојоца, у оквиру накнаде за своје акције у припојенику, добијају само припојичеве акције, или уз њих и новчану у накнаду, која не прелази 10% номиналне вредности припојичевих акција које су добили у замену за своје акције у припојенику.⁹⁷⁾ Ако им новчани део накнаде прелази 10% номиналне вредности добијених акција, дужни су да плате порез на промет апсолутних права у пуном износу. Превелике пореске обавезе могу битно да демотивишу друштва у припајању и њихове акционаре, тако да они одустану од њега, иако би иначе оно било исплативо не само са становишта учесника, него и са становишта општих интереса у конкурентској борби наших предузећа са великим страним компанијама.

ЗАКЉУЧАК - Припајање акционарских друштава је врло сложен правни посао, који се састоји од мноштва ситнијих правних послова и радњи. Оно изазива

95. У Италији, на пример, припојилац је обавезан да плати посебну таксу за регистрацију припајања у износу од 1% (у јужној Италији 0,5%) од пореске основице, која се утврђује према периодичним обрачунима учесника поднетом у послу припајања. Порез на промет непокретности се плаћа у прописаном фиксном износу од 100.000 лира. Учесници су ослобођени плаћања пореза на додату вредност, свих локалних дажбина на имовину, као и свих директних пореза на приход који може да настане из припајања за припојоца или акционаре. Нарочито је законом искључена наплата пореза на капитални добитак, било припојоцу било акционарима, због припајањем могућег увећања вредности његовог капитала односно акција (Barbalich R., оп. цит., с. 66).

озбиљне правне и економске последице не само за учествујућа друштва, већ и за њихове акционаре, повериоце и запослене, као и за тржиште у целини. Због тога га право строго уређује, предвиђајући услове и поступак његовог спровођења, његова правна дејства и мере заштите од негативних последица које оно може да изазове. Закон о предузећима је први пут код нас, након полувековне паузе, ваљано уредио припајање, са правим осећајем за тржишне услове пословања, имајући у виду савремена правила у упоредном праву и махом у складу са правилима Европске уније. Несумњиво је да су његова правила у досадашњој примени издржала пробу. Ипак, у регулисању одређених питања Закон није баш најјаснији, нема одговарајућа правила или, чак, садржи мање грешке, које су претежно техничке природе. Осим тога, у неким питањима није усклађен са правилима Европске уније, чијем чланству треба као држава да стремимо. Битно је да су те мане Закона по питању припајања мањег значаја. Оне су углавном настале услед нашег неискључивости у писању правих тржишних закона, или услед омашки у техничкој изради Закона. То, међутим, не значи да уочене мане не треба да се отклоне. Напротив, оне треба да се отклоне што пре, како у пракси не би изазивале непотребна двоумљења, спорове, а тиме и штете.

Чини се да је, начелно гледано, наше право друштвима која учествују у припајању дало велику слободу, ван државне контроле, да уређују међусобне односе, каква се ретко среће у упоредном праву. Превелика слобода се испољава у три питања. Прво, не постоји обавезна државна (судска или управна) провера (ревизија)

96. Капитални добитак код нас је саставни део опорезиве добити правног лица (овде припојиоца), на коју се плаћа порез по стопи од 25%. Ако би припојиоца стечени припојеников капитал држао код себе дуже од 12 месеци, радило би се о дугорочном капиталном добитку. Такав капитални добитак улази у пореску основицу (припојичеву добит) само половином своје вредности. Ако би припојиоца отуђио припојеников капитал, по вишој цени него што га је стекао, у року од 12 месеци, или пре његовог истека, од дана стицања капитала, радило би се о краткорочном капиталном добитку. Он улази у пуном износу у припојичеву добит, као основицу опорезивања. Кад припојиоца отуђењем припојеникове имовине оствари капитални губитак, јер га је јефтиније отуђио него што га је стекао, допуштено му је да за његов износ умањи своју добит (и тиме порез) остварену у року од пет година. Поред поменуте олакшице у опорезивању догорочних капиталних добитака, наше право предвиђа и олакшицу у облику одлагања исплате пореза на капитални добитак, када припојиоца као накнаду припојениковим акционарима даје искључиво своје акције, или, уз њих, и новчану накнаду која не прелази 10% номиналне вредности акција које им је издао у замену за њихове акције у припојенику. Тада се његова пореска обавеза на припајањем остварени капитални добитак одлаже до часа када стечену припојеникову имовину отуђи по вишој цени. Ако новчани део накнаде који припојиоца исплаћује припојениковим акционарима за њихове акције у припојенику прелази 10% номиналне вредности акција које им даје у замену, припојичева пореска обавеза плаћања пореза на капитални добитак доспева већ у часу припајања (Закон о порезу на добит предузећа Републике Србије /Сл. гласник 43/94/, чл. 37, ст. 2, 26, 27, 28, ст. 2, 29). Вид. Поповић др Дејан, "Порески третман статусних промена трговачких друштава", Право и привреда, 9-10/98, с. 7 – 20.

97. Закон о порезима на имовину Републике Србије (Сл. гласник РС, 43/94), чл. 21, тач. 3.

процене вредности имовине, коју су обавила учествујућа друштва. Друго, не постоји претходна државна антимонополска контрола уговора о припајању, јер не постоји обавеза друштва у припајању да пријаве његово закључење антимонополској комисији. Треће, благост услова (кворума и већине гласова) за доношење скупштинске одлуке о припајању даје крупним акционарима учествујућих друштва велику слободу у предузимању посла припајања на штету ситних акционара. Велика слобода учесника у припајању ствара могућност за разне злоупотребе, те би изменама Закона о предузећима требало да се ограничи.

**Nebojsa Jovanović, PhD Docent,
Faculty of Law Belgrade**

Merger of Joint Stock Companies

Summary

In this article the author deals with the mergers of the companies limited by shares. He expands all important problems in this legal field. Those are notion and kinds of mergers, system of the there legal regulation, the aims of the merger, financial and legal conditions for the merger, its procedure and legal effects. The author presents both comparative (US, EU, UK, French, German, Greece and Italy) and domestic legal solutions in this meter.

Keywords: merger, joint stock company, changes of legal status

*Др Драган Вујисић,
Правни факултет Приштина*

UDK 336.76.

Управни одбор акционарског друштва

Резиме

У раду се разматрају релевантна питања правног положаја управног одбора акционарског друштва према Закону о предузећима СРЈ, хрватском Закону о трговачким друштвима из 1993 године, Трговачком закону Краљевине Југославије из 1937 године и Закону о акционарским друштвима Србије из 1896 године.

Централни део рада посвећен је структури, надлежностима, функционисању и одговорностима управног одбора и његових чланова. Посебно су обрађена питања броја чланова и састава управног одбора, услова за чланство у одбору, заменика и коопирања, делокруга управног одбора, кворума за рад, одлучивања, искључења права гласа, стипендије и материјалне одговорности и др.

Кључне речи: акционарско друштво, управни одбор, структура, надлежности, функционисање, одговорности.

Прихваћени системи организовања управе акционарског друштва различити су у упоредном праву. Један је систем англосаксонског права (усваја га и Швајцарска, Италија, алтернативно и Француска), у коме функцију управљања врши један одбор - управни одбор (борд директора) кога бира скупштина, а он може бирати извршне директоре за оперативно вођење послова друштва (систем једностепеног одбора). Други је систем који усваја немачко право (алтернативно и француско

право) у коме постоје два одбора – управни одбор (врши функције управљања и пословођења) и надзорни одбор (примарно врши функцију надзора и контроле законитости пословања, с тим да има и одређене ингеренције из области управљања), где надзорни одбор бира управни одбор а скупштина бира надзорни одбор (систем двостепеног одбора). Према Статуту европске компаније (предлог) може постојати једностепени систем управљања друштвом капитала (извршни одбор кога бира скупштина) и двостепени систем управљања (управни и надзорни одбор, где чланове управног одбора бира надзорни одбор, а чланове надзорног одбора бира скупштина).¹⁾

У нашем праву (Закон о предузећима²⁾ : ЗОП), управу чине управни одбор и директор предузећа (чл.60. ст.2. ЗОП-а), при чему се може факултативно образовати и трећи орган – извршни одбор директора. Управни одбор одређен је као орган управљања, а директор као орган пословођења. Надзорна функција је у надлежности надзорног одбора.

У структури органа акционарског друштва, управни одбор је обавезан орган у акционарском друштву које се оснива упућивањем јавног позива за упис и уплату акција (чл. 248. ст. 1). У акционарском друштву које се оснива без упућивања јавног позива за упис и уплату акција, управни одбор (исто важи и за надзорни одбор) је обавезан орган (поред скупштине и директора) ако друштво има више од 100 запослених (чл. 65. ст. 1). Међутим, и када друштво има мање од 100 запослених, оснивачким актом (уговором о оснивању код вишечланог, односно одлуком о оснивању код једночланог акционарског друштва), односно статутом може се предвидети постојање (образовање) управног одбора (исто важи и за надзорни одбор). У акционарском друштву у коме није образован управни одбор, послови из његовог делокруга у надлежности су органа одређеног оснивачким актом, односно статутом (скупштине, односно власника код једночланог друштва³⁾ и/или директора, чл. 65. ст. 3).

1. Закон о предузећима СРЈ

1.1. Структура. Управни одбор састоји се од најмање три члана (чл 261. ст. 1). То је минимални број законом прописан, а статутом друштва може се предвидети и већи број чланова управног одбора. Тада, статутом треба одредити да број чланова одбора буде непаран. Исто тако, да буде компатибилан са утврђеном већином за одлучивање (нпр. уколико се статутом пропише да о неким питањима од-

1. Детаљније, Сиппу, *La société anonymes a directoire*, Paris, 1979; Hamel-Lagarde, *Droit commercial*, Pariz, 1980; Guyon, *Droit des affaires*, Pariz, 1984; Meinhardt, *Company Law in Europe*, Westmead, 1978; М.Васиљевић, *Пословно право*, Београд, 1997.

2. Сл. Лист СРЈ, бр. 32/96.

3. У друштву у коме је једини власник (члан) друштва правно лице, функцију скупштине и управног одбора врши, по правилу, управни одбор оснивача.

бор одлучује двотрећинском већином, требало би да број чланова буде дељив са три⁴⁾).

Чланови управног одбора могу се бирати из реда акционара друштва, запослених у друштву, као и из реда лица изван друштва (чл. 261. ст. 2). У акционарском друштву с приватним, односно већинским приватним капиталом запослени бирају у управном одбору најмање једног представника (чл.83. ст.4), по основу учешћа запослених у управљању предузећем – *ишкз.* представник запослених (чл.82). Остали чланови управног одбора су *ишкз.* представници капитала. У структури представника капитала, поред акционара и трећих лица могу бити и запослени, али сада не по основу учешћа запослених у управљању друштвом. Правни положај (права, обавезе и одговорности) свих чланова управног одбора, у начелу, је исти. У акционарском друштву с друштвеним, односно већинским друштвеним, или државним капиталом, представници запослених чине трећину чланова управног одбора (чл. 83. ст. 1).

Чланови управног одбора могу бити физичка и правна лица, без обзира на држављанство. Када је правно лице члан управног одбора, оно ће одредити свог представника у одбор.

ЗОП дозвољава да се статутом предвиди да и акционари који имају мањински удео у друштву имају члана у управном одбору (чл. 261. ст. 3). Тај члан улази у број чланова које бира скупштина (чл. 261. ст. 4). Начин избора овог члана у управни одбор уређује се статутом. У упоредном праву, најчешће се, примењује метод тзв. кумулативног гласања (нпр. ако већински блок има 75% гласова, а мањински 25%, тада мањина са својим процентом гласова бира члана управног одбора који улази у укупан број чланова овог органа које бира скупштина).⁵⁾

Чланове управног одбора, према члану 61. ст. 1. т. 7. ЗОП-а бира скупштина. Ова одредба, ипак, има *изузетике*. Први је условљен структуром капитала друштва. Тако, скупштина бира све чланове управног одбора у акционарском друштву с друштвеним, односно већинским друштвеним капиталом. У акционарском друштву с приватним, односно већинским приватним капиталом скупштина бира чланове управног одбора — представнике капитала, а запослени (најбоље савет запослених) члана управног одбора — представника запослених. Не треба, међутим, искључити као могућност да се статутом предвиди да запослени предлажу свог представника за члана управног одбора, а да га бира скупштина. Други се односи на право оснивача код акционарског друштва које се оснива упућивањем јавног позива за упис и уплату акција да именују прве чланове управног одбора, ако су за себе задржали то право у јавном позиву –проспекту (чл. 203. ст. 1. т. 9). У акционарском друштву које се оснива без упућивања јавног позива за упис и уплату акција први чланови управног одбора могу се именовати уговором о оснивању

4. Ј.Барбић, Управљање и вођење послова у друштвима капитала по југословенском праву, Привреда и право, Загреб, бр. 9-10/1990, стр. 624.

5. М.Васиљевић, Коментар Закона о предузећима, Београд, 1996, стр. 253.

друштва.⁶⁾ Чланове управног одбора у једночланом друштву капитала поставља власник друштва (осим представника запослених).

ЗОП не предвиђа тзк. позитивне услове за избор чланова управног одбора (стручни профил, искуство и сл.). Остављено је да се они одреде статутом или да скупштина приликом избора чланова одбора *води о њојме рачуна*. ЗОП једино даје статуту могућност да утврди обавезу да чланови управног одбора морају да поседују одређени број акција друштва и да их депонују у друштву док им траје својство члана управног одбора (тзв. гаранцијске акције, чл. 228. ст.3). Таква статутарна одређеност условљена је структуром капитала акционарског друштва. Могућа је код акционарског друштва с приватним капиталом, односно већинским приватним (или друштвеним) капиталом с тим да се не би односила на члана управног одбора - представника запослених. Не и код акционарског друштва с друштвеним капиталом.

За разлику од, позитивних услова, ЗОП садржи одредбе о тзк. негативним условима (дисквалификационе одредбе, забране, сметње) тј. ко не може бити члан управног одбора, односно ко не може бити изабран за члана управног одбора. Тих случајева има више:

- чланови управног одбора не могу бити лица осуђена за кривична дела против привреде и службене дужности за које су наступиле правне последице осуде, док те последице трају (чл. 66);
- за члана управног одбора не може бити изабрано лице које је члан надзорног одбора у друштву, док му траје то својство (чл. 67);
- исто лице не може, истовремено бити члан управног одбора у више од три предузећа - друштва која не обављају исту или сродну делатност. Изузетак постоји утолико што се чланство у управним одборима повезаних друштава сматра чланством у једном одбору (чл. 70);
- члан ортачког друштва, комплементар командитног друштва, члан друштва с ограниченом одговорношћу и члан управе, надзорног одбора, извршног одбора директора акционарског друштва, друштва с ограниченом одговорношћу, друштвеног и јавног предузећа не може имати то својство, нити бити запослени, односно прокуриста у било ком другом предузећу, односно другом правном лицу исте или сродне делатности која би могла бити конкурентна. Ово ограничење траје најмање док траје *забрањено* својство, а најдуже две године после губитка наведеног својства, ако је то предвиђено статутом друштва (чл. 92).

ЗОП уређује императивним или диспозитивним одредбама и друга статусна питања чланства у управном одбору (заменици, кооптирање, мандат, председник управног одбора).

Статутом друштва може се предвидети постојање заменика чланова управног одбора (чл. 262. ст. 1). Ако се статутом предвиди њихово постојање, мора се одре-

6. И. Јанковец, Симултано оснивање акционарског друштва, Право и привреда, Београд, бр. 5-8/98, стр. 27.

дети њихов статус тј. да ли су заменици конкретног члана и ко је чији заменик, или су генерални заменици и којим се, тада, редоследом позивају на замењивање и сл.⁷⁾ Могу се предвидети заменици свим члановима управног одбора или само појединим (нпр. само члановима који су бирани из реда акционара друштва и сл.). Заменици се бирају на исти начин као и редовни чланови управног одбора и њихов правни положај је исти као и правни положај члана кога замењују, када су у функцији члана управног одбора. Члан управног одбора - представник запослених, такође, може имати заменика, који се бира на исти начин као и он.

ЗОП дозвољава, у случају када између две седнице скупштине друштва остане упражњено место члана управног одбора а статутом није предвиђено постојање заменика, да управни одбор изврши кооптирање. Кооптирати се може највише до трећине чланова управног одбора (чл. 262. ст. 2). Кооптирати се могу само чланови тзв. представници капитала, а не и чланови - представници запослених.⁸⁾ Мандат кооптираног члана одбора, посредно је одређен ЗОП-ом у делу одредбе која каже ... *ако између две скупштинске...* То значи да мандат кооптираног члана одбора траје до прве, наредне, седнице скупштине. Скупштина, тада, може изабрати новог члана управног одбора или потврдити кооптацију. У овом случају, мандат траје до истека мандата члана на чије је, упражњено, место извршена кооптација.

Институције кооптације, поред осталог, правда се и избегавањем трошкова сазивања скупштине, само, ради избора новог члана управног одбора.⁹⁾ Осим тога, на овај начин се врши брзо комплетирање управног одбора.

Мандат чланова управног одбора одређује се статутом, с тим да не може бити одређен за период дужи од пет година, уз могућност поновног избора (чл. 69). Да се не би сазивала седница скупштине само ради именовања чланова управног одбора, у неким земљама сматра се да се именовање мора извршити у току оне године у којој претходном управном одбору истиче мандат.¹⁰⁾ На тај начин, именовање се може извршити на седници скупштине која се мора сазвати ради усвајања годишњег обрачуна друштва. Самим тим, не би се морао, што се тиче престанка мандата члановима управног одбора, поштовати тачни календарски истек предвиђеног периода.¹¹⁾

ЗОП не ограничава број узастопних мандата једног лица у управном одбору истог друштва. То ни статутом не треба чинити. Од успешности рада управног одбора, односно његових чланова и оцене скупштине, односно власника капитала зависи да ли ће члан одбора по истеку мандата поново бити биран у управни одбор, или ће му мандат *истићи* и пре предвиђеног периода. На овај начин се остварује *квалификована* структура управног одбора, као и метод постепеног обнављања

7. М.Васиљевић, Коментар... стр. 254.

8. Ibid.

9. И.Јанковец, Органи деоничког друштва, Привредно правни приручник, Београд, бр. 11/89, стр. 14.

10. Hamel - Lagarde, Jauffret, Droit commercial, Paris, 1980, стр. 358.

11. И.Јанковец, Органи деоничког друштва... стр. 13.

чланства у одбору. Постепено обнављање чланства у управном одбору позитивно се оцењује, јер се на тај начин постиже да одбор увек у свом саставу има искусне и доказане чланове удружене са новим који улазе у посао са свежеом вољом за рад и са новим идејама и погледима.¹²⁾

Управни одбор има председника. Председника бира одбор из реда својих чланова (чл. 62. т. 6). Исто лице може бити председник управног одбора у једном предузећу - друштву (чл. 70. ст. 1).

Члан управног одбора може бити и директор друштва (чл. 60. ст. 3). Оваква персонална унија је са становишта добре организације посла пожељна будући да је директор и извршни орган управног одбора, те да се на тај начин извршавање његових одлука показује као продужетак активности у том органу,¹³⁾ као и чињенице да управни одбор и директор чине управу друштва.

Директор може бити и председник управног одбора у акционарском друштву које се оснива без упућивања јавног позива за упис и уплату акција. У акционарском друштву које се оснива упућивањем јавног позива за упис и уплату акција персонална унија председник управног одбора - директор није дозвољена (чл.60 ст.4). Нespoјивост на релацији директор - председник управног одбора постоји и у повезаним друштвима. Тако, директор матичног друштва не може бити председник управног одбора зависног друштва, и обратно (чл.68 ст.2). Иначе, и директор матичног и директор зависног акционарског друштва, могу бити чланови управних одбора било матичног, било зависног друштва.

За чланове управног одбора могу бити изабрани и чланови извршног одбора директора, с тим да број тих чланова не може прећи трећину чланова управног одбора (чл. 267. ст.4). Оцена је да се предузећа-друштва требају одредити за овакву могућност, односно персоналну унију чланства у ова два одбора, због потреба континуитета и неопходне координације активности управног одбора, односно управе и извршног одбора директора.¹⁴⁾

1.2. Надлежност. Делокруг управног одбора обухвата следеће послове: припрема предлоге одлука за скупштину и извршава њене одлуке; доноси опште акте које не доноси скупштина; стара се о припреми годишњег обрачуна и усваја периодични обрачун; припрема годишње рачуноводствене исказе, извештаје о пословању и спровођењу пословне политике; предлаже расподелу добити; бира председника управног одбора из својих редова; поставља и разрешава директора; даје смернице директору за остваривање пословне политике; одлучује о трајној пословној сарадњи и повезивању са другим предузећима; доноси инвестиционе одлуке, ако статутом није друкчије одређено; одлучује о располагању акцијама друштва, ако статутом није друкчије одређено; одлучује о оснивању нових предузећа; доноси пословник о свом раду; обавља и друге послове утврђене савезним зако-

12. С. Радојичић, Основи трговачког права, Београд, стр. 93;

13. М.Васиљевић, Трговинско право, Београд, 1995, стр, 149.

14. М.Васиљевић, Коментар... стр.239.

ном, оснивачким актом и статутом (чл. 62). Приликом утврђивања *других послова* мора се водити рачуна да они, по својој природи, спадају у функцију управљања.

Поред поменутог у делокруг овог органа спада и: давање сагласности код прокуре (чл. 43.); покретање поступка за накнаду штете (чл. 73 и 76); покретање поступка за поништај незаконите одлуке (чл. 79.); обавезе у вези обавештавања акционара и запослених у друштву (чл. 86 и 89.); доношење одлуке о пословној тајни (чл. 90.); давање одобрења за закључење уговора о кредиту, кауцији, гаранцији, авалу и јемству, као и другом правном послу који се закључује између друштва и члана управе, надзорног одбора, извршног одбора директора или прокуристе (чл. 93); располагање уплатама после уписа друштва у регистар (чл. 210.); остављање накнадног рока акционарима за уплату акција, односно уношење улога (чл. 224.); одузимање привремене акције - искључење акционара (чл. 225.); сагласност на пренос акција на име акционарског друштва чије се акције не продају и не купују на берзи, ако је предвиђена статутом (чл. 233.); сазивање скупштине (чл. 250 - 253.); сачињавање писменог извештаја с образложењем уговора о спајању и критеријума за вредновање имовине који су основ за утврђивање односа замене акција (чл. 423.); именоване овлашћеног процењивача за своје друштво или споразумно именоване заједничког овлашћеног процењивача или чињење предлога за то од стране суда, код спајања преузимањем (чл. 424.) и др.

Надлежност органа предузећа, уопште, карактерише принцип јасне, прецизне и императивне разграничености њиховог делокруга. Та императивност, ипак, није апсолутна. Тако, могућа је делегација надлежности између појединих органа предузећа, осим уколико из природе појединих послова не произилази супротно. Делегација надлежности на релацији управни одбор - други органи предузећа могућа је између скупштине и управног одбора и управног одбора и директора. Делегација надлежности на релацији скупштина - управни одбор могућа је у оба смера. Скупштина може овластити управни одбор на повећање основног капитала друштва издавањем нових акција до одређеног износа, а највише до половине основног капитала који постоји у тренутку давања овлашћења, у року од пет година од дана уписа акционарског друштва у регистар (тзв. овлашћени капитал, чл. 291). Исто тако, скупштина може овластити управни одбор да својом одлуком издаје обвезнице (заменљиве и патиципативне), у року од пет година од дана давања овлашћења с правом опозива (чл. 247). Даље, скупштина може делегирати управном одбору и друге послове (нпр. утврђивање пословне политике, као, евентуално, и оних овлашћења која су дата скупштини статутом друштва¹⁵). С друге стране, према чл. 249. ст.2. ЗОП-а, о питањима из делокруга управног одбора, скупштина може одлучивати само на његов захтев. Делегација надлежности на релацији управни одбор – директор је институционализована. ЗОП (чл. 266) даје могућност управном одбору да повери обављање одређених послова из свог делокруга директору, уз обавезу подношења извештаја и опозив у свако доба.

15. М Васиљевић, Коментар... стр. 83.

1.3. Функционисање. Управни одбор, по правилу, ради и одлучује на седницама. ЗОП дозвољава и одлучивање без сазивања седнице тј. доношење одлука писмено, телефонски, телеграфски или коришћењем других техничких средстава. Услов ваљаности оваквог одлучивања је да се томе не противи ниједан члан управног одбора (чл. 264. ст. 4). Председник управног одбора предлаже овакво одлучивање, констатује да се ниједан члан одбора томе не противи и утврђује резултат изјашњавања. На првој наредној седници управног одбора председник би морао да упозна чланове одбора о одлукама које су донете на овакав начин, и то записнички (предмет одлучивања, констатација да се ниједан члан није противио оваквом начину одлучивања, резултат одлучивања и др.). Рад и одлучивање управног одбора без сазивања седнице у пракси треба да представља изузетак условљен хитношћу ситуације у којој не може да се обезбеди потребно физичко присуство чланова одбора за одржавање седнице.

Кворум за рад и одлучивање управног одбора одређен је императивно. Управни одбор одлучује ако је присутно више од половине чланова одбора (чл. 264. ст. 1). Одлуке се доносе већином гласова присутних чланова, ако статутом није друкчије одређено (чл. 264. ст. 2). Статут може да определи већину за одлучивање врстом одлука. У случају једнаке поделе гласова, статутом се може предвидети да се гласање понови, или да се сматра да одлука није донета и сл. У случају да статут, за овакву ситуацију *ћуиш*, одлучује глас председника одбора (чл. 264. ст. 3).

Управни одбор одлучује *по главама*, не *по кайишталу*. То значи, да сваки члан одбора, има један глас. Дилеме, о могућности дукчијег одређивања одлучивања тј. одлучивања *по кайишталу* нема. Отклања је закон императивном одредбом о кворуму одређујући га по члановима (*глави*), а не по *кайишталу*. Осим тога, и практични разлози су против одређивања одлучивања *по кайишталу*. Наиме, у пракси, чланове управног одбора именују акционари са највећим или бар контролним бројем акција и они онда заступају њихове интересе.¹⁶⁾ Дакле, преко лица која су именovali у управни одбор, ови акционари управљају друштвом, односно пословима управног одбора.

Члан управног одбора не може да гласа у одбору (искључење права гласа) приликом одлучивања о предмету где се он јавља као заинтересована страна, односно када се гласа о неким његовим правима, обавезама, одговорности, пословица са друштвом и сл (чл. 264. ст.5). Члан управног одбора, тако нпр. приликом закључивања с друштвом уговора о кредиту, кауцији, гаранцији, авалу, јемству или другог правног посла одређеног у статуту, као и у случају закључивања наведених послова других лица са друштвом када постоји његова заинтересованост у њима не може гласати у управном одбору о давању одобрења за њихово закључивања (клаузула конфликтности интереса, чл. 93).

16. И. Јанковец, Органи деоничког друштва... стр. 11.

Члановима управног одбора за њихов рад у одбору може се статутом друштва предвидети право на стимулативну накнаду. Стимулативна накнада исплаћује се у складу са одлуком скупштине (чл. 269).

Стимулативна накнада је независна од примања чланова управног одбора (зараде, накнаде трошкова и друга плаћања), као и дивиденди која припада члановима одбора који су уједно и акционари друштва.

Награђивање стимулативном накнадом треба, у пракси, условити резултатима пословања друштва, односно оствареној добити, што се утврђује годишњим обрачуном пословања и оценом на редовној годишњој скупштини о резултатима пословања друштва и раду управног одбора. И тада, треба одлучити да ли ће чланови управног одбора бити награђени за њихов рад, како и колико. На то упућује и одредба члана 270 ЗОП-а која каже да: При одређивању примања члановима управе скупштина води рачуна о томе да та примања буду у сразмери са задацима чланова управе и финансијским стањем акционарског друштва, као и одредбе члана 271. ст. 1. по којој: Ако се после одређивања примања чланова управе погорша финансијско стање акционарског друштва, скупштина има право да смањи раније утврђена примања.

ЗОП је, у досад реченом, питање стимулативне накнаде чланова управног одбора, оставио на аутономији друштву, односно скупштини. Међутим, та аутономија престаје одредбом чл. 271. ст. 2. у којој се каже: У случају стечаја акционарског друштва, чланови управе, на захтев акционара и поверилаца друштва, дужни су да врате примања на основу стимулативне накнаде исплаћене у последњој години. Одредба којој је циљ да каналише токове награђивања, спречи злоупотребе, још чвршће веже чланове управног одбора за друштво, појача њихову одговорност. Али, и одредба која ће изазвати у теорији дилеме, а у пракси потешкоће у примени. Без обзира колико била императивна, не треба је ни схватити ни прихватити формализовано и шаблонски. Треба је ценити и према томе да ли су чланови управног одбора утицали или могли утицати на наступање стечаја, да ли су утицали сви чланови одбора, да ли су *субјектни интереса* (скупштина, акционари, повериоци) и *дужности* (надзорни одбор) предузели мере и методе спречавања њиховог лошег рада (питање одговорности чланова управног одбора).

1.4. Одговорност. ЗОП пуну пажњу поклања питању одговорности чланова управног одбора. Ради се, пре свега, о статусној (опозив) и материјалној одговорности.

ЗОП установљава општи принцип по коме се чланови органа предузећа опозивају по истом поступку по коме се бирају (чл. 71). То значи, да се чланови управног одбора опозивају на исти начин на који су бирани, од истог органа који их је бирао.

Скупштина је, сагласно реченом код надлежности за избор, непосредно надлежна за опозив свих чланова управног одбора у акционарском друштву с искључивим или већинским друштвеним капиталом, као и чланова одбора - представни-

ка капитала у друштву с приватним или већинским приватним капиталом. Када је у питању, опозив члана управног одбора - представника запослених у друштвима с приватним или већинским приватним капиталом, за опозив су надлежни запослени (односно савет запослених). Сматрамо, међутим, да скупштина може опозвати и представника запослених за случај опозива свих чланова одбора истовремено. У једночланом друштву капитала чланове управног одбора опозива власник друштва (изузетак се, сходно реченом односи на представника запослених).

Опозив представља, како, израз незадовољства обављањем функције управљања, тако, и израз неповерења према члановима управног одбора. Како се опозив правда мандатним односом, то чланови управног одбора могу бити у свако доба опозвани. Међутим, то, још, не значи и апсолутну аутономију опозива, без икаквих последица по налогодавца (друштво). ЗОП, утврђује да скупштина може опозвати члана управног одбора под условима утврђеним статутом, као и да члан који је опозван без основаног разлога има право на накнаду штете, у складу са уговором (чл. 263). Право на накнаду штете представнику запослених у управном одбору припада ако га је неосновано опозвала скупштина. Не и када је неосновано опозван од стране запослених, с обзиром да накнада штете пада на терет друштва.

Статутом друштва могу се одредити разлози за опозив чланова управног одбора. Скупштина би морала, приликом опозива, да их се придржава. У супротном, друштву прети санкција - накнада штете неосновано опозваном члану одбора.

Право на накнаду штете обухвата период од опозива па до истека мандата опозваном члану управног одбора, без права на повраћај у чланство.

ЗОП, је посебно, посветио пажњу и материјалној одговорности чланова управног одбора.

Чланови управног одбора одговарају за штету коју својом одлуком проузрокују друштву, акционарима и повериоцима.

Одговара се, по принципу, доказане одговорности, а степен кривице одређен је грубом непажњом или намером да се штета проузрокује.

Чланови управног одбора одговарају солидарно, до износа доказане штете. Ради се о одговорности чланова управног одбора као органа који је донео овакву одлуку одговарајућом већином гласова, а не о појединачној одговорности. Не сноси одговорност онај члан одбора који је издвојио своје мишљење у записник (чл. 72).

Поступак за накнаду штете, пред надлежним судом, може покренути скупштина друштва, непосредно - самоиницијативно, или на захтев надзорног одбора, акционара који имају или представљају најмање десетину основног капитала или статутом одређен мањи део, или поверилаца чија потраживања износе најмање десетину основног капитала, у року од 30 дана од дана подношења захтева. Уколико скупштина у том року не покрене поступак - поднесе тужбу за накнаду штете, тада то могу учинити наведени субјекти. У хитним случајевима, могу покренути поступак и одмах, без претходног обраћања скупштини.

Акционари и повериоци, када покрећу поступак, дужни су да о томе обавесте друштво. У случају њиховог успеха у спору, накнада штете припада друштву, а они имају право на накнаду трошкова од друштва (чл. 73).

ЗОП (чл. 73 ст.3), дозвољава и вишеструку деривацију у повезаним друштвима тј. подизање тужбе за зависно друштво од стране акционара и поверилаца матичног друштва према зависном друштву, и обратно¹⁷⁾.

Оснивачким актом, статутом или одлуком скупштине друштва, не може се ограничити, условити или забранити покретање поступка по основу одговорности чланова управног одбора (чл. 74).

Право на подношење тужбе за накнаду штете застарева у року од 90 дана од дана сазнања за одлуку, а надокније у року од три године од дана доношења одлуке (чл. 75).

На теорији и пракси, пре свега, судској, остаје да одговори на многа питања, као што су, да ли чланови одговарају само за имовинску или и неимовинску штету, да ли је у питању уговорна или вануговорна накнада штете и др.

Осим, дериватне тужбе, акционари имају право на подношење и индивидуалне тужбе за накнаду штете, која им је непосредно причињена одлуком управног одбора друштва (чл. 77). Код ове тужбе примењују се одређена правила код дериватне тужбе, као што је степен кривице, ослобађање од одговорности чланова одбора, немогућност искључења, ограничења или условљавања поступка и сл.

ЗОП предвиђа и више посебних случајева када чланови управног одбора могу бити материјално одговорни: код привида правне личности (чл. 54. ов. зак.); код клаузуле конкуренције (чл. 92. ов. зак.); када су супротно закону : вратили улоге акционарима; платили камате или дивиденде акционарима; уписивали, стицали, узимали у залог или повлачили сопствене акције друштва или другог друштва; издавали акције пре укупног плаћања номиналног или вишег емисионог износа; поделили имовину друштва; извршили плаћање кад настане платежна неспособност друштва или његова презадуженост; издали акције код условног повећања капитала у супротности с одређеном наменом или пре укупног плаћања њихове противвредности (чл. 272. ов. зак.); када матично друштво доведе зависно друштво у положај да изврши за себе штетан прави посао (чл. 412. ов. зак.); када спајање преузимањем проузрокује штету акционарима и повериоцима преузетог друштва - предузећа, односно друштва - предузећа преузимаоца (чл. 432. ов. зак.), као и у свим, другим случајевима када својом одлуком нанесу штету друштву, акционарима или повериоцима.

2. Закон о трговачким друштвима Хрватске

2.1. Структура. Према хрватском Закону о трговачким друштвима из 1993. године (:ХТЗ), управа деоничког друштва састоји се од једног или више лица (ди-

17. М.Васиљевић, Коментар... стр. 91.

ректори) чији се број одређује статутом (чл. 239. ст. 1). Члан управе може бити свако физичко лице које је потпуно пословно способно (чл.239. ст. 2). Чланове управе деоничког друштва именује надзорни одбор (чл. 244. ст. 1).

ХТЗ не прописује посебне позитивне услове за избор чланова управе. Међутим, садржи ткз. дисквалификационе одредбе. Тако, члан управе не може бити лице које је кажњено за казнено дело проузроковања стечаја, повреде обавезе вођења пословних књига, оштећења или поговорања поверилаца, злоупотребе у поступку принудног поравнања или стечаја, неовлашћеног откривања и прибављања пословне или производне тајне или преваре из Кривичног закона Р. Хрватске и то за време од пет година од дана правоснажности пресуде којом је осуђено. Исто тако и лице коме је изречена мера безбедности забране обављања занимања које је у потпуности или делимично обухваћено предметом пословања друштва за време трајања забране (чл. 239. ст. 2. т. 1 и 2). За члана управе не може бити изабрано ни лице које је члан надзорног одбора у друштву (чл. 255. ст. 2. т. 1 и 261. ст. 1). Члан управе, даље, не може без сагласности надзорног одбора бити члан управе ни надзорног одбора у другом друштву које се бави пословима из предмета пословања друштва, као ни члан ортачког друштва или комплементар у командитном друштву (чл. 248).

Статутом друштва може се предвидети постојање заменика члановима управног одбора (чл. 253). ХТЗ, не познаје *инститорни* кооптације, али предвиђа *инститорни* именована од *сиране* суда. Наиме, ако неки члан управе деоничког друштва није именован, у хитном поступку ће га именовати суд на захтев заинтересованог лица. Тако именовано лице остаје члан управе све док се у складу са статутом не именује члан управе на чије је место он именован (чл. 245).

Мандат чланова управе одређује се статутом и не може бити дужи од пет година уз могућност реизбора, с тим да поновно именовање управе деоничког друштва није могуће раније од годину дана пре истека мандата (чл. 244. ст. 1).

Када се управа састоји од више чланова, надзорни одбор може именовати једног од чланова управе за председника (чл. 244).

2.2. Надлежност и функционисање. У делокруг управе спада: дужна је да на захтев главне скупштине припреми одлуке и опште акте чије је доношење у надлежности главне скупштине, припреми уговоре који се могу закључити само уз сагласност главне скупштине, извршавање одлука које главна скупштина доноси у оквиру своје надлежности (чл. 243), подношење извештаја надзорном одбору о пословној политици, рентабилности пословања друштва и нарочито рентабилности употребе капитала, току послова и нарочито о приходима и стању друштва (чл. 250), сазивање главне скупштине (чл. 277) и др (нпр. управа статутом може бити овлашћена за плаћање предујма дивиденде из дела нето добити, уз сагласност надзорног одбора, чл. 221; овлашћена је за подношење тужбе за утврђење ништавости одлука главне скупштине, као и тужбе за побијање одлука главне скупштине, чл. 357 и 362. Скупштина може овластити управни одбор на повећање основног

капитала друштва издавањем нових акција до одређеног износа, а највише до половине основног капитала који постоји у тренутку давања овлашћења, у року од пет година од дана уписа акционарског друштва у регистар, чл. 323. Исто тако, скупштина може овластити управни одбор да својом одлуком издаје обвезнице (заменљиве и патиципативне), у року од пет година од дана давања овлашћења с правом опозива, чл. 341).

У делокруг управе (директора) спада и вођење послова деоничког друштва. Ако се управа састоји од једног лица вођење послова врши се инокосно. У случају да се управа састоји од више лица (директора), директори (чланови управе) овлашћени су да послове воде само заједно (*колективно њословодство*). Статутом се, тада, може одредити и другачији начин вођења послова, али се не може одредити да се у случају различитих мишљења директора (чланова управе) сматра да је донесена одлука за коју се одлучила мањина. Уколико су гласови при одлучивању једнако подељени одлучујући је глас председника управе (чл. 240. ст. 1. и 2.).

Директори (управа), такође, и заступају друштво (заступници по закону). При томе су овлашћени да предузимају све правне радње заступања у пословима, пред судом и другим органима. Овлашћење управе да заступа друштво не може се ограничити. Ако се управа састоји од више лица, а статутом се другачије не одреди, директори су овлашћени да заступају друштво само заједно (*колективно заступање*). Изјава воље дата једном од директора сматра се да је дата друштву. Статутом се може одредити да су за заступање овлашћени поједини директори сами (појединачно заступање) или заједно с прокуристом. Ако је на то овлашћен статутом, одлуку о оваквом начину заступања друштва може донети и надзорни одбор (чл. 241).

ХТЗ, такође, прописује и да надзорни одбор заступа друштво према члановима управе (чл. 268); да су директори дужни да се, у односу на друштво, у вођењу послова придржавају ограничења предвиђених статутом, одлукама надзорног одбора и главне скупштине (чл. 242. ст. 2); да су ваљани правни послови које друштво склопи с трећим лицима изван делатности уписане у трговачки регистар и акцесорних делатности (чл. 35. ст. 3); да одредбе оснивачког акта, односно статута које ограничавају овлашћења заступника немају правно дејство према трећим лицима.

ХТЗ је, такође, уредио и *клаузулу конфликтности интереса*. Тако, друштво може дати кредит члану управе, прокуристи и члану надзорног одбора само на основу одлуке, односно одобрења надзорног одбора. Одлука се може односити само на одређене уговоре о кредиту или врсте кредита а уговор се мора склопити најкасније три месеца од дана доношења одлуке, односно давања одобрења којом се кредит одобрава. У одлуци морају се одредити камате и отплата кредита. Кредитом се сматрају и друге правне радње које се могу с њиме изједначити (чл. 249. ст. 1. и 271. ст. 1). Давање кредита члановима управе, прокуристам и члановима надзорног одбора по одлуци, односно одобрењу надзорног одбора постоји и код давања кредита матичног друштво члану управе, прокуристи или члану надзорног

одбора зависног друштва, и обратно. Тада одлуку доноси, односно одобрење даје надзорни одбор матичног друштва (чл. 249. ст. 2; 271. ст. 2). Поред тога, заступник предузећа (законски затупник, пуномоћник и прокуриста) не може без посебног овлашћења трговачког друштва закључити уговор са друштвом у своје име и за свој рачун, у своје име а за рачун других лица, или у име и за рачун других лица (чл. 41, 42, 49). Даље, за све уговоре које члан надзорног одбора склапа изван обављања послова члана тога одбора потребна је сагласност надзорног одбора (чл. 270. ст. 1). Иначе, одлука, односно одобрење за давање кредита члану управе није потребно за кредите који не прелазе висину месечне плате члана управе (чл. 249. ст. 1). Одлука, односно одобрење за давање кредита даје се и када се као сауговарач друштву јавља члан уже породице члана управе, прокуристе или члана надзорног одбора друштва. Исто тако, и код давања кредита матичног друштва члану уже породице члана управе, прокуристе или члана надзорног одбора зависног друштва и обратно, с тим да одлуку, односно одобрење даје надзорни одбор матичног друштва (чл. 249. ст. 2; 271. ст. 2). У случају да одлука, односно одобрење није претходно дато, кредит дат члану управе, прокуристи, члану надзорног одбора, као и члану њихове уже породице, мора се, без обзира на одредбе уговора одмах вратити, осим ако надзорни одбор накнадно не донесе одлуку којом одобрава давање кредита (чл. 249. ст. 3; 271. ст. 3).

Чланови управе за свој рад у имају право на награду, што се уређује уговором закљученим са надзорним одбором. Могу учествовати и у расподели добити (тзв. тангијема). Основна начела у одређивању примања чланова управе су примереност послу који обавља члан и стање друштва. У случају лошег пословања друштва, надзорни одбор може смањити износ награде утврђен уговором, уколико би испуњење уговора даље погоршавало финансијску ситуацију друштва (чл. 246 , 247).

2.3. Одговорност. ХТЗ уређује питања статусне, материјалне и казнене одговорности управе.

Тако, надзорни одбор може опозвати своју одлуку о именовану члана управе или њенога председника када за то постоји важан разлог. Важним разлогом нарочито се сматра груба повреда дужности, неспособност за уредно обављање послова друштва или изгласавања неповерења у главној скупштини, осим ако је то учињено због очигледно неутемељених разлога. Опозив је ваљан док се његова неваљаност не утврди судском одлуком (чл. 244. ст. 2).

У погледу материјалне одговорности ХТЗ прописује да чланови управе морају водити послове друштва с пажњом доброг и савесног домаћина и чувати пословну тајну друштва. Чланови управе који повреду своје обавезе одговарају за штету друштву као солидарни дужници. У случају спора чланови управе морају доказати да су поступали с пажњом доброг и савесног домаћина. Чланови управе нарочито одговарају ако супротно закону врате деоничарима оно што су уложили у друштво; исплате деоничарима камате или дивиденду; упишу, стекну, узму у залог или

повуку сопствене деонице друштва или другог друштва; издају деонице пре него што се за њих у потпуности уплати номинални износ или већи износ од оног за који су издате; поделе имовина друштва; обаве плаћања након што наступи неспособност друштва за плаћање, односно након презадужености друштва; када код условног повећања капитала издају деонице супротно сврси или пре него што се оне у целости уплате. Обавеза накнаде штете не постоји ако се радња чланова управе заснива на одлуци главне скупштине. Одобрење радње од стране надзорног одбора не искључује одговорност. Друштво се може одрећи захтева за накнаду штете или склопити нагодбу по протеклу три године од настанка захтева под условом да се с тиме сагласи главна скупштина и ако томе не приговори мањина која располаже укупно с најмање десетином основног капитала и приговор се не унесе у записник са седнице. Временско ограничење не важи у случају ако је онај ко је одговоран за накнаду штете неспособан за плаћање и ако, да би отклонио отварање стечаја, склопи нагодбу са својим повериоцима. Захтев за накнаду штете могу подићи и повериоци друштва ако не могу своја потраживања подмирити од друштва. То, по правилу, важи само онда ако члан управе грубо повреди дужност поступања са пажњом доброг и савесног домаћина. У односу на повериоце друштва обавеза да се надокнади штета не може се отклонити тако што би се друштво одрекло захтева или да о захтеву склопи нагодбу нити тиме што се радња заснива на одлуци главне скупштине. Захтев за накнаду штете застарева за пет године (чл. 252). У вези са одговорношћу за накнаду штете значајно је указати, поред осталих, на одредбе чланова 248 и 273. Према члану 248. члан управе не може без сагласности надзорног одбора за свој или туђ рачун обављати послове који улазе у предмет пословања друштва, не може бити члан управе ни надзорног одбора у другом друштву које се бави пословима из предмета пословања друштва, а не може ни у просторијама друштва обављати послове за свој или туђ рачун. Без те сагласности члан управе не може бити ни члан другог трговачког друштва ако би лично одговарао за обавезе тог друштва, ако се оно бави пословима из предмета пословања друштва. Ако члан управе повреди наведене забране, друштво може од њега тражити надокнаду причињене штете. Уместо тога друштво може тражити од члана управе да допусти да се послови које је склопио за свој рачун сматрају пословима склопљеним за рачун друштва а да из послова које је склопио за туђи рачун пренесе друштву оно што је за то примио, односно да му уступи захтев за наплату потраживања. Субјективни рок застарелости захтева износи три месеца, а објективни пет година. Према члану 273, ко користећи свој утицај у друштву наведе члана управе или надзорног одбора, прокуристу или пуномоћника да предузме нешто на штету друштва или његових деоничара, одговара друштву за штету која му тиме буде причињена. То лице одговара за штету и деоничарима ако им је она настала независно од штете причињене друштву. Поред овог лица, за штету као солидарни дужници одговарају и чланови управе и надзорног одбора, ако повреду своје дужности. У случају спора чланови управе и надзорног одбора морају доказати да

су у обављању својих дужности поступали уредно и савесно. Не постоји обавеза чланова управе и надзорног одбора на надокнаду штете, ако су деловали у складу са законитом одлуком главне скупштине. Одобрење радње од стране надзорног одбора не искључује обавезу да се надокнади штета. Поред наведених лица (и чланова управе и надзорног одбора) за штету одговара као солидарни дужник и онај ко је имао користи од штетне радње ако је с намером утицао на лице које је учинило ту радњу. Захтев за накнаду штете могу поставити и повериоци друштва, ако не могу своја потраживања да подмире од друштва. У односу на повериоце друштва не може се обавеза да се надокнади штета отклонити тиме да се друштво одрекне захтева или да о захтеву склопи нагодбу нити тиме да се радња заснива на одлуци главне скупштине. Захтеви за накнадом штете застаревају у року од пет година. Одредбе овог члана не примењују се ако су чланови управе или надзорног одбора, прокурист или пуномоћник наведени на штетне радње одлуком главне скупштине друштва, коришћењем овлашћења за вођење друштва на основу уговора којим се вођење послова друштва поверава матичном (владајућем) друштву, коришћењем овлашћења друштва коме се деоничко друштво прикључило тако да оно води послове деоничког друштва.

3. Трговачки закон Краљевине Југославије

3.1. Структура. Према Трговачком закону Краљевине Југославије из 1937. године (:ЈТЗ) управа деоничког друштва могла се састојати од једног до највише петнаест чланова (чл.291. ст. 1. и 2). Чланови управе нису морали бити деоничари (чл. 291. ст. 1). Уколико би правилима било прописано да само деоничари могу бити чланови управе, лицу које би престало бити деоничар престало би чланство у управи (чл. 291. ст. 7). Чланови управе могла су бити физичка лица која су неограничено пословно способна, правна се не помињу (чл. 191 ст. 1). Уколико би управу чинило једно лице оно би морало бити држављанин Краљевине и трајно боравити у Краљевини. Ако се управа састоји од два лица, једно је морало бити држављанин Краљевине, а оба трајно боравити у Краљевини; а ако се састоји из више лица, више од половине су морали бити држављани Краљевине и више од половине трајно боравити у Краљевини (чл. 291. ст. 3).

Управу деоничког друштва бирала је скупштина. Правилима се могло одредити да мање од половине чланова поставља који од скупштине изабрани орган друштва или *ко друђи* као одређена скупина или мањина деоничара, имаоци обвезница, која опште корисна установа или које јавноправно тело. Уместо права постављања могло се правилима дати право да *ко друђи* скупштини предлаже више лица између којих скупштина врши избор. Ако онај коме припада право постављања или предлагања за месец дана, пошто је био обавештен о наступелој потреби постављања или предлагања, друштво не обавести кога поставља или предлаже, скупштина би слободно вршила избор. Чланови прве управе код деоничког

друштва које се симултано оснива могли би се поставити правилима друштва (чл. 292). Код деоничког друштва које се сукцесивно оснива прве чланове управе бира ла би оснивачка скупштина, ако њихово постављање спада у надлежност скупштине (чл. 206. ст. 4).

Правилима друштва могли су се прописати посебни услови, нарочито стручна спрема за све или извршан број чланова управе (чл. 291. ст. 4). Лицу које више не би испуњавало правилима прописане посебне услове престало би чланство у управи (чл. 291. ст. 7). Правилима деоничког друштва могло се прописати да сваки члан управе, осим за чланове управе које поставља општекорисна установа или јавноправно тело, мора положити јамчевину. Јамчевина се може састојати из деоница (за чланове управе - деоничаре) или из других вредности. Јамчевина би се полагачу враћала по истреку три месеца од уписа у судски регистар престанка члана управе, ако дотле није поднесена тужба за остварење таквог потраживања. Ако је предвиђено полагање јамчевине, лице које је постављено за члана управе није смело вршити дужност нити бити уписано у регистар док не положи јамчевину. Уколико то не учини у року од месец дана од дана постављења престало би му чланство у управи (чл. 294).

ЈТЗ, је садржавао и тзв. дисквалификационе одредбе. Тако, за члана управе не би могло бити постављено лице које је под стечајем; лице које је кривичном осудом изгубило часна права, док тај губитак траје; лице коме је по чл. 58. тадашњег кривичног законика забрањено вршење извесног позива или заната, ако је позив или занат исти или сродан предмету друштва, док та забрана траје; као и у случају одузимања способности за члана органа друштва (чл. 411) услед казнене одговорности по основу члана 406 и 407 овог закона (чл. 291. ст. 5). Уколико би наступио неки од наведених разлога након постављења, лицу престаје функција члана управе (чл. 291. ст. 6). За члана управе није могло бити постављено лице које је већ члан управе или надзорног одбора у више од десет других деоничких друштва или друштава с ограниченом одговорношћу (чл. 291. ст. 5). Лице које би постављењем прекорачило наведени максимум чланстава у органима било је дужно да се у року од 15 дана изјасни да ли се одриче дужности у којем другом друштву и да о томе обавести оба друштва. У супротном престало би му последње постављење-чланство (чл. 291. ст. 6). Чланови управе нису смели бити чланови органа другог деоничког друштва или друштва са ограниченом одговорношћу, чланови јавног трговачког друштва, комплементари код командитног друштва нити намештеници у другом предузећу са којим је друштво у конкурентским односима (чл. 304).¹⁸⁾ Члан управе није могао бити истовремено и члан надзорног одбора у истом друштву (чл. 310. ст. 2).

У погледу заменика и кооптирања, ЈТЗ је прописивао да у случају када би број чланова управе друштва пао испод броја који је потребан, по закону или правилима, за пословодство и заступство, или ако би толики број чланова био спречен да

18. Детаљније, М. Стражњици, Тумач трговачког закона, Загреб, 1939, стр. 289.

врши функцију члана управе, а нема заменика, остали чланови имали су право и дужност да, без одлагања, предузму потребно за попуњавање чланства, а дотле би вршили само неопложне послове, осим ако се тада одржава скупштина која би, онда, изабрала потребан број чланова, уколико избор припада њој. Поред тога, правилима би се могло предвидети да надзорни одбор, до наредне скупштине, привремено постави потребан број чланова. Надзорни одбор би то морао учинити ако су отпали или спречени сви чланови управе. Ако нема надзорног одбора или он то не учини без одлагања, тада би регистарски суд по предлогу заинтересованог лица или по службеној дужности поставио скрбника. Задатак скрбника је да се постави управа, а дотле би вршио неопложне послове управе (чл. 293. ст. 3).

Чланство у управи траје две године за чланове који су извршили упис деоничког друштва у регистар а за остале чланове пет година, ако правилима не би били одређени краћи рокови. Чланство у управи престаје даном решавања скупштине о последњем извештају и годишњим закључним рачунима у чијем је састављању учествовао члан управе (редован начин). У случају престанка чланства из било ког другог разлога, чланство новог члана, истиче када је истекло чланство бившем члану, осим уколико правилима није друкчије одређено, односно уколико није утврђено да, и тада, новом члану чланство траје прописани рок (чл. 293. ст. 1 и 2).¹⁹⁾ Правилима се могло предвидети да се управа постепено обнавља, тако што би годишње иступао извршан број чланова (чл. 293. ст. 1).

Управа која се састојала из више од два члана (управни одбор) бирала би председника и његовог заменика, осим уколико скупштина не би била надлежна за тај избор. Председник се старао о раду одбора, сазивао би седнице управног одбора према потреби, као и по предлогу бар двојице чланова одбора и руководио би радом седнице. У случају да председник не сазове седницу без одлагања на предлог бар двојице чланова одбора, они би је могли сазвати, с тим да ако то право очигледно злоупотребе одговарају друштву за трошкове седнице (чл. 299. ст. 1).

3.2. Надлежност. По ЈТЗ, дужности управе, поред осталог, су да: поставља намештенике и заступнике и надзире њихов рад; издаје потребне распореде рада и правилнике како за свој рад тако и за рад намештеника, уколико то није у надлежности скупштине; даје извршном одбору, отсецима, својим намештеницима и заступницима упутства за рад; припрема предлоге за скупштину и извршава њене одлуке; даје надзорном одбору писмене извештаје о кретању послова (чл. 298).

Пословодну функцију (пословодство и заступство) у деоничком друштву по ЈТЗ вршила је управа.

У погледу начина вођења послова (пословодства), сваки члан управе могао би радити појединачно (појединачно пословодство), ако правилима не би било друкчије одређено (колективно пословодство). Међутим, посао је морао изостати ако се успротиви који други члан управе (право вета). У том случају, коначну одлуку

19. Детаљније, М. Стражњици...стр. 278.

доносио би управни одбор, односно скупштина, ако се управа састојала од два члана (чл. 301. ст. 4).

У погледу заступства правило је да друштво заступају по два и два члана управе (колективно заступање). Правилима се могло одредити и појединачно заступање, колективно заступање више од два члана, као и колективно заступање са прокуристом (чл. 301. ст. 1).

У вези са последицама прекорачења поверених *друшћивених послова* ЈТЗ разликује две ситуације. Прва, када су послови поверени члановима управе. Тада, ограничења која у погледу овлашћења у заступању садрже правила, правилници, закључци скупштине или наређења надзорних органа немају правног дејства према трећим лицима, без обзира да ли су она знала или нису знала за та ограничења. Друга, када су послови поверени другим лицима. Тада, ограничења производе правно дејство ако би властодавац доказао да је треће лице несавесно, односно да је знало или морало знати за њих (чл. 297. ст. 3. и 302. ст. 3).

Од правила да управа заступа деоничко друштво закон је предвиђао изузетке. Тако, према члану 256. ст. 5. скупштина би решавала о склапању уговора којима би друштво имало да набави некретнине или направе које би трајно служиле друштву, или у друге сврхе, ако противвредност њихова премашује петину уплаћене главнице; према члану 322. ст. 5. надзорни одбор заступа друштво у правним пословима са члановима управе и парницама против њих, ако скупштина не би поставила другог заступника, а кад су тужени и чланови управе и чланови надзорног одбора, скупштина је морала изабрати посебне заступнике и др.

Правилима друштва могло је бити утврђено да скупштина или управа вођење свих или појединих послова, као и заступање у њима, повери појединим члановима управе или и другим лицима (директор, генерални директор и сл.²⁰), да образује посебан одбор за непосредно вођење послова друштва (извршни одбор), да од чланова управе и других лица образује отсеке за вођење појединих грана предузећа или подружница друштва (чл. 298. ст. 1. и 301. Ст. 4). Лице коме је поверено вођење послова, односно заступање друштва било би обавезно да поштује упутства и наредбе скупштине или управе, као и да подноси извештај о току и стању поверених послова. Поверавањем послова не мењају се овлашћења управе. Наведеним лицима скупштина, односно управа могла је у свако доба, без навођења разлога, укинути дато овлашћење, односно сменити их.

У случају када се вођење послова друштва (пословодство) и заступство поверава директору, односно другом лицу који није уједно и члан управе, ЈТЗ се у погледу услова за вршење пословодне функције позива на услове који су важили за чланство у управи (чл. 302). Исто тако, и у погледу одговорности Закон је предвиђао да директор (и уопште виши функционери - чланови одсека и лица којима је поверено вођење послова у појединим гранама предузећа или подружница друштва) одговара, у свом делокругу, као члан управе (чл. 396).

20. М. Стражњици... стр. 287.

3.3. Функционисање. Кворум за рад и одлучивање управе, по ЈТЗ, чинила је већина чланова, док би се одлуке доносиле већином гласова присутних чланова. У случају једнаке поделе гласова, правилима се могло предвидети да је одлучујући глас председника. Закон је забрањивао да чланови буду заступани. ЈТЗ је дозвољавао одлучивање писмено без одржавања седнице ако се томе не би противио ниједан члан управе. Већина се, тада, рачунала од укупног броја чланова управе. За чланове који трајно бораве у иностранству дозвољено је увек да гласају писмено (чл. 299. ст. 2-4).

ЈТЗ је посебно уређивао и питања супротности интереса у вођењу послова друштва и забрану такмичења. Тако, ако би се у вршењу пословодства или заступства сукобили интереси друштва и члана управе или лица које је у погледу одговорности изједначено са члановима управе или са интересима њихових рођака, члан управе, као и лице које је изједначено са чланом управе, морао се уздржати у расправљању и одлучивању у тој ствари. Ово је нарочито важило ако би се између поменутих лица имао склопити правни посао. Члан управе, односно спречено лице је о препреци било дужно да обавести, без одлагања, надзорни одбор и председника управе, а кад се управа састојала од два члана - другог члана. О чину пословодства или заступства решавао би надзорни одбор. Ако он не постоји или не реши, сазивала би се скупштина да сама реши ствар ако се ради о питању пословодства, а ако се ради о чину заступства да постави једно или више лица која ће заступати друштво, под условом да претходно одобри чин заступства. О питањима пословодства или заступства о којима је решио, надзорни одбор би био дужан да обавести скупштину на првој наредној седници.

Сходно наведеном, члановима управе деоничког друштва, као и лицима која су у погледу одговорности с њима изједначена кредит би се могао дати само по изричитом пристанку надзорног одбора, а ако друштво такав одбор нема по пристанку скупштине.²¹⁾ Исто важи и када кредит даје зависно друштво лицу из матичног друштва за које је предвиђено да се кредит може дати само по пристанку надзорног одбора, односно скупштине. За одређене кредитне послове или врсте кредитних послова пристанак би се могао дати унапред, али не за дуже од три месеца. Ако се кредит даје у виду зајма, закључком надзорног одбора, односно скупштине морале би бити одређене камате, начин и рок враћања. Кредити би могли бити одобравани само уз примерено обезбеђење хипотеком, ручном залогом или меницом (чл. 303 и 304). Исто важи и за давање кредита члановима надзорног одбора, с тим да пристанак дају сви чланови управе и остали чланови надзорног одбора, ако према правилима друштва за пристанак није надлежна скупштина (чл.

21. Са чланом управе, лицима која су у погледу одговорности с њима изједначена и чланом надзорног одбора изједначени су њихов брачни друг, вереник, сродник по крви до закључно четвртог или тазбини до закључно другог степена, посинак или поћерка, поочим или помајка, хранитељ или храненик, онај ко живи са чланом у ванбрачној заједници, као и онај ко је са чланом у односу кумства (чл. 303).

319). Када је у питању прокуриста, он би могао склопити уговор са самим собом само ако је на то изричито овлашћен. У супротном уговор, којим прокуриста у име властодавца склопи са самим собом као другом уговором страном, било да то учини у своје име, било у туђе има, не важи (чл. 64).²²⁾

Правилима друштва могло се одредити да чланови управе (односно пословође) имају право да за свој рад добијају награду чија би се висина одређивала правилима, посебним уговором, или одлуком скупштине. Награда би се могла добијати у виду плате, удела у чистом добитку (тангијема), учествовања на седницама и сл. Награда у виду провизије била је искључена. Правилима се више врста награда могло спојити, а могао се одредити и највећи износ награде како за целокупну управу тако и за поједине чланове, при чему би се могла правити разлика између појединих чланова. Награда није смела бити несразмерна обиму друштва и врсти послова које обавља члан управе (чл 3о5).

3.4. Одговорност. ЈТЗ је уређивао питања статусне, материјалне и казнене одговорности управе, односно чланова управе.

Тако, у погледу статусне одговорности, скупштина би могла у свако доба опозвати чланове управе које је она изабрала или је поставио од ње изабрани орган (надзорни одбор). За доношење одлуке о опозиву била би потребна двотрећинска већина, осим када је предлог за опозив дат од стране надзорног органа када је била довољна проста већина гласова у скупштини. Чланове које је поставио или предложио ко други могао би, без навођења разлога и опозвати, али и скупштина ако је то било предвиђено правилима или из важних разлога. Чланове које је предложило или поставило јавноправно тело, оно би и опозивало. Друштво је на основу образложеног закључка скупштине могло предложити јавноправном телу опозив тог члана. Уколико јавноправно тело не би у року од месец дана поступило по датом закључку, друштво је могло регистарском суду поднети предлог за опозив. Опозвани члан имао је право на накнаду, ако би уговором са друштвом о међусобним правима и обавезама било одређено да ће опозвани члан имати право на накнаду до истека времена на које је именован. Опозвани члан не би се могао "тужити" да не постоји разлог за опозив или да он није оправдан. Могао је само добијати правилност доношења одлуке о опозиву. Закон је познавао и *инстипиуи* удаљавања од дужности чланова управе, с детаљним правилима о надлежности за изрицање ове мере (надзорни одбор, или регистарски суд по предлогу деоничара), разлика за изрицање (тешке повреде закона, правила, правилника, скупштинских одлука и других важних разлога), поступку (коначно одлучује скупштина), последицама (чл. 295, 296).²³⁾ ЈТЗ је, такође, прописивао и обавезу лицу код којег наступи узрок за престанак чланства у управи да о томе без одлагања обавести управу, а ако управу чини само једно лице, онда, надзорни одбор. За случај да надзорни одбор није образован, дужан би био сазвати скупштину. Регистарски суд по пријави

22. Детаљније, М. Стражњици... стр. 288-289.

23. Детаљније, М. Стражњици.. стр. 279-281.

или по службеној дужности брише из регистра ово лице, уколико је уписано у трговачки регистар (чл. 291. ст. 8).

ЈТЗ је посебну пажњу посветио одговорности за штету. На то указује и чињеница да је ово питање обрађено, у посебном одељку, са укупно 15 чланова. Посебно су уређена следећа питања: када се одговара (због чега), ко одговара, како се одговара (солидарно), коме се одговара (друштву, повериоцима, деоничарима, односно члановима), поступак (тужба). Ваља истаћи и то да су случајеви када се одговара садржани не само у оквиру посебног одељка посвећеног одговорности за штету, него и у другим одредбама овог закона и других закона. Чланови управе одговарали би за сву причињену штету уколико не би доказали да за чињенице које су основ одговорности, односно повреде одговарајућих норми и правила нису знали нити морали знати. Одговорност је обухватала не само чланове управе него и лица која су чланови одељка или којима је поверено вођење свих или појединих послова друштва (директор) или подружнице друштва. Исто тако, и заменике чланова управе када ступе на дужност или су је вршили. Одговорност се није могла искључити уговором. Обухватала је време вршења дужности. Чланови управе одговарали су за штету одговарали би солидарно. Ако су повређени закон, правила, правилник или закључак-одлука скупштине доношењем или недоншењем закључка-одлуке од стране управе која има више од једног члана, солидарно би били одговорни сви чланови органа који су дужни да учествују у доношењу закључка-одлуке. Ослобађали би се одговорности они чланови који су гласали против закључка-одлуке која је основ одговорности; у случају да се одговорност заснива на недоншењу закључка-одлуке, они који гласају за неприхваћени предлог; они који докажу да из оправданих разлога нису били присутни када се требао донети закључак-одлука. Одговарао би и члан који се уздржао од гласања, уколико је гласањем могао да спречи повреду која је основ одговорности. Уколико закључак-одлука није донет а морао се донети, јер се о предмету није ни расправљало, солидарно би одговарао сваки члан који није чим је сазнао за то све учинио како би се о предмету донео закључак. Одговорности се не би могло ослободити ни лице које је извршило налог надређеног му органа или члана таквог органа или кога другог, ако је знало или је морало знати да тиме повређује своју дужност. За одбијање таквог налога не одговара друштву. Накнада штете припадала би друштву, уколико је оно оштећено. Опште правило по коме друштво при остваривању захтева заступа управа, овде не важи пошто се ради о члану или члановима управе као туженима, те стога би друштво заступао надзорни одбор. Уколико су тужени и чланови надзорног одбора, тада скупштина изабира посебног заступника. Друштво је имало право првенства у подизању тужбе, у року од годину дана од дана када је сазнало за дело или пропуст услед кога је штета настала или од када је покренут кривични поступак због тог дела или пропуста. Уколико друштво не би покренуло поступак у реченом року, у даљем року од 6 месеци, сваки деоничар или друго лице које на основу правног односа са друштвом учествује у добитку или деоби друштвене

имовине, могло је против штетника подићи тужбу за накнаду штете друштву. Међутим, у случају да скупштина закључи-одлучи да се тужба за накнаду штете не подигне или да се парница не настави, тужбу не би могло подићи лице које је у скупштини учествовало а није гласало против таковог закључка-одлуке. Исто тако, тужбу не може подићи ни онај ко је знајући за дело или пропуст услед чега је настала штета, гласао за разрешницу чланова управе, као ни онај ко је тек пошто је донесен закључак-одлука о разрешници или закључак-одлука о неподизању тужбе или ненастављању парнице, прибавио деонице или са друштвом ступио у правни однос, на коме се заснива учествовање у добитку или у деоби друштвене имовине. Обавеза тужиоца била би да поднесе суду исправе на којима заснива право на подизање тужбе, а у случају да такве исправе не постоје да на други начин докаже своје право на подизање тужбе. Ако у току парнице престане његово право на подизање тужбе, а у року од 15. дана на његово место не ступи као тужилац друго лице које има право на подизање тужбе или би то право имало да није протекло шестомесечни рок, тужба се сматрала повученом. Стечајни управник би, такође, могао подићи тужбу у року од три месеца од отварања стечаја, односно за три месеца откад је, после отварања стечаја, сазнао за дело или пропуст услед којег је штета настала или од када је после отварања стечаја покренут кривични поступак за то дело или пропуст. Уколико стечајни управник у том року не би подигао тужбу, то је могло учинити свако посредно оштећено лице, за онолико за колико је оно оштећено по одбитку онога што му је припало из стечајне масе. Захтев за накнаду штете застаревао би у року од три године од дана када би оштећеник сазнао за штету и починиоца, а најкасније у року од десет година. Изузтеак се односио на дела и пропусте као основе одговорности које представљају и основ казнене одговорности, када рок застарелости не може истећи пре рока застарелости права на кривично гоњење (види, чл. 389-404).²⁴⁾

4. Закон о акционарским друштвима Србије из 1896. године.²⁵⁾

4.1. Структура. По Закону о акционарским друштвима Србије (:Закон) управни одбор се састојао од најмање три или више акционара (чл. 37. ст. 2). Закон није предвиђао ограничење за избор страних држављана у управни одбор, с тим да су суд и министарство могли су да траже доказе да изабрани члан није под стечајем, нити под истрагом, као и да траже доказе о томе да ли наши грађани уживају у одговарајућој земљи право учешћа у управама акционарског друштва.²⁶⁾

Избор чланова управног одбора било је у надлежности збора акционара (чл. 63. ст. 1. т. 1.). Иако Закон није изричито прописивао, сматрало се да је допуштао да се чланови првог одбора поставе правилима (статутом) друштва, као по тадашњем аустријском и француском праву.²⁷⁾

24. Детаљније, М. Стражницк...стр. 375-393.

Сваки члан управног одбора био је дужан да положи друштву као залогу онолико акција колико правила одређују. Ове акције су се чувале у благајни друштва и нису се могле продавати, нити из благајне износити док члан не буде разрешен од одговорности према друштву (чл. 40).

Закон је предвиђао и сметње за чланство у управном одбору. Тако, за чланове управног одбора нису се могли бирати они који су се налазили под стечајем, или су се због дела учињених из користољубља, или због презадужености налазили под судском истрагом, или су због тога осуђени. Ако би се стекли наведени разлози за време чланства, онда би се тај члан привремено удаљио док не буде ослобођен или проглашен за невиног (чл. 38). Посебним законима било је забрањено одређеним врстама државних службеника и грађана да буду чланови управног одбора акционарског друштва. Правилима друштва могло се предвидети искључење из чланства у управном одбору, односно немогућност избора, лица заинтересованих у пословима с друштвом или другим друштвом. Удата жена није могла бити члан управног одбора без одобрење свога мужа, а неудата ако може самостално располагати својом имовином.²⁸⁾ Одлуке управног одбора у коме су учествовала лица којима је забрањено чланство, нису биле ништаве, али би ова лица сносила одговорарајуће законске последице.²⁹⁾ Члан управног одбора није могао истовремено бити и члан надзорног одбора у друштву (чл. 54).

Закон није предвиђао могућност постојања заменика чланова управног одбора, нити институт кооптирања, па ако би се број чланова управног одбора тако смањило да тај одбор не би могао решавати, тада је надзорни одбор дужан сазвати збор који ће поунити упражњена места чланова управног одбора и то најдаље за десет дана (чл. 37. ст. 3).

25. Закон о акционарским друштвима у Србији донет је 10. децембра 1896 године, а измене и допуне уследиле су 17. новембра 1898 године. Рађен је, пре свега, по угледу на француско право, уз утицај и немачког права и угарског Трговачког закона из 1875 године (*М. Зебић, Акцијско право, Београд, 1928, сџр. 6*). Пратећи еволуцију акционарства у Србији, интересантно је навести да је прво акционарско друштво у Србији било "Прва Српска Банка" основана 1869 године. Убрзо по оснивању она је пропала. У 1871. години, основана су још три акционарска друштва; у 1883 години било их је седам, са главницом од укупно 3,2500.000. динара. Са оснивањем Народне банке, у 1883 години повећана су новчана средства у земљи и тиме створене могућности за кредитне послове, те је, отуда, кренуло и оснивање разних акционарских друштава. Тако, од 1884 до 1896 године основана су још 62 новчана завода. У периоду од 1896 до 1906 године основано је још 49 новчаних завода у облику акционарских друштава. Следећих година њихов број се, и даље, увећавао тако да је 1909. године било 165 акционарских друштава са уплаћном главницом од 33 милиона динара. Укупан број акционарских друштава у Србији у 1914. години био је 270, од чега је 225 било новчаних завода; 41 трговачких, индустријских и осигуравајућих друштава; и 4 осталих (*М. Зебић ... сџр. 9 -- 10*).
26. М. Зебић ...стр. 60
27. М. Зебић ...стр. 90.
28. Детаљније, М. Зебић... стр. 61-62.
29. М. Зебић... стр. 62.

Трајање чланства у управном одбору није законом било одређено. У својено је било правило да се чланови управног одбора не могу изабрати за цео живот, него, увек, само на извесно краће време, које се одређивало правилима друштва.³⁰⁾ У случају да правилима друштва није било предвиђено трајање чланства у управном одбору, сматрало се да су чланови бирани за једну годину.³¹⁾

4.2. Надлежност и функционисање. Дужности управног одбора нарочито су биле да: распише прву уплату основне главнице, ако није положено 10%; у року од 15 дана од дана положене прве уплате пријави име друштва суду; објави правила друштва; најмање једанпут годишње закључи рачуне и књиге и да их уз извештај поднесе годишњем збору; састави биланс бар месец дана пре редовног збора како би га надзорни одбор могао благовремено прегледати; сазове редован збор у одређеном року и на прописани начин ради прегледа биланса и одлуке о подели добити; сазове ванредни збор, кад то затраже акционари чије акције представљају једну десетину друштвене главнице; штампа биланс друштва и објави према законским одредбама; стара се о попуњавању места у управном и надзорном одбору; сазове збор, чим се покаже по билансу да је изгубљена половина друштвене главнице, а нема могућности да се мањак из резервног фонда попуни; за случај измене правила о продужењу постојања друштва, да суду, најдаље за десет дана, пошаље препис одобрених измена; за случај ликвидације да извести суд и изабране ликвидаторе пријави суду (*М. Зебић... сџр. 58*). Исти аутор је сматрао да рад управног одбора треба окружити јачом контролом и ограничити на обављање редовних послова који су у вези с остваривањем циљева друштва. Ту долази, старање за очување имовине друштва, постављање персонала и надзор над њима, прикупљање и наплата потраживања, плаћање дугова, трговачки послови који произилазе из делатности друштва, куповине и продаје с тим у вези, и друге потребне и редовне радње. Али да треба задржати за збор акционара послове и радње које излазе из тог круга, као што су нпр. зајам који би изискивао обављање редовних послова, или зајам који би премашивао извесну сразмеру према основној главници, отуђивање непокретности друштва, као и њихова куповина ако је њихова вредност изнад одређене суме (*сџр. 92*). Разлоге наведеном, аутор, је налазио у томе што су акционари често бивали оштећени зато што је управни одбор куповао и продавао непокретности, закључивао зајмове или склапао дугорочне уговоре о закупу и сл. (*сџр. 27*).

Пословодну функцију у акционарском друштву, према овом закону, вршио је управни одбор. Управни одбор је, уопштено, био надлежан да врши све оне послове који су редовни послови друштва. У свим тим пословима Закон је овластио управни одбор да заступа друштво према свакоме (чл. 37. ст. 1). Управни одбор је, с одобрењем надзорног одбора, за вођење послова друштва, као и за заступање

30. Детаљније, С. Радојичић, Основи трговачког права, Београд, 1922, стр. 92-93.

31. М. Зебић... стр. 64.

могао овластити службеника друштва или друго лице (једно или више (чл. 47)³²⁾, које се звало директор или управник.³³⁾

Закон је прописивао и да у парницама против чланова управног или надзорног одбора збор акционара одређује нарочите пуномоћнике. Ако је збор из било ког разлога спречен да изабере пуномоћника, онда га именује суд на предлог макар и једног акционара који поднесе доказ о одлуци збора за покретање парнице (чл. 51); да се правилима друштва или посебном одлуком збора акционара могу одредити извесна ограничења управном одбору у заступању друштва (нпр. да нико не сме предузимати извесне послове или да их може вршити само под извесним условима); као и да та ограничења немају правно дејство према трећим лицима.³⁴⁾

Чланови управног одбора су, по правилу, вршили своју дужност за награду одређену правилима. Обично су имали малу плату, а често им се уместо ње плаћала дневница за сваки дан проведен у пословима друштва. Поред тога, давао им се и изврстан удео у чистој добити тзв. тантијема, корисница.³⁵⁾

4.3. Одговорност. У погледу статусне одговорности, збор акционара имао је право да, на начин предвиђен правилима друштва, смени чланове управног одбора (све или поједине) и пре истека рока на који су изабрани, у свако доба, не морајући притом ничим да правда (*мојивизије*) своју одлуку. Смењени чланови имали су право на накнаду која би им, по правилима друштва или по нарочитом уговору, припадала до дана разрешења од дужности (чл. 39).

Чланови управног одбора имали су право на оставку. Нису је морали правдати (*мојивисајти*), осим уколико би по њеном давању одмах следило и напуштање дужности. Давање оставке у невреме и напуштање друштва представљало је основ одговорности за штету која би настала за друштво од таквог повлачења.³⁶⁾

У погледу материјалне одговорности, чланови управног одбора одговарали су друштву лично и целом својом имовином солидарно за штету која наступи услед противзаконитог или неправилног вршења њихове функције или услед прекорачења граница њихових овлашћења одређених законом или правилима друштва, ако су на тај начин оштетили друштво (чл. 45. ст. 1). Од одговорности ослобађа се онај члан управног одбора који је одмах против одлуке и наредбе одборове протествовао и надзорном одбору писмено доставио протест, или ако није учествовао у радњи којој је друштву причињена штета (чл. 46). Закон је у члановима 51 - 53 регулисао вођење парнице за накнаду штете. Према члану 51., одлуку о покретању парнице могла је донети скупштина, с тим да друштво у парници заступа посебни пуномоћник. Одредбе поменутих чланова изазивале су одређене дилеме и биле су

32. Види, Закон о акционарским друштвима из 1896 године, чл. 47, детаљније, М. Зебић стр. 69.

33. С. Радојичић ... стр. 94.

34. С. Радојичић ... стр.93. и 94.

35. С. Радојичићстр. 93.

36. М. Зебић ... стр. 63. и 58.

предмет критике.³⁷⁾ Проф. Радојичић, тумачио их је на следећи начин: *пошто су чланови управног одбора у друштвеним односима ојачани због акционара, који их бира, а не и појединих акционара, што је збор, по правилу, и једино овлашћен (чл. 51) да их узима на одговор и служи суду ради накнаде штете. Појединим, пак, акционарима, Закон (чл. 52) признаје само право, да могу изражити наименовање ојачаника, који ће, после одлуке збора, ступити код суда, а тако исто и право да се у већ поведени ступ међају о свом трошку. Али како је искусном доказано да је збор акционара врло широм у ојачивању што је наш Закон (чл. 53) изузетно допустио и самим акционарима да могу служити суду чланове управног одбора за накнаду штете, али под условом ако се у истој сложе колико њих, да својим акцијама предисваљају бар 1/20 друштвене главнице.*³⁸⁾

**Dragan Vujisić, PhD,
Faculty of Law Pristina**

Board of Directors of Joint Stock Company

Summary

In this paper the relevant issues of legal position of the Board of Directors of Joint Stock Company are considered according to the The Yugoslav Law on Enterprises, The Croatian Law on Companies (1993), The Commercial Law of the Kingdom of Yugoslavia (1937) and The Law on Joint Stock Companies of Serbia (1896).

In the central part of the paper the attention is paid to the structure, term of reference, operation and liability of the board of directors i.e. its members. Particular attention is paid to the number of members and its composition, conditions for membership in the Board of Directors, deputies and co-option, competence and quorum required, decision-making, exclusion of right to vote, statutory and substantial liability etc.

Key words: joint-stock company, board of directors, structure, terms of reference, operation, liability

37. Детаљније, М. Зебић ... стр. 75-80.

38. С. Радојичић ... стр. 95.

*Мр Драгољуб Тодић,
Савезно министарство за развој,
науку и животну средину*

UDK 339.923:502/504

Еколошки критеријуми Европске уније за привреду земаља у транзицији

Резиме

Аутор анализира место проблематике животне средине у транзицији Европске Уније и указује на основне "еколошке" услове за пријем у ову организацију. У области животне средине државе кандидати за чланство треба да усагласе бројне прописе са прописима ЕУ. Анализа за основу има два документа ЕУ: Белу књигу – припрема придружених земаља Централне и Источне Европе за интеграцију у интерно тржиште Уније из 1995. године и Приручник за приближавање легислативе ЕУ у области животне средине из 1998. године.

Кључне речи: животна средина, Европска унија, земље у транзицији.

Увод

Еколошки захтеви који се данас постављају пред све земље у свету део су општих напора међународне заједнице, односно међународних организација у области животне средине универзалног и регионалног карактера. Карактер захтева и критеријуми који се постављају зависе од бројних фактора: врсте еколошких проблема, степена општих научних сазнања, достигнутог консенсуса о потреби и могућностима решавања одређених проблема, карактера међународне организа-

ције која их утврђује, примењене правне технике, итд. итд. За земље у развоју ови захтеви најчешће представљају озбиљне проблеме пре свега због тога што спровођење обавеза које произилазе из правила о заштити животне средине најчешће превазилази њихове могућности. То произилази из неколико очигледних разлога: општег нивоа привредног развоја, степена развијености производних технологија, карактера привредне структуре, технолошке зависности од високоразвијених земаља које су најчешће главни креатори и носиоци одговарајућих политика заштите животне средине и одговарајућих стандарда у овој области, високе цене која често подразумева примену одговарајућих еколошких стандарда, стања свести о проблемима животне средине, итд. Наравно, утицај примене еколошких критеријума и стандарда на одређене привредне гране и одређене земље је различит. Неке од привредних грана су већ у својој основи упућене на потребу вођења рачуна о проблемима животне средине јер основу активности базирају на директној експлоатацији природних ресурса (рударство, тешка индустрија, прерада руда и метала, хемијска индустрија, петрохемијска индустрија, енергетика, итд), док су неке од њих на то упућене на другачији начин или тек посредно. На тај начин је, у зависности од преовлађујућих карактеристика привредне структуре и положај појединих земаља у транзицији различит. Ипак, за земље кандидате за пријем у ЕУ, ова организација је утврдила сет јединствених "еколошких" критеријума као услове за пријем у чланство¹⁾.

А. Место проблематике животне средине у политици ЕУ

За јасније разумевање оних услова за пријем у ЕУ који се тичу животне средине неопходно је у основним цртама указати на место које животна средина има у политици ЕУ.²⁾ Из таквог приказа лакше ће се разумети и захтеви у области животне средине који се постављају пред државе које желе да постану чланови ове организације али и могуће импликације проширивање ЕУ ста становишта проблематике животне средине. Најпре треба рећи да животна средина у Уговору о оснивању Европске заједнице нема посебно место, као област од заједничког интереса за организацију. Међутим, и поред тога активности ЕЗ временом су се простирале и на поједина питања из овог домена. Тако су реалне потребе и фактичка ситуација довели до тога да је Уговором о Европској унији (1992) или како се често назива Мастрихтским уговором, изричито предвиђена надлежност ЕУ у обла-

1. Тренутну листу кандидата за пријем у чланство ЕУ сачињава, поред Турске и Кипра, и 10 земаља Централне и Источне Европе (ЦИЕ). То су: Мађарска, Пољска, Словачка, Румунија, Латвија, Естонија, Литванија, Бугарска, Чешка и Словенија.
2. Јер, област животне средине је означена као "главни изазов за проширење". Проблеми у овој области у државама ЦИЕ много су озбиљнији него они са којима се суочавају чланови ЕУ али и комплекснији од проблема у многим другим областима. "Agenda 2000 – For a Stronger and Wider Union", Communication of the Commission, Doc 97/6, Strasbourg, 15 July 1997 (Agenda 2000, Vol.I).

сти животне средине. У том смислу посебно су индикативни чл. 130р (којим се утврђују неки општи принципи политике у области животне средине), затим чл. 100а (легислатива у области животне средине у вези са јединственим тржиштем) и чл. 130с. Поред тога, основни принципи политике ЕУ у области животне средине посебно су елаборирани у Петом акционом програму за животну средину ("Ка одрживости") који се односи на период од 1992. до 2000. године.

У погледу процене досадашњих активности Еу у домену заштите животне средине могло би се слободно, без посебног испитивања, констатовати да данас у свету не постоји међународна организација која је са таквим интензитетом приступила решавању проблема у овој области и доношењу и усавршавању бројне правне регулативе.³⁾ Наравно, при том треба имати у виду више чинилаца: наднационални карактер ове организације, њену организациону структуру, улогу коју у процесу доношења прописа и обезбеђивања њиховог спровођења имају поједини органи ове организације, постојеће проблеме у области животне средине⁴⁾, проблеме у спровођењу легислативе ЕУ из области животне средине у државама члановима ове организације, итд.⁵⁾ Без улажења у детаљнију анализу ових питања, јер они излазе из основног поља анализе, може се констатовати да ЕУ има изузетно разрађене механизме за остваривање својих циљева. Легислатива ЕУ у области животне средине развијала се у последњих тридесетак година и она данас обухвата преко 300 правних аката различитог карактера као што су упутства, правила, одлуке и препоруке. Од овог броја, далеко најбројнија форма су упутства, док правила обухватају око 10% регулативе. Томе треба додати и велики број различитих политичких докумената којима се утврђују шири оквири за активност ове организације у домену животне средине, као и један број међународних уговора у области животне средине где се ЕЗ појављује као страна уговорница. Сви они немају подједнак значај за државе кандидате за пријем у ЕУ и зато је ЕУ издвојила групу прописа чије се транспоноване у правне системе земаља ЦИЕ и њихова примена постављају као предходни услов.

3. За шире видети В. Вукасовић, "Надлежност Европске уније у области заштите човекове средине", Београд, Југословенска ревија за међународно право бр. 1-3/95, стр. 286-313.
4. За пресек стања животне средине у Европи видети "Europes Environment – The Dobrish Assessment" (ed. D. Stanners, Ph. Bourdeau), Copenhagen, European Environment Agency, 1995; "The Europes Environment – Second Assessment", Aarhus, 1998; Internet <http://www.eea.eu.int/frdocu.htm>
5. Ове проблеме треба имати у виду нарочито при сагледавању спречиности и могућих проблема у земљама ЦИЕ. Статистике Европске комисије показују да је у 1995. години регистрована примена мера за 91% упутстава ЕУ чиме су 22 постојећа упутства фактички остала ван система држава чланица. У истој години Комисија је регистровала 265 прекршаја права животне средине заснована на жалбама грађана, парламентарним питањима, петицијама и случајевима откривеним од Комисије. У октобру 1996. године преко 600 случајева жалби и прекршаја је било поднето против држава чланица, а 85 су чекали одлуку Суда правде. Implementing Community Environmental Law, Communication to the Council of the European Union and the European Parliament, COM (96) 500 final, of 22 october 1996;

Што се тиче процене могућих импликација пријема нових чланова са становишта проблематике животне средине, процењује се⁶⁾ да су могући извесни позитивни али и негативни ефекти. Позитивни ефекти се очекују од инвестирања⁷⁾ у инфраструктуру у области животне средине у државама које приступају (што би се одразило и на "виши ниво заштите за све грађане Европе"), затим од развоја тржишта за индустрију ЕУ у вези са животном средином, итд. Доследна примена принципа интегралности заштите животне средине довела би до редефинисања социјалног и економског понашања, кроз употребу широке скале инструмената у области животне средине и унапређења примене принципа и правила одговорности. Померање од филозофије "смањење загађења" ка филозофији "управљања загађењем" захтеваће темељна истраживања и политичку координацију, а примена принципа тржишне привреде води ка затварању или побољшању многих енергетски интензивних и уопште загађујућих инсталација. Зато ће бити неопходно учинити значајан напор за брзи напредак у правцу изједначавања легислативе земаља ЦИЕ са оном у ЕУ, нарочито у областима заштите вода и енергетским аспектима заштите животне средине, побољшавању ситуације која је резултат деценијама спровођених активности нарочито у домену загађивања земљишта и опасног отпада и модернизације производних технологија.⁸⁾ Процењује се да, због усмеравања значајнијих средстава у нове чланове може доћи до слабљења позиција ЕУ у промовисању принципа одрживог развоја у осталим деловима света, што може имати и негативне политичке конотације. Такође, "постојање раскорака између држава које приступају и држава које су већ чланови за дужи период након приступања може створити притисак на кохезију у ширењу Уније и утицати на искривљавање принципа конкуренције унутар јединственог тржишта".

6. За детаљније видети: The Effects on the Unions Policies of Enlargement to the Applicant Countries of Central and Eastern Europe (Impact Study), Internet, 2.2.1999. http://www.europa.eu.int/comm/dg1a/enagenda2000_en/impact/contents.htm
7. Процењује се да укупни инвестициони трошкови прилагођавања стања животне средине у земљама ЦИЕ према критеријумима ЕУ износе више од 100 милијарди ECU а главни део се односи на заштиту ваздуха и вода као и управљање отпадом Compliance Costing for Approximation of EU Environmental Legislation in the CEEC, Dublin, Brussels, EDC Ltd, EPE asbl, April 1997. Зато и помоћ ЕУ у тзв. предприступном периоду обухвата неколико различитих извора. У том контексту посебно место имају програми ЕУ PHARE и TASIC, средства Европске инвестиционе банке, програми билатералне помоћи Европске банке за реконструкцију и развој, позајмице Европске заједнице за челик и угљак и ЕУРАТОМ, помоћ Светске банке, Париског и Лондонског круга.
8. Према неким проценама најзначајнији напори земља ЦИЕ треба да се учине у области заштите вода, енергетском сектору, сектору управљања отпада и установљању потребног административног система за имплементацију и мониторинг прописа ЕУ. Видети Enlarging the Environment, Newsletter from the European Commission on environmental approximation, Published by DG XI, No 5., July 1997;

Б. Услови пријема

Један део услова за пријем у ЕУ има општи карактер и они задиру у укупни положај и општу процену стања транзиције у овим земљама, док се један део услова тиче појединих конкретних области. Значај општих услова за пријем у ЕУ за област животне средине произилази пре свега из чињенице да је ова област инволвирана у различите друге сегменте привредног живота.⁹⁾ Ради се о системском приступу примени једног од основних принципа заштите животне средине принципа интегралности. Стога решења која се утврђују за целину политика ЕУ у другим областима могу бити и те како значајна и за област животне средине, и о њима се у детаљнијим анализама мора водити рачуна.¹⁰⁾

Поред Уговора о Европској унији који, као и сви оснивачки акти међународних организација, на начелан начин одређује услове за пријем у ову организацију (они се на општи начин тичу остваривања циљева политичке, економске и монетарне уније), за критеријуме пријема у ЕУ најзначајнијим се могу сматрати поједине одлуке надлежних тела ЕУ. Критеријуми са састанка Савета ЕУ из Копенхагена, јуна 1993. године обухватају захтеве који се односе на стабилност институција и обезбеђење демократије, владавине права, људских права, поштовања и заштите мањина као и развоја тржишне економије. На састанку Савета у Есену, крајем 1994. године дефинисана је стратегија припреме земаља Централне и Источне Европе за пријем у ЕУ чији су основни елементи: спровођење постојећих европских споразума (о сарадњи између ЕУ и појединих држава)¹¹⁾, "структурни дијалог" са државама Централне и Источне Европе, подршка ЕУ транзиционим процесима и усаглашавање законодавства са законодавством ЕУ.

Критеријуми из области животне средине у основи се тичу захтева за прилагођавањем прописа у области животне средине постојећим прописима ЕУ и довођењу стања животне средине у овим земљама у ниво стандарда ЕУ. То подразумева више различитих фаза: од транспонована релевантних прописа, правила и процедура ЕУ у национално законодавство, обезбеђење институција и средстава за остваривање прописа, обезбеђење потребне контроле и казни за неспровођење релевантних прописа, итд. Методолошки посматрано, према Стратегији приступања (за животну средину)¹²⁾ дугорочне националне стратегије држава Централне

9. Видети Commission Communication to the European Council "Partnership for Integration – A Strategy for Integrating Environment into European Union Policies", COM (98) 333, Cardiff, June 1998;

10. Ово ма како дефинисали сам појам животне средине, што свакако представља засебно питање. Нарочито значајним сматрамо следеће области: пољопривреда, транспорт, енергетика, политика заштите потрошача, конкуренција, итд.

11. Овим споразумима су утврђени основни елементи придруживања као што су: успостављање политичког дијалога на свим нивоима, регулисање питања из области "четири слободе кретања" (роба, услуга, капитала и радне снаге), приближавање законодавства, итд. И. Ворос, "Европски споразуми – правни основи за односе између ЕУ и Средње и источне Европе", Правни живот бр. 12/99, стр. 657-679.

и Источне Европе треба да обухвате следећа питања: утврђивање приоритетних проблема у области животне средине, дефинисање правних и административних празнина и недостатака у постојећој правној регулативи и испитивање економских импликација мера које треба предузети.

Ц. Критеријуми из области животне средине у релевантним документима ЕУ

Међу документима ЕУ којима се утврђују прописи ЕУ који морају бити пренети у правне системе земаља ЦИЕ кандидата за пријем, поред оног што је већ речено, посебно место заузимају:

- Бела књига – припрема придружених земаља Централне и Источне Европе за интеграцију у интерно тржиште уније¹³⁾ и

Приручник (водич) за приближавање легислативе ЕУ у области животне средине.¹⁴⁾

Овим документима је из области животне средине обухваћено око 70 упутстава (од којих су нека по неколико пута амандирана и допуњавана) и 21 правило. Од тога је 36 упутстава и 11 правила обухваћено Белом књигом а остала су предвиђена Приручником.

1. Критеријуми из Беле књиге

Бела књига – припрема придружених земаља ЦИЕ за интеграцију у интерно тржиште Уније из 1995. године представља један од, до тада, најцеловитијих докумената који се односи на припреме земаља ЦИЕ за приступање у ЕУ. Овај документ полази од основних циљева ЕУ и интенција у области тзв. предприступне стратегије. Економске реформе у земљама ЦИЕ и прилагођавања законодавства у овим земљама представљају први захтев чије остварење треба да доведе до формирања институција које обезбеђују основе тржишне привреде. У општем делу овог документа констатовано је да је "укупна ситуација у вези са законима о животној средини (у земљама ЦИЕ) веома шаролика" али и то да су "у неким случајевима, ... њихове припреме нових закона релативно далеко одмакле (т.4.24). По-

12. Видети: Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the Candidate Countries in Central and Eastern Europe on Accession Strategies of Enlargement with the Candidate Countries in Central and Eastern Europe, COM (98) 294.
13. White Paper on the Preparation of the Associated Countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union", COM (95) 163 final, 3.5.1995; Код нас је овај документ преведен у оквиру публикације Ковач, О. Поповић, Т. (ур) "Прилагођавање привреде условима пословања на тржишту Европске уније", Београд, Институт економских наука, 1995.
14. Guide to the Approximation of European Union Environmental Legislation, Commission of the European Communities, second edition, januar 19998.

ред тога, Белом књигом су идентификоване и кључне мере у појединим секторима и сугерисан редослед којим треба приступати апроксимацији.

Најексплицитније одредбе о критеријумима који се односе на животну средину садржани су у тачци 8. Анекса. Она обухвата једанаест области које су стављене у категорију која је означена као "животна средина". Основни садржај критерија из Беле књиге везује се првенствено за активности ЕУ у домену квалитета производа (еколошких стандарда) и заштите животне средине у том контексту, док је ван Беле књиге остао значајан део легислативе ЕУ (загађивање из стационарних извора, загађивање ваздуха и вода, заштита природе и тзв. хоризонталне мере заштите животне средине). Тако Бела књига обухвата законодавство у следећим областима: 1. радиоактивна контаминација намирница, 2. заштита од радијације, 3. хемијске супстанце, 4. контрола степена ризичности постојећих супстанци, 5. извоз и увоз опасних хемикалија, 6. последице намерног пуштања генетски модификованих организама у животну средину, 7. политика уклањања отпадних материја, 8. емисија буке из грађевинских фабрика и опреме, 9. загађеност ваздуха – садржај олова у бензину и сумпора у неким течним горивима, 10. загађеност ваздуха – испарљива органска једињења (VOC) и 11. контрола супстанци које уништавају озон.

Посматрано по наведеним областима списак релевантних извора права ЕУ према којима ваља обавити усклађивање у земљама ЦИЕ, изгледа овако:

1. У области радиоактивне контаминације намирница основно питање, након несреће у Чернобилу, односи се на мере заштите (инспекција и контрола) намирница које се пласирају на тржиште за људску и животињску исхрану, како би се спречило да се користе намирнице које превазилазе одређене нивое контаминираниости. Ту су два прописа кључна: Правило ЕЕЦ/90/737 о условима за увоз пољопривредних производа који воде порекло из земаља које нису чланице Уније, после нуклеарне несреће у Чернобилу (ОЈ Л321, 13.12.1994), којим се проширује ЕЕЦ/3955/87, допуњен са ЕЦ/3034/94 и Правило Еуратом 87/3954 којим се дефинишу максимални нивои дозвољене радиоактивне контаминације намирница и хране за животиње које се продају након неке нуклеарне несреће или било какве друге радиолошке ванредне ситуације (ОЈ Л371, 10.12.1987), допуњено са следећим правилима: Еуратом 790/90, ЕЕЦ/2219/89 и Еуратом 944/89.

2. Прописима у области заштите од радијације остварује се заштита становништва, радника и животне средине од опасности радиоактивног зрачења. Три прописа су кључна: - упутство Еуратом 80/836 којима се постављају безбедносни стандарди за здравствену заштиту од јонизијућих зрачења (ОЈ Л246, 17.9.1980), допуњен са упутством Еуратом 84/467; - упутство 92/3 Еуратом о надгледању и контроли транспорта радиоактивног отпада између земаља чланица у Заједницу и из ње (ОЈ Л35, 12.12.1992) допуњено одлуком Комисије 93/552/Еуратом; - правило 93/1493 Еуратом којим се дефинише систем Заједнице за објављивање и пружање информација у вези са преношењем радиоактивних супстанци између земаља чланица.

3. У делу који се односи на хемијске супстанце прописима ЕУ се настоји утврдити одговорност за контролу хемикалија и њихових деривата. Ови прописи су подељени у две групе: а) они који се односе на пласман опасних супстанци на тржишту и б) они који се односе на обавештавање о новим супстанцама. У првом случају циљ је да се обезбеди уједначеност класификације опасних супстанци према ризику а основни извор права је Упутство 67/548/ЕЕЦ о усклађивању закона, прописа и административних мера у вези са класификацијом, паковањем и обележавањем опасних супстанци (ОЈ Л196, 16.8.1967) са 7 допуна и 21 изменом. У другом случају се ради о регулисању процедуре информисања при пласирању нових хемијских супстанци на тржиште.

4. Контролом степена ризичности постојећих супстанци треба да се обезбеди адекватна процена ризика којима постојеће супстанце прете животнјој средини. Два првила су кључна: - Правило (ЕЕЦ) 793/93 (ОЈ Л84, 5.4.1993) о процени и контроли ризика по човека и животну средину од постојећих супстанци и из њега произведени инструменти и Правило Комисије (ЕЦ) 1488/94 (ОЈ Л161, 29.6.1994) о принципима процене ризичности постојећих супстанци предвиђеним у Правилу ЕЕЦ/793/93.

5. Циљ прописа из области извоза и увоза одређених опасних хемикалија је да се државама које нису чланице ЕУ (а нарочито земљама у развоју) обезбеди извештај "минималан" број информација о посебно опасним хемикалијама. Основни пропис је Правило Савета 2455/92 (ОЈ Л251, 29.8.1992) о извозу и увозу одређених опасних хемикалија, допуњен Правилем 3135/94 (ОЈ Л332, 22.12.1994) и Правилем 41/94 (ОЈ Л8, 12.1.1994).

6. Прописима у домену намерног пуштања генетски модификованих организама у животну средину треба да се обезбеди адекватна заштита здравља и животне средине уз истовремено стварање интерног тржишта за биотехнолошке производе. Ова област је регулисана са две групе прописа. У првој су Упутство 90/220/ЕЕЦ (ОЈ Л117, 8.5.1990) о намерном испуштању генетски модификованих организама измењено Упутством 94/15/ЕЦ (ОЈ Л103, 22.4.1994), а у другој одлуке Комисије бр. 94/211/ЕЦ (ОЈ Л 105, 26.4.1994); 92/146/ЕЕЦ (ОЈ Л60, 5.3.1992).

7. За област уклањања отпадних материја у оквиру ЕУ релевантно је више извора права будући да се ради о "сложеном систему" чији је циљ смањење утицаја отпадних материја на животну средину применом различитих мера (од спречавања стварања отпада, рециклирања, репарирања до безбедног уклањања). Зато је за земље ЦИЕ релевантно више упутстава и одлука: - упутства 75/439/ЕЕЦ (ОЈ Л194, 25.7.1975) о уклањању отпада нафтног порекла; 75/442/ЕЕЦ (ОЈ Л194, 25.7.1975) о отпадним материјама; 91/689/ЕЕЦ (ОЈ Л377, 31.12.1991) о опасним отпадним материјама; 76/403/ЕЕЦ (ОЈ Л108, 26.4.1976) о уклањању полихромованих бифенила и полифромованих терфенила; 86/178/ЕЕЦ (ОЈ Л181, 4.7.1986) о заштити животне средине а посебно земљишта при употреби отпада из канализације у пољопривреди; 91/157/ЕЕЦ (ОЈ Л78, 26.3.1991) о батеријама и акумулаторима који садрже неке опасне супстанце; 93/86/ЕЕЦ (ОЈ Л264, 23.10.1993) којом се "у складу

са техничким напретком" мења претходно упутство; 94/62/ЕЦ (ОЈ Л365, 31.12.1994) о паковању уопште и паковању отпадних материја; - Правило Савета 259/93 (ОЈ Л30, 6.2.1993) о надгледању и контроли транспорта отпадних материја унутар ЕЗ, у њу и из ње; - одлуке: одлука Комисије 94/3/ЕЦ (ОЈ Л5, 7.1.1994) која установљава списак отпадних материја у складу са чланом 1(а) Упутства Савета 75/442/ЕЕЦ о отпадним материјама; одлука Савета 94/904/ЕЦ (ОЈ Л356, 31.12.1994) о формирању списка опасних отпадних материја; одлука Комисије 94/721/ЕЕЦ (ОЈ Л288, 9.11.1994) којим се мењају Анекси II, III и IV Правила 93/259/ЕЕЦ; одлука Комисије 94/774/ЕЕЦ (ОЈ Л310, 3.12.1994) у вези са стандардним товарним листом из члана 42 Правила Савета 93/259/ЕЕЦ.

8. Мерама које предвиђају прописи из области емисије буке из грађевинских фабрика и опреме обухваћене су методе тестирања помоћу који се одређује емисија буке из машина на отвореном простору. За ову област Бела књига, као релевантне за усаглашавање, наводи 9 упутстава Савета о усклађивању прописа земаља чланица. То су: 84/532/ЕЕЦ (ОЈ Л300, 19.11.1984) о заједничким мерама о грађевинским фабрикама и опреми; 79/113/ЕЕЦ (ОЈ Л33, 8.2.1979) о одређивању емисије буке из грађевинских фабрика и опреме; 84/533/ЕЕЦ до 84/538/ЕЕЦ (ОЈ Л300, 19.11.1984) о дозвољеном нивоу буке код компресора; о дозвољеном нивоу буке код високих кранова; о дозвољеном нивоу буке код генератора за заваривање; о дозвољеном нивоу буке код генератора за струју; о дозвољеном нивоу буке код електричних и ручних машина за ломљење бетона и дробилица; о дозвољеном нивоу буке код косилица; затим бр. 86/662/ЕЕЦ (ОЈ Л384, 31.12.1986) о ограничењу буке коју производе хидраулични екскаватори, екскаватори са ужетом, булдожери, утоваривачи и ровокопачи.

9. Област загађености ваздуха са становишта садржаја олова у бензину и сумпора у неким течним горивима регулисано је са два упутства: 85/210/ЕЕЦ (ОЈ Л96, 3.4.1985) о усклађивању прописа земаља чланица у вези са количином олова у бензину и 93/12/ЕЕЦ (ОЈ Л74, 27.3.1993) о количини сумпора у неким течним горивима.

10. У области загађености ваздуха са испарљивим органским једињенима (ВОЦ) ЕУ је донела упутство 94/63/ЕЦ (ОЈ Л365, 31.12.1994) о контроли испарљивих органских једињења т.ј. њихових емисија приликом ускладиштења бензина и његове дистрибуције од терминала до сервисних станица.

11. Што се тиче супстанци које уништавају озон њихова примена у оквиру ЕУ регулисана је Правилем Савета бр. 3093/94/ЕЕЦ (ОЈ Л333, 22.12.1994) и има за циљ да обезбеди потпуну примену одредаба Монреалског протокола о супстанцама које оштећују озонски омотач са амандманима (Лондон и Копенхаген).

2. Критеријуми из Приручника за приближавање законодавству ЕУ у области животне средине

У односу на Белу књигу Приручником се листа прописа ЕУ у области животне средине значајно проширује. Сва легислатива ЕУ у области животне средине,

којој земље ЦИЕ морају да прилагоде своје прописе, класификована је на следеће групе: 1. тзв. хоризонтална легислатива (односи се на општа питања управљања животном средином); 2. квалитет ваздуха; 3. управљање отпадом; 4. квалитет воде; 5. заштита природе; 6. контрола индустријског загађивања и управљање ризиком; 7. хемикалије и генетички модификовани организми; 8. бука из возила и машина; 9. нуклеарна сигурност и радиациона заштита; 10. климатске промене; 11. цивилна заштита; 12. политика и 13. међународна сарадња.

У свакој од ових области тачно су дефинисани извори права ЕУ који се сматрају основом према којој се имају равнати решења у законодавству држава чланица.

1. Тзв. хоризонтална легислатива, која је обухваћена Белом књигом, обухвата следеће прописе: - Упутство 85/337/ЕЕЦ о процени утицаја извесних јавних и приватних пројеката на животну средину, амандирано са Упутством 97/11/ЕЦ; - Упутство 90/313/ЕЕЦ о слободи приступа информацијама у области животне средине; - Упутство 91/692/ЕЕЦ о стандардизацији и рационализацији извештаја о спровођењу извесних упутстава; - Правила ЕЕЦ/1210/90 о оснивању Европске агенције за животну средину; - Правила ЕЕЦ/1973/92 о установљавању финансијских инструмената за животну средину (познатих под скраћеницом "LIFE") којом се подржавају акције о остваривању принципа "загађивач плаћа" и других принципа ЕУ.

2. Што се тиче квалитета ваздуха, поред већ споменуте легислативе из Беле књиге, релевантна су упутства 96/62/ЕЦ са неколико измена као и упутство о загађивању тропосферског озона 92/72/ЕЕЦ.

3. За управљање отпадом, поред легислативе из Беле књиге, значајна су упутства 78/176/ЕЕЦ (о отпаду из индустрије титанијумдиоксида) са пратећим прописима, 89/369/ЕЕЦ (о спаљивању комуналног отпада) и 94/67/ЕЕЦ (о спаљивању опасног отпада).

4. Легислатива у области квалитета вода није обухваћена "Белом књигом" и она, према Приручнику, обухвата упутства 91/271/ЕЕЦ (урбане отпадне воде) 91/876/ЕЕЦ (нитрати), 76/464/ЕЕЦ (опасне супстанце у морској средини) са седам "кћери" директива, 76/160/ЕЕЦ (вода за купање), 80/778/ЕЕЦ (вода за пиће), 79/869/ЕЕЦ (мерење и узорковање воде за пиће), 76/4440/ЕЕЦ (површинска вода за апстракцију воде за пиће), 80/68/ЕЕЦ (подземне воде), 78/659/ЕЕЦ (вода за рибе), 79/923 (вода за љускаре)¹⁵.

5. У области заштите природе релевантна су упутства 92/43/ЕЕЦ (Хабитат), 79/409/ЕЕЦ (дивље птице) са 4 амандмана, 83/129/ЕЕЦ (кожа младих туљана) са 2 амандмана, правила 338/97/ЕЦ (угрожене врсте), 348/81/ЕЕЦ (увоз китова), 90/3943/ЕЕЦ (заштита Антарктика), ЕЕЦ/3254/91 (ножне замке) са 1 допуном, ЕЕЦ/3528/86 (заштита шума од атмосферског загађења) са 8 амандмана, ЕЕЦ/2158/92 (заштита шума од пожара) са 3 амандмана.

15. Последња 4 упутства треба да буду обухваћена Оквирним упутством о квалитету вода (СОМ(97)49).

6. Контрола индустријских загађења и управљање ризиком регулисано је упутствима 84/360/ЕЕЦ (загађивање ваздуха из индустријских постројења), 88/609/ЕЕЦ (велика постројења за спаљивање), 96/61/ЕЦ (интегрална превенција и контрола загађења), 96/82/ЕЦ (Севесо – контрола великих акцидентних опасности), правила ЕЕЦ/880/92 (о еко-обележавању) са 16 одлука о критеријумима за поједина обележавања, ЕЕЦ/1836/93 (шема екоменаџмента и ревизије) и 2 одлуке.

7. За област хемикалија и генетски модификованих организама, поред споменутих критерија из Беле књиге, релевантни су и они утврђени следећом легислативом: Упутство 86/609/ЕЕЦ (експерименти са животињама), 87/18/ЕЕЦ и 88/320/ЕЕЦ ("добра лабораторијска пракса"), 87/217/ЕЕЦ (азбест) амандирана упутством 91/629/ЕЕЦ и 90/219/ЕЕЦ амандирано са упутством 94/51/ЕЦ и одлуком 91/448/ЕЕЦ (генетски модификовани организми).

8. У области нуклеарне безбедности и радиационе заштите, поред споменутих прописа из Беле књиге и Уговора о оснивању Европске заједнице за атомску енергију, релевантна су следећа упутства: 97/43/ЕУРАТОМ (радиациона заштита у вези са медицинским озрачењима), 89/618/ЕУРАТОМ (информисање јавности) и 90/641/ЕУРАТОМ (радиациона заштита вањских радника).

9. За област климатских промена релевантна је одлука Савета 93/389/ЕЕЦ (о механизму надзора за емисије CO₂ и друге гасове који изазивају ефекат стаклене баште).

10. У домену цивилне заштите релевантно је неколико одлука и резолуција ЕУ. То су одлуке: 98/22/ЕЦ (Акциони програм заједнице у области цивилне заштите), 91/396/ЕЕЦ (јединствени европски позивни број за хитне случајеве), 86/85/ЕЕЦ (информациони систем Заједнице за контролу и редукацију загађења узрокованих испуштањима угљоводоника на мору), 80/686/ЕЕЦ (саветодавни комитет о контроли и смањењу загађивања проузрокованих испуштањима угљоводоника на мору).¹⁶⁾

11. Од "политичких" докумената у домену заштите животне средине Приручником је обухваћено њих 19. у различитим областима. Најопштијег и фундаменталног значаја је свакако "Пети акциони програм у области животне средине" усвојен Резолуцијом Савета и представника држава чланица од 1.2.1993. (ОЈ Ц 138 17.05.1993, п.1)

12. У домену "међународне сарадње", односно међународних уговора у области животне средине посебан значај дат је групи од 14 међународних уговора. То су: Конвенција о заштити Медитеранског мора од загађивања, Конвенција о прекограничном загађивању ваздуха на велике удаљености, Конвенција о очувању

16. Од резолуција Савета за ову област су релевантне следеће: "Јачање сарадње Заједнице у цивилној заштити" од 31.10.1994 и 23.11.1993 (ОЈЦ 313 1о.1.1994; 94/Ц, ОЈ 313/01 и 90/Ц, ОЈ 315/01), "Унапређивање међусобне помоћи између држава чланица у условима природних и човеком изазваних катастрофа" од 23.11.1993 (90/Ц, ОЈ 315/о2), "Нови развоји у сарадњи Заједнице у области цивилне заштите" од 15.2.1989 (89/Ц, ОЈ 44/03), "Увођење сарадње Заједнице у цивилној заштити од 25.6.1989. (87/Ц, ОЈ 176/01).

европске дивљачи и природних станишта, Конвенција о очувању миграторних врста, Конвенција о међународној трговини угроженим врстама дивље флоре и фауне, Бечка конвенција о заштити озонског омотача са Монреалским протоколом, Конвенција о Међународној комисији за заштиту Елбе, Баселска конвенција о контроли прекограничног кретања опасних отпада и њиховом одлагању, Конвенција о биолошком диверзитету, Оквирна конвенција УН о климатским променама, Конвенција о заштити морске средине Балтичког мора, Европска конвенција за заштиту животиња кичмењака који се користе у експерименталне и друге научне сврхе, Конвенција о прекограничним ефектима индустријских удеса и Конвенција УН о праву мора.

Д. Елементи могуће позиције СР Југославије

Најпре се да уочити да су групе питања и прописи из области животне средине који се наводе у Белој књизи и Приручнику као критеријуми, у нашој земљи у надлежности различитих органа а не само органа формално надлежних за послове у области животне средине. Ово без обзира да ли се ради о савезном или републичким нивоима.

Код детаљније анализе могуће позиције СР Југославије треба имати у виду најмање следеће чињенице: општи положај СР Југославије (политички, географски, итд), економску ситуацију у земљи са свим специфичностима нашег "транзиционог" пута и утицај појединих решења у другим областима (нпр. приватизација, пореска политика, спољноекономска политика итд) на стање у неким сегментима животне средине, стање животне средине у СР Југославији а нарочито околности везане за последице санкција међународне заједнице, стање законодавства и институционално – организационих решења у области животне средине. Тек након детаљнијег разматрања комплекса ових фактора могуће је извучити релевантне закључке о позицији СР Југославије у односу на постављене критеријуме у области животне средине а нарочито могућим импликацијама на поједине привредне активности и гране. У међувремену је могуће правити различите процене југословенских прописа чије би усаглашавање ваљало обавити, уколико се приступање Европској унији постави као циљ и постане изгледније као и могућности привреде да то поднесе. То нарочито укључује и компаративну анализу досадашњег стања у земљама ЦИЕ које су ушле у овај процес¹⁷⁾, односно праћење њиховог положаја, стања привреде, стања животне средине и извлачење одговарајућих поука из тога.

Закључак

Са становишта заштите животне средине положај земаља у транзицији представља посебно питање са бројним специфичностима условљеним, пре свега, општим карактеристикама привредне структуре ових земаља.

Еколошки критеријуми Европске уније успостављени "Белом књигом – припрема придружених земаља Централне и Источне Европе за интеграцију у интерно тржиште уније" и "Приручником за приближавање легислативе ЕУ у области животне средине" представљају општи оквир за све земље које конкуришу за чланство у ЕУ. Они задиру у бројне привредне гране и активности: пољопривреду, водопривреду, енергетику, рударство, хемијску индустрију, саобраћај, грађевинарство, фармацију, итд.

Могућу позицију СР Југославије у односу на критеријуме ЕУ треба испитивати полазећи од укупног положаја СР Југославије у међународној заједници, последица таквог вишегодишњег положаја, стања привреде и нарочито појединих привредних грана, нивоа технолошке опремљености, искустава других земаља сличне привредне структуре и нивоа развијености, итд.

(чланак примљен 24. XI 1999.)

**Dragoljub Todić, LL.M.,
Federal Ministry for Development, Science and Environment**

Ecological Criteria of the European Union for Economies of Countries in Transition

Abstract

The author discusses the role of the environmental issues in the policy of the European Union and points out basic ecological conditions for membership. In the field of the environment state candidates for membership have to harmonize number of regulations

17. Што се тиче процена о испуњености услова из домена животне средине, које су дате за поједине земље ЦИЕ које желе да постану чланице ЕУ треба рећи да је за њих, између осталог, процењено и следеће: - да је за фазу транспоновања легислативе ЕУ у области животне средине у правне системе земаља ЦИЕ неопходан извршен "средњорочни период", - да се постизање пуне сагласности са једним делом легислативе ЕУ може очекивати у једном "дугорочном периоду" (овде се најчешће наводи регулатива у домену воде за пиће, управљање отпадом и заштиту ваздуха) (Код Мађарске и Словачке ова је друга фаза означена као "дугорочна до врло дугорочна") и –да ће остваривање пуне сагласности захтевати "значајан" пораст инвестирања у области животне средине као и велике напоре у јачању институционалних капацитета. Код Бугарске и Румуније је процењено да би транспоновање легислативе ЕУ могло бити остварено у периоду који је означен као "средњорочни до дугорочни" док је пуна сагласност остварива "само у врло дугом периоду"). Видети Интернет, http://europa.eu.int/comm/dg1a/enlarge/agenda2000/_en/agenda.htm, 2.2.1999. Agenda 2000 – Commission Opinions concerning the Application for Membership to the European Union. Међутим, интересантна је такође и методологија и резултати до којих се дошло у студији "Approximation of European Union Legislation" case studies of Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovak Republic and Slovenia, Budapest, The Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe, 1996.

with legislation of EU. Base for analysis are: White Paper on the Preparation on the Associated Countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union and Guide to the Approximation of European Union Environmental Legislation.

Key words: environment, European Union, countries in transition.

*Миодраг Јекнић, д-р економских наука,
помоћник Генералног директора за финансијске послове
“GRANEXPORT” и заменик председника Управног одбора*

UDK 332.012.32:658.1

Како убрзати процес својинске трансформације у предузећима

Резиме

Предмет рада је размаћрање узрока и разлога релативно успоренијег процеса својинске трансформације пре свега у предузећима која то могу извршити аутономно. Анализа полази од донећих системских решења, пре свега од Закона о својинској трансформацији, и идентификује углавном несистемске и вансистемске узроке и разлоге и даје предлоге за њено убрзање до оптималне брзине.

Два су битна узрока и разлога успореније приватизације: (1) страх, услед деловања ненамерних, субјективних или нових објективних фактора и (2) отпор легалној приватизацији, услед деловања субјективних фактора са одрећеним намерама и циљевима. Страх се размаћра са аспекта носилаца одлучивања, као страхов заослених и као менаџерски страх и доказује њихова неоправданост и објективизација. Отпори се јављају више код менаџерске структуре, али и заослених са сличним и различитим мотивима.

Својинска трансформација се може убрзати предузетним активностима у предузећу као што су анализе spremности и могућности, информисање и едукација, анкете заинтересованости и доношењем програма активности за период од једне до две године. Сућерше се доношење оваквих програма на макро и микро нивоу и дају конкретни предлози интересним групацијама синдиката, проце-

су приватизације услед могућих грешака и забуда и истиче одговорности носилаца одлучивања.

Кључне речи: својинска трансформација, предузеће, убрзање, оптимална брзина, менаџерски страх, програм активности, истинске последице, грешке и заблуде, одговорности

Предмет овог рада је разматрање узрока и разлога релативно успоренијег процеса својинске трансформације пре свега у предузећима која то могу извршити аутономно, за разлику од предузећа која то врше на друга два неаутономна начина - према посебном програму или уз сагласност оснивача, мада је део узрока и разлога истоветан.

Надаље, анализа полази од донетих системских решења, пре свега од Закона о својинској трансформацији (Службени гласник РС, бр. 32. од 22. јуна 1997. год.), као добре основе за стартно одвијање и убрзање својинске трансформације у предузећима, односно предмет анализе су несистемски и ванинституционални узроци и разлози успоренијег процеса својинске трансформације.

Притом се имају у виду и иноискуства да брза или пребрза приватизација доноси више националних штета него користи. Али се такође поставља питање да ли сувише спора или спора својинска трансформација може доводити до штетних последица у вишедимензионалном смислу.

Отуда је идеја аутора да се кроз критично разматрање, полазећи од наведених претпоставки, идентификују узроци и разлози неоправдано споре својинске трансформације и кроз одређене предлоге да допринос њеном убрзању до оптималне брзне.

I Узроци и разлози

Код својинске трансформације треба имати најпре у виду вишефазност и различиту дужину сваке фазе, при чему се објективно мора сагледавати потребно време за сваку фазу или под фазу, а које може зависити од мноштва објективних фактора.

Тако објективизирани фазе су мерило за давање оцене да ли је процес својинске трансформације у поједином предузећу спор или није. Уколико се констатује успореност, то значи да постоје или нови објективни фактори или сасвим субјективни фактори, који опет могу бити са предзнаком одређене намере или без ње. На овај начин долазимо до два изражена узрока:

1. страх од приватизације, услед деловања ненамерних, субјективних или нових објективних фактора, и

2. отпора легалној приватизацији, услед деловања субјективних фактора са одређеним немерама и циљевима.

Оба ова узрока могу деловати како у стартној фази (припреме, процена, одлучивање), тако и у фазама реализације (први уписни круг, други уписни круг).

1. Страх од приватизације

Обзиром да је предмет разматрања предузеће које се аутономно трансформише, тада се страх може разматрати са аспекта носилаца одлучивања, као страх запослених или као менаџерски страх. Поједини појавни страхови су им заједнички, као што су:

- 1) Страх од новог,
- 2) Страх од неизвесности,
- 3) Страх од нове власничке структуре,
- 4) Страх од губљења садашње позиције и евентуално привилегија,
- 5) Страх од губљења радног места или радног односа (отказа),
- 6) Страх од пореза на акције или уделе,
- 7) Страх од узалудности, ако би се променила постојећа системска решења,
- 8) Страх од будуће власничке структуре у случају секундарне продаје акција нежељеним купцима,
- 9) Страх од нарушевања постојећег система вредности и морала у предузећу изграђених на досадашњим принципима солидарности, једнаких права на рад и сл.,
- 10) Страх од пада животног стандарда.

Међутим, менаџерска структура има и додатне страхове, и то:

- 1) Страх од обавезе успешности пословања и исплаћивања дивиденде,
- 2) Страх услед незнања системских решења и технологије процеса својинске трансформације,
- 3) Страх од вишка запослених у недостатку добрих социјалних програма,
- 4) Страх од враћања самоуправног волунтаризма.

Исто тако и запослени имају своје специфичне страхове, а које менаџерска структура нема, и то:

- 1) Страх од губљења достигнутог нивоа самоуправног и синдикалног права,
- 2) Страх од смањења зарада,
- 3) Страх од будуће сопствене незапослености и бесперспективности запослења своје деце,
- 4) Страх услед непознавања акционарских, синдикалних и других права и обавеза.

Оно што би било заједничко овим специфичним и заједничким страховима менаџера и запослених, била би њихова прилична неоправданост, а која ће у каснијем елаборирању бити и доказана.

Уколико бисмо пак говорили о објективним страховима, односно узроцима и разлозима који доводе до успореније приватизације, може се навести следеће:

- 1) Кумулирани проблеми у пословању, као што су великвидност или предстечајни поступак,
- 2) Трагање за оптималном стратегијом приватизације или статешким партнерима,
- 3) Велики друштвени капитал за трансформацију, који би захтевао велики број уписника, а исти се услед недовољне опште информисаности и едукације не би могао пријавити ни у максималном законском року од 50 дана,
- 4) Чекање на формирање нових институција (инвестициони фондови или слични институционални заступници уписника или улагача), преко којих би се једноставније и ефикасније вршила својинска трансформација,
- 5) Тражење повољнијих и непрезапослених процењивача и консултаната,
- 6) Недостатак кадрова способних да воде процес својинске трансформације,
- 7) Очекивање повољнијих услова привређивања и бољих пословних резултата и зарада, као битних услова за успех приватизације, нарочито са аспекта отплата на рате уписаних акција у другом кругу,
- 8) Порески систем је тек сада измењен и даје сигурност у трогодишњем периоду да се неће плаћати порез на имовину од акција. Страх од пореске обавезе после тог рока треба елиминисати везивањем те обавезе власника акција само у случају исплаћених дивиденди,
- 9) Велики вишак запослених или латентна незапосленост,
- 10) Запослени нису за приватизацију, јер немају поверења у менаџерску структуру,
- 11) Менаџерска структура није за приватизацију, јер не верује у јединственост и спремност запослених, као битног услова за успех својинске трансформације.

Па ипак су чињенице да је преко 1000 предузећа, од 7000 колико треба да се трансформише, ушло у овај процес.

На бази претходно наведеног је већ јасно шта је то заједничко тим предузећима:

- То су релативно успешна предузећа где постоји складан (конвергентан) однос менаџерске структуре и запослених,

- Предузећа која су дефинисала дугорочну стратегију и пронашла стратешке partnere,

- Предузећа која очекују позитивне промене.

Међутим, део предузећа која имају све предуслове да започну овај процес, ипак то не чине не само због изложених различитих неоправданих страхова, већ и због различитих отпора у процесу својинске трансформације.

2. Отпори приватизацији

У сваком предузећу делују центрипеталне и центрифугалне силе. Центрипеталне теже и доводе до успеха у пословању, или бар стварању јаких предуслова да се они остваре. У таквим предузећима су оне далеко јаче од центрифугалних, чије је дејство минимално, или ако се појави лако се неутралише или елиминише.

У процесима приватизације центрипеталне силе су корисне и оне ће самом приватизацијом само јачати, уколико су носиоци приватизације акционари-инсајдери.

Међутим, центрифугалне силе вуку свом снагом разним циљевима изван предузећа и постепено уништавају и супстанцу и goodwill предузећа. Уколико постоје такве силе, јављају се и носиоци отпора легалној својинској трансформацији, а који се камуфирају и бране различитим неоправданим страховима које и сами креирају.

Носиоци отпора у предузећу су чешће код менаџерске структуре, али их има и код запослених. Прикривене групације, као трећи вид, које су за антиприватизацију налазе се и изван предузећа, у њиховом блиском окружењу, и то су углавном лажни саветодавци (консултанци, важни партнери), којима је управо циљ незаконита приватизација.

Посебно можемо анализирати две најважније структуре:

- 1) Код менаџерске структуре дакле јављају се или отпори из сопствених интереса или/и дириговани изван предузећа. Они се лако могу идентификовати уколико се разоткрије:
 - Уплетеност менаџера у “сиву” економију, путем сумљивих трговачко-финансијских трансакција,
 - Тежња менаџера да се предузеће све више задужује, те да се преко високих или зеленашких камата, уз њихову партиципацију у њој, стварају црни фондови за моменат приватизације тог предузећа, или за јачање алтернативног конкурентског система у земљи или иностранству, који би исти моменат приватизације искористио,
 - Тежња менаџера да се предузеће доведе до стечаја и на тај начин изврши поверилачка приватизација (судска),
 - Уколико су поједини менаџери извршиоци иностраних центара моћи, може се говорити о издајничкој или петоколонашкој приватизацији. Тада се преко закамouflираних акробатика кроз оснивање нових фирми, лажних заједничких улагања и исплатама дивиденди по основу покрадене домаће технологије, капитала и сл. врши такође “сива” приватизација и у суштини врше отпори спровођењу легалне и законске,
 - Менаџери моћници (“крупне рибе”) јављају се као свесни кочничари, али су у суштини лажни заштитници друштвене имовине по систему “што дуже - то боље”, у ствари перфидно материјализују своје моћне позиције.
- 2) Међу запосленима се такође јављају носиоци отпора са сличним мотивима који су мање или више отворено против својинске трансформације.

Најпре је то она категорија нерадника која је давно зрела за отпуштање, али се толерише њихов нерад, неспособност или недисциплина, углавном не због њих, већ због социјалне ситуације њихових породица. Променом власничке структуре они би сигурно били под већим ударом.

Друга категорија међу запосленима су они који “седе на две столице”, те користећи позицију у предузећу раде и за себе и за друге ван предузећа.

Најзад, међу запосленима има и разних “политиканата” који су мотивисани разним другим интересима и циљевима ван предузећа.

II Како убрзати стартну својинску трансформацију

Досадашња анализа узрока и разлога споријег процеса приватизације од оптималне даје основу за конкретне анализе у сваком предузећу. Предлог програма акције отуда и не може бити универзалан због специфичности сваког предузећа и његовог окружења, не само гранског и тржишног, већ и територијално-географског.

Отуда је пре започињања сваке приватизације неопходно сачинити предходну анализу у циљу процене спремности и могућности за улазак у процес приватизације.

На бази конкретне анализе и добијене процене неопходно је, уз обавезно правилно информисање целокупне менаџерске и управљачке структуре и запослених, сачинити и анкету заинтересованости за улазак у трансформацију. Уколико то друштвени капитал за трансформацију дозвољава, анкетно питање може се проширити и на потенцијално заинтересовано уже или шире породично, пословно или животно окружење запослених.

Испитивање заинтересованости се такође паралелно (зависно од опредељења), може вршити код заинтересованих стратешких партнера предузећа. Уколико се ради о великој процењеној слободној маси друштвеног капитала за трансформацију, иста се може понудити и потенцијално заинтересованим групацијама са правом уписа акција под повлашћеним условима и то из сектора где то право не могу искористити (ванпривреда, државни сектори и сл.). У мањим урбаним срединама је то лакше урадити, а у великим је то посебна могућност за специфичне стратешке креације.

Целиходно је да се након оваквих испитивања заинтересованости утврди програм активности, који временски обухвата најмање једну до две године, и то:

- Прва фаза - избор проценитеља, процена и верификација процене, као и припремање и доношење прописаних одлука,
- Друга фаза - реализација донетих одлука о приватизацији (I уписни круг, II уписни круг и сл.).

Поред стручног рада у оквиру сваке фазе битна стална активност је едукација и информисање свих структура у предузећу. У зависности од одабране стратегије приватизације потребно је информисање и циљних група изван предузећа: стра-

тешки партнери, пословне банке, коморски систем, групације потенцијалних уписника (пензионери, земљорадници, запослени у државном сектору и др.).

Са макроекономског аспекта, а у циљу убрзања процеса својинске трансформације, корисно би било да сви заинтересовани субјекти на макро нивоу - држава, синдикат и коморски систем донесу посебне оперативне програме и то на свим нивоима организовања. Едукативна и информативна страна проблема морала би се остваривати на начин који елиминира неоправдане страхове, утврђује сламање отпора, сугерише оптималну брзину и ефикасност приватизације са јединственим основним задатком и циљем да конструктивно и конвергентно постављеном приватизацијом сви добијају.

1) Код израде програма активности синдиката битно је напоменути:

- Акционарство даје свакоме право на управљање, те се стартно преко радничког акционарства долази до “правог самоуправљања”, односно оптималног тржишног управљања. У овом смислу запослени-акционари могу бити охрабрени, али им се свест о акционарској моћи мора подићи на виши ниво. То исто важи и за њихову одговорност која сада има материјалну компоненту више.
- Акционарством се идентификује појединачно сувласништво и тиме елиминирају слабости досадашње друштвене имовине често дефинисане као “свачије и ничије”.
- Акционарством се стварају и намећу веће обавезе менаџерској структури за успешно пословање, које коначно треба да резултирају у повећању тржишне цене акција предузећа, исплати дивиденде и сл.
- Поред зарада запослених, запослени-акционар може остварити и додатне приходе по основу дивиденде или разлике у цени између купљених и продатих акција.
- Акционарством се изграђује бољи систем награђивања запослених и раздваја рад од нерада, односно елиминира уравниловку.
- Запослени-акционари и запослени имају изузетне погодности код стицања акција: бесплатне, са попустом на отплату од шест година, могућност отплата обвезницима “старе” девизне штедне, право прече куповине и др.
- Акционарством се постиже боља унутрашња кохезија предузећа, самоконтрола, контрола и други предуслови бољег пословања и раста стандарда запослених.
- Статутом и другим актима у акционарском предузећу врло прецизно се утврђују права, обавезе и одговорности како акционара и управљачке структуре, тако и запослених и менаџера. Ова акта морају бити у складу са прописима као што су: Закон о предузећу, Закон о хартијама од вредности и др., који су гаранција за бројна права запослених-акционара, а преко учешћа у скупштини, Управном одбору, Надзорном одбору, и то било као акционари, преко синдиката, преко Савета запослених и сл.

2) Привредне коморе, као асоцијације послодаваца и менаџера, на свим нивоима би требало да такође донесу своје програме за убрзање својинске трансформације и нарочито истакну:

- Приватизација може знатно допринети оптимизацији пословања, због чега најчешће нема оправдања за њено даље одлагање.
- Програмирањем активности у процесу приватизације менаџери могу достићи оптималну стратешку власничку структуру.
- Успешни менаџери могу да очекују само успешније позиције у предузећу од досадашњих (менаџерски уговори и сл.), које су оптерећене често претераном солидарношћу.
- Креирањем правила (права, обавезе и одговорности) у предузећу могу се спречити сви волунтаризми, али и искористити предности које доноси статус запосленог акционара.
- Процес приватизације треба искористити за организационе, кадровске и друге промене које доводе до успешнијег пословања, а нарочито програмске.
- У процесу приватизације могу се активирати бројне добре идеје и спољња памет (експерти, стручњаци) кроз њихово укључивање у управне органе или стручна тела предузећа.
- Коришћењем модела докапитализације и / или конверзије дуга у акције поверилаца (са попустом) ствара се боља финансијска позиција предузећа и тиме обезбеђују средства за нов развој и повећање производње.

3) Удружење банака и саме пословне банке, које су и даље прилично отуђене од суштинских процеса у предузећима, могу имати врло важну акцелераторску улогу у процесу приватизације, а нарочито:

- Претварањем потраживања у акције, а затим њиховом продајом, или продајом потраживања, банке врше двоструку консолидацију и сопствених и биланса предузећа. Зачуђујуће је да ову функцију интермедијера банке недовољно користе, што је доказ њихове приличне отуђености, парадоксално - од њихових акционара.
- Банке могу дати велики допринос у налажењу стратешких партнера предузећа.
- Улагањем средстава у куповину акција предузећа, нарочито код докапитализације, као и другим пословним аранжманима, банке би саме или на конзорцијалан начин оствариле пожељне, модерне, некласичне тржишне банкарске функције, што је доминирајућа светска пракса и тиме изазовна могућност за креацију профитабилних пословних аранжмана.

- Посредничка улога за улагања ино капитала у домаћа предузећа преко банкарских и других финансијских институција је наш реалан дугорочни циљ.
- Усмеравање и заступање грађана и штедиша, па и самих запослених у банкама је велика обавеза банака, нарочито ако се има у виду могућност отплате акција на рате предвиђеним обвезницама “старе” девизне штедње.

III Могуће грешке и штете у приватизацији

Креатори законских решења својинске трансформације су настојали да максимално избегну грешке и заблуде које су се јављале у приватизацији других земаља. Такође је добра опрезност која постоји код спровођења законских решења са циљем да се избегну одређене могуће грешке и штетне последице. Међутим, морала би се ипак већа пажња посветити уоченим грешкама, као што су код појединих предузећа:

- Неоправдано спора приватизација,
- Пребрза приватизација и
- Недовољно квалитетна или ефикасна приватизација.

У предходном разматрању изнети су углавном сви уочени узроци и разлози споре приватизације као и предлог активности за њено убрзање, како на макро, тако и на микро нивоу предузећа.

Пребрза и недовољно квалитетна приватизација у основи полази од одређених заблуда, и то:

- Приватизација сама по себи није довољна за остваривање жељених ефеката и циљева,
- Недовољна информисаност и пребрзо одлучивање о својинској трансформацији у предузећу су контрапродуктивне,
- Појавни страхови и отпори својинској трансформацији се морају посебним програмима активности предупредити.

Могуће штетне последице услед грешака и заблуда у процесу приватизације, поред раније наведеног, могу бити на нивоу предузећа:

- Нарушавање достигнутог нивоа организованости предузећа,
- Гашење одређених производних програма,
- Јављање различитих волунтаризама,
- Одлазак неопходних кадрова,
- Неоправдани вишкови запослених,
- Превалентна расподела у корист акционара, претежно нелегална,
- Јачање спреге са “сивом” економијом,
- Конфликти на релацијама: запослени - менаџери - акционари.

Према томе, имајући у виду ове или могуће друге штетне последице услед грешака и заблуда у процесу својинске трансформације, велика је одговорност свих

носилаца приватизације у предузећу и његовом окружењу да посвете изузетну пажњу код предлагања потребних одлука за улазак и реализацију овог процеса.

**Miodrag Jeknić, BScEcc,
Deputy General Manager for Finance
of Granexport and Deputy Chairman
of the Board of Directors**

How to Stimulate the Process of Ownership Transformation in Enterprises

Summary

The subject of the study is an examination of causes and reasons of relatively slower process of ownership transformation, first of all in enterprises who may do this autonomously. The analysis starts from made system related decisions, first of all from the Law of Ownership Transformation, and it identifies mostly non-system and non-institutional causes and reasons and it gives the suggestions for its acceleration up to optimal speed.

There are two essential causes and reasons concerning slower privatization: (1) fear, because of the effect of non-intentional, subjective or some new objective factors and (2) resistances to legal privatization, because of the effect of subjective factors with specific intentions and aims. The fear has been considered from the aspect of decision-makers, as a fear of employed and as a manager fear, and its unjustability and objectivisation have been proved. Resistances appear more with manager structure, but they also appear with the employed with similar or different motives.

Ownership transformation could be accelerated in the enterprise by prestart activities such as analysis of readiness and possibilities, information and education, inquiry concerning interestedness and by enacting the activity programmes for the period from one to two years. Enacting of such programs on macro and micro level has been suggested and concrete suggestions have been given to interest group of Union, chambers, business banks. The attention has been specially called to possible detrimental consequences in the process of privatization because of possible mistakes and errors and the responsibility of decision makers has been emphasized.

Key words: Ownership transformation, enterprises, acceleration, optimal speed, manager fear, activity programs, detrimental consequences, mistakes and errors, responsibility.

(чланак примљен 10.11.99.)

МЕЂУНАРОДНО ПОСЛОВНО ПРАВО

Међународна регулатива

Реформа пословног права у Африци

Шеснаест земаља Африке, из подсахарског региона, започеле су и спровеле реформу пословног права за коју се може рећи да је без преседана у историји. Реформа се заснива на једнообразним законима из области привређивања, који имају предност у односу на домаће прописе односно који се директно примењују. Серија ових закона већ је ступила на снагу, највећи број током 1998.

Назив организације у оквиру које се спроводи правна реформа је Организација за хармонизацију у области афричког пословног права (енгл.: *Organization for Harmonization of Africa Business Law*, франц.: *L'Organisation pour l'harmonisation en Afrique du droit des affaires – OHADA*). Чланови ове организације за сада су Бенин, Буркина Фасо, Габон, Гвинеја, Гвинеја Бисао, Екваторијална Гвинеја, Камерун, Комори, Конго, Обала Слоноваче, Мали, Нигер, Сенегал, Того, Централноафричка Република и Чад. Већина ових земаља су из франкофонског говорног подручја, у Екваторијалној Гвинеји се говори шпански, а у Гвинеји Бисао португалски, док се у Камеруну користе и енглески и француски језик.

Набројане земље су, у оквиру ОНАДЕ, постигле да све имају идентичне прописе у области пословног права (прописе о трговачким друштвима, привредним уговорима, посебно о продаји и пословима у области саобраћаја, стечају, банкарству, рачуноводству, радним односима. Тако је ступило на снагу већ пет закона: Једнообразни закон о општем трговачком праву (*Uniform Act on General Commercial Law*), Једнообразни закон о трговачким друштвима и привредним интересним групама (*Uniform Act on Commercial Companies and Economic Interest Groups*), Једнообразни закон о обезбеђеним трансакцијама (*Uniform Act on Secured Transactions*), Једнообразни закон о стечају и испуњењу обавеза (*Uniform Act on Bankruptcy and Discharging of Liabilities*) и Једнообразни закон о поступку наплате потражи-

вања и мерама за принудно извршење (*Uniform Act on Debt Collection Procedures and Measures of Execution*).

Органи ОНАДЕ су Савет министара (министри финансија и правде) који доноси једнообразне законе, Заједнички суд правде и арбитража (*Common Court of Justice and Arbitration*) који обезбеђује једнообразно тумачење и примену заједничких закона и спроводи арбитражне поступке (седиште је у Абиџану, Обала Слоноваче), Стални секретаријат, лоциран у Јуаундеу, Камерун, те Висока регионална школа за магистранте, са седиштем у Порто Нуову, Бенин.

Дакле, не само да су уједначени прописи у важној области друштвеног живота, већ је обезбеђен и јединствен систем за тумачење ових прописа. ОНАДА је и основана са циљем да се избегне правна несигурност у пословању у овом региону света, а посебно да би се привукли пословни системи и капитал из иностранства да улажу капитал у земље-чланице односно развијају трговинске односе са домаћим партнерима.

Решавање међународних спорова

Нова правила за арбитражу у Шведској

Шведска је земља са веома развијеном традицијом на плану трговачке арбитраже. Закон о арбитражи и Закон о међународним арбитражним споразумима и одлукама датирају још од 1929. Шведска је врло често бирана за седиште арбитраже у пословним трансакцијама између Истока и Запада.

Да би се осавременили прописи о трговачкој арбитражи, донет је нови Закон о арбитражи, који замењује претходна два закона, и који је ступио на снагу 1. априла 1999. Закон је урађен на модерним схватањима међународне трговачке арбитраже, писан је тако да буде лако разумљив и за странце, али је интересантно да, за разлику од многих закона у овој области који су донети у последње време, не следи дословно УНЦИТРАЛ-ов Модел закон о арбитражи.

Од елемената који су интересантни и донекле различити од решења у упоредном праву треба поменути, између осталог, и то да нови шведски Закон о арбитражи уводи правило да се сматра да је арбитража заседала и одлуку донела у месту које су одредиле странке, без обзира где је она стварно донета и где је потписана. Закон не тражи писмену форму арбитражног споразума. Рок који странке утврде за доношење одлуке арбитраже је обавезујући - прекорачење рока се сматра прекорачењем граница задатка арбитра (напуштен је раније законски рок од 6 месеци за доношење одлуке, али је новим правилима Института за арбитражу при Шведској трговинској комори предвиђен тај рок од 6 месеци).

Истовремено са доношењем новог Закона о арбитражи, донета су и нова арбитражна правила Института за арбитражу Шведске трговинске коморе (који је основан још 1949); и ова правила су ступила на снагу 1. априла 1999. Основна структура и основна решења у правилнику су иста као и у претходној верзији. Значајнија измена састоји се у томе што су награда за арбитре и накнада Институту повезане са вредношћу спора. Време за доношење арбитражне одлуке је, како је наведено, смањено на 6 месеци.

(Нови правилник може се обезбедити преко Интернетa на www.chamber.se).

Лондонски арбитражни суд донео правила за мирење

Лондонски суд за међународну арбитражу (*London Court of International Arbitration- LCIA*) донео је нова правила за поступак мирења. Намерно је избегнуто да се сет норми назове правилима, јер је учињен напор да се остави што више слободе самим странкама у погледу одређивања почетка, вођења и закључења мирења.

Као и код арбитраже под окриљем Лондонског арбитражног суда, трошкови мирења базирају се на накнади по сату односно по дану за медијаторе и административно особље Суда.

Суд је већ сачинио базу података са именима и потребним детаљима о особама које стране могу ангажовати као посреднике у поступку мирења.

(Подаци о *LCIA*, укључујући и нова правила за поступак мирења, могу се добити на *website*-у: www.lcia.arbitration.com/lcia.)

Из међународне праксе

Национална припадност правних лица

Национална припадност правних лица представља везу једног правног ентитета са одређеном државом, на основу које се утврђују и процењују његова права и обавезе. Држава својим нормама уређује оснивање, делокруг и друге услове пословања и престанак правних лица. Удужења лица и капитала, и када фактички постоје, правно постоје само ако их закон неке земље подигне на тај ниво - додели им својство правног лица. Ово свака држава ради на основу одређене процедуре и на основу одређених критеријума. У појединим државама карактеристични су у овом погледу различити системи; најчешћи су системи слободног удруживања, концесије и нормативни систем.

У данашњем свету правна лица често своју делатност обављају и ван граница једне земље, имају органе пословодства и управе у више држава, основана су капиталом лица различитог држављанства и националне припадности, имовина им се налази на територији више државних суверенитета; пословање предузећа преко граница земаља у саврменим условима одвија се на разне начине – директним закључивањем уговора, закључивањем уговора преко различитих облика пословних јединица (представништва и сл.), закључивањем уговора преко заступника, преко разних облика сарадње (кооперација), директним инвестирањем (улагањем у трговачка друштва и пословањем преко њих). Отуда се поставља питање на основу којих критеријума треба утврђивати националну припадност правних лица.

Питање утврђивања националне припадности правних лица посебно се поставља у међународној пракси данас, када у свету влада метод силе и притисака чији су један вид и економске санкције. Санкције се односе и на правна лица из земаља према којима се овакве мере примењују. За одређивање правних лица према којима се санкције примењују (односно за њихово везивање за поједине земље) у одлукама органа међународних организација, групација и прописима неких земаља предвиђени су критеријуми који су се, доскора, и у пракси и у теорији, сматрали превазиђеним (на пример, теорија контроле, теорија националности чланова, тео-

рија припадности корисника одређеном кругу лица). Да би се видела сва непринципијелност примене санкција у међународним односима, треба приказати савремена, начелна решења у упоредном праву која се односе на одређивање националне припадности правних лица.

Свака држава утврђује критеријуме везаности правних лица за свој поредак односно за поредак других држава. Међу законодавним решењима која се прихватају у већини земаља могу се издвојити два основна. Први је критеријум место регистрације, оснивања правног лица (англосаксонске земље); по овом решењу, уколико је друштво основано по домаћим прописима, оно црпи субјективитет из домаћег права. По другом критеријуму, месту стварног седишта правног, лица једном субјективитету се може дати својство правног лица само ако му је седиште у тој земљи; стварно седиште се одређује на више начина – у Аустрији према седишту главне управе, у Швајцарској, уз више варијанти, према седишту стварног пословодства итд. Наведено је да национална припадност правног лица представља правну везу између једне државе и једног правног лица преко које то лице постаје титулар одређених права и у погледу одређених правних питања потпада под јурисдикцију односне државе. Норме Међународног приватног права појединих земаља које уређују питање националне припадности правних лица односе се само на правна лица приватног права (трговачка друштва); правна лица јавног права потпадају под други режим.

Колизоне норме југословенског права садржане су у члану 17 Закона о решавању сукоба закона са прописима других земаља у одређеним односима, који гласи: “Припадност правног лица одређује се по праву државе по коме је оно основано./ Ако правно лице има стварно седиште у другој држави, а не у оној у којој је основано и по праву те државе има њену припадност, сматраће се правним лицем те државе.”

Значи, примарни критеријум југословенског права је критеријум инкорпорације - предузеће припада држави по чијем је праву основано, ако га она држи за своје. Из цитиране одредбе Закона произилази да су могуће следеће алтернативе. По првој, држава по чијем је праву предузеће основано ће га таквим сматрати ако прихвата теорију инкорпорације - за њу је ирелевантно где је стварно седиште предузећа. По другој алтернативи, уколико је предузеће основано по праву земље која усваја теорију седишта, ова ће га сматрати својим уколико му је и стварно седиште на домаћој територији. Због значаја појма стварног седишта треба знати да се његова квалификација даје по југословенском праву - сматраће се да је оно тамо где се налази седиште органа управе (критеријум стварног седишта уведен да би се спречила могућност изигравања закона помоћу уношења у статут одреднице о фиктивном седишту). За оцену припадности правног лица увек је актуелно стварно седиште, оно које је колективитет имао у моменту постављања питања пред домаћим судом.

Овако одређен персонални статут одговара на питања: постоји ли неки колективитет као правно лице, има ли он правну способност; тај закон одређује и обим

способности лица у питању - уколико је способност ограничена на један круг радњи у држави којој правно лице припада, радње ван тог круга би се сматрале ништавим у Југославији. *Lex personalis* одговара и на питања организације и органа правног лица, овлашћења за заступање, обавеза вођења књига, чланства у друштву, претпоставки за престанак друштва и др.

На дневном реду у свету

Одговорност судова за спор рад

Августа 1989. Комисија ЕУ је казнила немачког произвођача челика »Baustahl-gewebe« због понашања које је било противно слободној конкуренцији на тржишту. Октобра 1989. кажњена фирма је поднела захтев да се одлука Комисије поништи. Првостепени суд (Суд прве инстанце) је одлуку у спору донео пет и по година касније - тек 6. априла 1995. »Baustahl-gewebe« је поднео жалбу Суду правде ЕУ тражећи накнаду штете. Захтев се, између осталог, заснива на тврдњи да је Суд прве инстанце повредио право тужиоца на фер суђење у разумном року које је садржано и гарантовано чланом 6 Европске конвенције о људским правима.

У спору покренутом жалбом немачког произвођача челика Суду правде ЕУ против одлуке Суда прве инстанце, један од Генералних правобранилаца је у мишљењу од 3. фебруара 1998. изнео интересантан став, који може имати далекосежне последице: европски суд може бити одговоран за штету коју нанесе странкама чија су права повређена тиме што је поступак пред судом трајао дуго. Јавни правобранилац је потврдио да основна права из Конвенције о људским правима чине саставни део општих принципа права које Европски суд правде и Суд прве инстанце морају да поштују и примењују. Сви субјекти, било појединци или правна лица, имају право на фер суђење у разумном року, како је то гарантовано чланом 6 Конвенције. Генерални правобранилац сматра да нема разлога да се таква тужба не покрене и по члановима 178 и 215 Римског споразума према једном од европских судова који је повредио неко основно људско право. Овим би се само повећала могућност остваривања права на исходовање судске одлуке у прихватљивом временском периоду.

Стручна јавност с нестрпљењем очекује одлуку Европског суда у овом случају, у којој ће Суд морати да се изјасни и о мишљењу Генералног правобраниоца (које, иначе, не обавезује Суд). Права већине земаља-чланица предвиђају могућност остваривања права на накнаду штете тужбом у случају повреде људских права.

Европска унија и њени органи могу бити тужени за накнаду штете по основу уговорне и вануговорне одговорности. Одлучивање о уговорној одговорности по члану 181 Споразума спада у надлежност судова држава чланица. Надлежност Суда правде да расправља о споровима за накнаду штете по основу вануговорне одговорности установљена је чланом 178 Споразума. Одредбе члана 215 Споразума ближе одређују шта обухвата ова врста одговорности (накнада штете коју су проузроковали органи Уније или њени службеници у извршавању својих дужности).

Према пракси до сада развијеној на постојећим одредбама Споразума, да би Унија била одговорна за накнаду штете, потребно је да се она или њени органи односно службеници тако понашају да проузрокују настанак штете. Понашање може бити активно (чињење), као и пасивно (нечињење, пропуштање, ћутање). Остаје да се види како ће Суд правде установити какво треба да је понашање суда да би настала штета услед недоношења одлуке, посебно ако је настала повреда људских права, односно у чему се састоји нечињење суда, коју штету може да обухвати накнада, да ли је потребно доказивати настанак штете у случају повреде људских права, те како ће суд одговорити на низ других интересантних питања.

Из домаћег права пословања са иностранством

Услуге у спољнотрговинском промету

Спољнотрговински промет по југословенским прописима обухвата, поред извоза и увоза робе (укључујући и привремени увоз и извоз), и извоз и увоз услуга (поред ове две групе послова, у спољнотрговински промет спадају и неки посебни видови пословања – на пример, обављање привредних делатности у иностранству и др.).

Услуге у спољнотрговинском промету пружају се страним лицима или примају од страних лица; у ове услуге спадају и услуге које с пружају у земљи односно домаћим лицима, али у вези са иностранством. Спољнотрговински прописи набрајају услуге у привредним односима са иностранством (на пример, међународна шпедиција, међународни транспорт робе и путника, угоститељске и туристичке услуге, услуге складиштења, поштанско-телеграфске и друге телекомуникационе услуге, услуге контроле квалитета и квантитета). Већина услуга је у спољнотрговинским прописима и дефинисана према именованим уговорима у облигационом праву; садржина других послова уређена је на посебан начин, према спољнотрговинској пракси. Предузећа могу обављати и оне послове који нису изричито предвиђени спољнотрговинским прописима, у складу са номенклатуром делатности.

Инвестициони радови у иностранству су послови израде студија, пројеката, грађења (извођења свих врста радова на објектима), испоруке и уградње опреме за објекте у иностранству и за иностране инвеститоре, те пружање техничке помоћи у вези са изграђеним објектима (уходавање производње, обука кадрова, одржавање); сваки од ових послова појединачно или у некој од комбинација сматра се извођењем инвестиционих радова у иностранству. Уговори о извођењу инвестиционих радова у иностранству уписују се у регистар код савезног органа управе надлежног за спољну трговину. Извођачи инвестиционих радова могу одређене послове увоза и извоза у вези са тим радовима обављати под посебним условима: извођач може, без увоза у Југославију, куповати у иностранству опрему за извођење радова, те опрему и материјал који се уграђују у објекат у иностранству, увозити у

земљу део опреме и материјал за уградњу у опрему која се извози за објекат у иностранству, слободно увести основна средства и резервне делове за та средства, које је набавио у иностранству за извршење послова по уговорима о извођењу радова. *Поморско-техничке и истраживачке услуге на мору и подморју* укључују вађење потонулих ствари и њихово допремање на обално одређиште, истраживање и експлоатација нафте и минералних добара са дна мора путем постављања платформи за експлоатацију, те снабдевање платформи резервним деловима, храном за посаду и другим потребама. *Међународни саобраћајно-агенцијски послови* значе заступање и посредовање у пословима превоза робе и путника у међународном саобраћају (обезбеђење места у превозном средству за робу комитента, обезбеђење потребне количине робе за превозно средство комитента, обезбеђење средстава за превоз робе и путника, продаја возних исправа и други послови посредовања и заступања). Домаће лице може снабдевати страна превозна средства и домаћа превозна средства која саобраћају на иностраним релацијама горивом, мазивом, резервним деловима, индустријском и другом робом, те снабдевати посаде и путнике индустријском и другом робом. *Лучке услуге* обухватају прихват и отпремање бродова и путника, чување бродова и терета, претовар, складиштење и паковање робе, снабдевање страних транспортних средстава, изнајмљивање транспортних средстава и опреме. *Аеродромске услуге* значе прихват и отпрему стране робе и путника у ваздушном саобраћају, услуге при слетању и прелетању страних ваздухоплова, прихват, снабдевање и отпремање ваздухоплова. *Организовање међународних сајмова* значи приређивање сајмова, изложби и других облика приказивања привредних и других делатности у Југославији на којима учествују и страни улагачи, те у иностранству. За учешће на међународним сајмовима није потребно да је излагач уписан у судски регистар за вршење послова спољнотрговинског промета. *Научно-истраживачке и истраживачко-развојне услуге* обухватају извршење научно-истраживачких пројеката или њихових делова по уговорима са страним лицима, обуку кадрова, обављање консултантских послова и других сличних активности у оквиру међународних научно-истраживачких пројеката.

Домаће лице може са странцем закључити уговор о *заступању страних лица* у Југославији, те продаји робе са консигнационог складишта у земљи или одржавању увезене опреме и трајних добра за личну употребу. Ови уговори уписују се у регистар који води савезни орган управе надлежан за спољну трговину. По прописима, заступање у области промета може бити само генерално, за цео производни програм заступаног лица; ако странац има више производних програма, који представљају заокружене технолошке целине, заступање се може уговорити и за део производног програма. Период заступања не може бити краћи од једне године. Са *консигнационог складишта* може се продавати страна опрема, трајна добра за личну потрошњу, резервни делови, сировине и репродукциони материјал, готови лекови и медицински и санитарски потрошни материјал. На основу уговора са страним лицем о продаји робе са консигнационог складишта домаћи уговарач стиче својство комисионара. Уговор се закључује на рок који не може бити краћи од

годину дана. Консигнатар не може уговором преузети обавезу да после одређеног периода откупи непродату робу која се налази на консигнационом складишту. Продата роба са консигнационог складишта се обрачунава и плаћа страном лицу у девизама. Заступник и консигнатар морају у периоду од најмање три године обезбедити сервис, потрошни материјал, прибор и резервне делове за одржавање увезене опреме и трајних добара за личну потрошњу, у складу са прописима о стављању у промет робе на домаћем тржишту. Уговором о *пружању услуга одржавања* увезене опреме и трајних добара за личну потрошњу (сервисерски уговори) домаће лице преузима обавезу да врши поправке и одржавање продате робе, а странац обавезу да снабдева сервис резервним деловима у гарантном року и после истека тог рока у складу са прописима за стављање робе у промет односно за употребу на југословенском тржишту, те обавезу да опреми сервис специјалним машинама, алатом и сл. Домаће лице које заступа странце може слободно увозити алате, мерне инструменте и уређаје, сервисна возила и опрему које му шаље страном лице са којим има уговор о заступању, држању консигнационог складишта и вршењу сервисних услуга, а ради извршења обавеза по таквом уговору. Извоз и увоз робе односно услуга у све набројане сврхе врши се слободно. Уговори о заступању, о продаји стране робе са консигнационог складишта и уговори о сервисирању пријављују се савезном органу управе надлежном за спољну трговину ради евидентирања. Правно лице које се бави пружањем услуга на домаћем тржишту може се бавити и заступањем у спољнотрговинском промету за исте врсте услуга, без уписа у судски регистар делатности заступања страних лица.

За документацију

Припрема за наплату потраживања у иностранству

Наплату потраживања из иностранства, било путем форфетног посла или путем факторинга, треба пажљиво припремити. Правник у припреми аранжмана има запажено место и мора да, пре свега, сагледа његове правне аспекте; за то му је потребно и доста детаља о послу из кога је потраживање настало.

Подаци о потраживању:

- 1) Износ и валута;
- 2) Дужник - назив, адреса, својство у односу из кога потиче потраживање (инвеститор, главни извођач, купац, зајмопримац и сл.);
- 3) Да ли је потраживање доспело (и када) или није; ако је (код оброчних плаћања) делимично доспело, али има и делова који ће тек касније доспети, подаци о томе који је део доспео (и да ли је нешто од тога плаћено или није), те који ће тек доспети (ово посебно повезати са степеном извршења обавеза по основном послу - даље тачка 4)?
- 4) Из ког односа је потраживање настало - врста посла, када је уговор закључен, да ли је извршен у потпуности или није, има ли спорних питања, да ли дужник признаје потраживање у целини или га оспорава, у потпуности или делимично, да ли постоји документ о томе да је основни посао извршен (финални сертификат, записник о пријему робе и сл.), да ли су враћене или истекле евентуалне банкарске гаранције или други облици јемства које је поверилац дао по основном послу, и др.?
- 5) Ако је потраживање доспело, зашто није плаћено (тешкоће на страни дужника или у земљи дужника - забрана трансфера и сл.)?
- 6) Да ли је поверилац покушавао наплату потраживања (преко других посредника, преко званичних органа своје државе, преко лица која су у основном послу на различите начине учествовала – банке које су дале гаранције, осигуравајуће

организације, подизвођачи који нису плаћени јер није плаћен ни главни извођач и др.)?

7) Да ли је потраживање (обавеза дужника) гарантовано и чиме (банкарска гаранција, акредитив, меница, обвезница или нека друга хартија од вредности, хипотека, и сл.)?

Подаци о банкарској гаранцији:

- Ко је издавалац - дужник (са што више детаља - назив, адреса, власници и сл.), има ли више дужника, да ли се, по условима гаранције, мора пре подношења на наплату, прво покушати наплата од онога за кога се гарантује?

- Има ли услова за наплату гаранције (безусловна или условна, који су услови)?

- Да ли је гаранција истекла (по року или догађају за који је везана)?

- Да ли је гаранција поднета на наплату или није?

- Ако је гаранција поднета на наплату, разлог неплаћања?

Подаци о акредитиву

- Број, датум отварања, износ, датум до кога важи, крајњи рок за подношење документације;

- Која је банка издавалац, да ли је потврђен и од које банке, која је банка нотифицирала акредитив, која је негоцирајућа банка?

- Ко је корисник акредитива (да ли је извршено преношење)?

- Како је регулисано плаћање – одмах по презентацији, оложено, негоцирање менице?

- Ко је корисник акредитива (да ли је извршено преношење)?

- Да ли је подношена документација на плаћање; ако је подношена, разлози неплаћања (да ли је банка имала примедби на документацију); ако се плаћање врши у одређеном року од подношења, да ли је тај рок протекао или није?

- Да ли је потраживање по акредитиву “заложено” (тј. да ли на њега “полаже право” и неко треће лице - на пример, банка која је кориснику дала кредит)?

Подаци о меници

- Која је врста менице (сопствена, вучена)?

- Ко су главни менични дужници (издавалац, акцептант, авалиста)?

- Да ли је меница доспела и када, да ли је делимично плаћена?

- Ако је меница доспела, да ли је извршен протест, да ли је протест нотифициран; да ли меница садржи клаузулу која ослобађа од обавезе протеста?

- Постоје ли ограничења за пренос менице (на самој меници или у уговорној документацији по основном послу), да ли је меница већ преношена, колико пута, на кога?

- Веза са основним послом - да ли се види из менице или не?

Јако је корисно имати што више документације - пре свега копију уговора (бар одредби о плаћању), копије поднетих фактура, копије товарних листова, копије записника о предаји робе, радова и сл., а готово да је неопходно обезбедити копије менце или друге хартије од вредности, гаранције или акредитива.

Занимљивости

Поруке превараната упућене потенцијалним жртвама

Међународна трговинска комора прати преваре у пословном свету које се тичу банака и других финансијских институција. Неке од закључака својих радних група у овој области Комора је објавила и у облику посебних брошура. Интересантно је да је Комора пописала и типичне поруке превараната који, наводно, послују са инструментима првокласних банака, упућене потенцијалним жртвама превара. Циљ Коморе је да утиче на смањење превара тако што ће јавност учинити свесном начина на који се преваре припремају и врше.

Ево неколико типичних порука превараната:

- Ово је прилика која се среће једном у живвоту.
- Од пресудне је важности да се цела трансакција одвија у најстрожој тајности и да се све сматра посебно поверљивим.
- Не може се приказати сваки аспект трансакције, јер ће тако идеја бити доступна и другима, па изузетан приход неће више бити остварив.
- У питању су нови, приватни банкарски инструменти, развијени у пословној пракси, па се на њих не примењује регулатива централне банке, комисије за хартије од вредности и сл.
- Посао је ограничен на групу пријатеља и пословних сарадника; није у питању јавна понуда.
- Уложени новац је потпуно сигуран и увек се може повратити односно повући.
- У игри је првокласна банка која ради са другим банкама директно, те зато нема ризика.
- Очекује се трансфер велике суме новца који ће једно време стајати на рачуну банке.
- Посао је обезбеђен инструментом који је издала и потврдила друга банка.
- У питању је трансакција коју могу разумети само они који имају осећај за иновације на тржишту.

СУДСКА ПРАКСА

*Вера Марковић,
судија Врховног суда Србије*

Сентенце из пресуда Врховног суда Србије

На повремена давања као што су, станарине, закупнине и друга давања чија је висина унапред позната поверилац има право на камату од дана када је суду поднесен захтев за њихову исплату

-Члан 277. став 3. Закона о облигационим односима –

Из образложења:

Када се тиче закупнине првоступени суд је на основу налаза вештака утврдио да је тужилац обрачунавао тарифу за пословни простор у коме се налазио тужени за период од 20.6.1994. године по цени од 0,60 УСА долара по једном метру квадратном у динарској противвредности тако да је за површину коју тужени користи вештак обрачунао да је тужени дужан да изврши исплату износа од 301.668,34 динара. Поводом приговора туженог да тужиоцу не припада камата првоступени суд је образложио да се у конкретном случају не ради о процесној камати већ о камати из члана 277. став 1. ЗОО која је уз закупнину обрачуната комфорном методом.

Другоступени суд је прихватио становиште првоступеног суда.

Када се тиче захтева за исплату заостале закупнине са затезном каматом по члану 277. став 1. ЗОО од сваке доспеле месечне рате која према налазу вештака

износи укупно 301.608,34 динара Врховни суд налази да се ревизијом основано истиче да је овај део пресуђен уз погрешну примену материјалног права.

Првостепени суд је прихватио налаз вештака који је закуп израчунао по тарифи тужиоца од 0,60 УСА долара по једном квадратном метру и то за период од 1.6.1996. године па закључно са 30.4.1998. године и то тако што је за сваки доспели износ обрачунао и затезну камату. Није спорно да је тужени до 31.5.1996. године измиривао закупнину у висини од 0,60 УСА долара месечно у динарској противвредности и да је закупнина до тог дана била плаћена.

Такође из списка произилази да је тужилац захтев за исплату закупнине поставио тек током спора и то поднеском од 10.3.1997. године. Врховни суд налази да се основано у ревизији истиче да је спорни однос у погледу закупнине расправљен уз погрешну примену одредбе члана 279. став 3. ЗОО. Овом одредбом је прописано: на повремена доспела новчана давања тече затезна камата од дана када је суду поднесен захтев за њихову исплату. Према закључку са саветовања Грађанских и Грађанско привредних одељења Савезног суда Врховних судова и Врховног војног суда од 25. и 26.5.1989. године у повремена новчана давања у смислу напред цитиране одредбе спадају станарине, закупнине и друга давања чија је висина унапред позната. За таква повремена новчана давања поверилац има право на камату од дана када је суду поднесен захтев за њихову исплату. Према истом закључку у повремена новчана потраживања на која затезна камата тече од дана када је суду поднесен захтев за њихову исплату не спадају накнаде за утрошену електричну енергију, употребу телефона и друге сличне накнаде које се повремено обрачунавају. Дакле, оне накнаде чији се износ унапред не зна јер се обрачунавају месечно или двомесечно те њихове уплате чине делимично испуњење камата се обрачунава према одредби члана 277. приликом доставе коначног обрачуна, од доставе коначног обрачуна.

Како је овде захтев за исплату закупнине поднет дана 10.3.1997. године то произилази да је вештак погрешно за период пре подношења захтева на износ закупнине обрачунао и затезну камату по члану 277. став 1. ЗОО из чега произилази да је спор расправљен уз погрешну примену материјалног права.

Са тих разлога је ревизија у овом делу уважена и нижестепене пресуде укинута а предмет враћен првостепеном суду на поновно одлучивање.

(Пресуда Врховног суда Србије у Београду, Прев. 221/99 од 10.11.1999.године)

Када је авалиста јемчио за акцептанта код сопствене менице тада произилази да првотужени и поред чињенице да меницу није протествовао због неисплате, није изгубио права из менице протеклом рока за протест, будући да није изгубио право наплате од акцептанта

-Члан 52. Закона о меници –

Из образложења:

Из списка произилази да је друготужени као трасант издао две сопствене менице и то једну меницу на износ од 48.000,00 динара која је доспевала за наплату 2.10.1995. године а другу меницу на износ од 52.000,00 динара која је доспевала за наплату 4.10.1995. године. По наведеним меницама ремитент је био ЕИ "Т..." ДД Ниш. Менице су авалиране од стране тужиоца односно "Ју банке" ДД Београд. Првотужени је био последњи ималац менице у низу индосамената те је првотужени доставио менице на наплату овлашћеној служби за палатни промет и на тај начин је првотужени и наплатио предметне менице у износу од 100.000,00 динара.

Тужилац тужбом тражи да му тужени врати односно исплати овај износ по основу меница од 100.000,00 динара. Тужбени захтев у односу на првотуженог тужилац поставља по основу неоснованог обogaћења захтевајући враћени износ а који је платио по основу наведених меница.

Првостепени суд је утврдио да је првотужени предметне менице предао на наплату на дан 5.10.1995. године и да је дао налог да се наплата изврши са жиро рачуна трасанта у конкретном случају друготуженог а уколико трасант нема средстава дао је налог да служба наплати меницу са рачуна првотуженог као авалисте или да је заведе у ред неизвршених налога код авалисте.

У конкретном случају није било средстава и меничне своте нису наплаћене са рачуна друготуженог – трасанта због недостатка средстава већ су наплаћене у износу од 100.000,00 динара са рачуна тужиоца као авалисте. Претходно првотужени није предузео мере за протест менице да би се очувало регресно право према закључку првостепеног суда. Како првотужени није протествовао меницу због неисплате, првостепени суд је закључио да је изгубио права из менице, па је усвојио тужбени захтев према првотуженом.

Другостепени суд је на основу истог чињеничног стања изразио другачији правни став и закључио да првотужени није изгубио права из менице а са разлога што се у конкретном случају ради о сопственим меницама из члана 107. Закона о меници. У смислу члана 110. истог Закона издавалац сопствене менице одговара онако како одговара акцептант трасиране менице. У конкретном случају тужилац је био авалиста за акцептанта. Како је авалиста по меницама јемчио да ће друготужени као трасант и акцептант по сопственој меници исплатити меничну суму, он је према одредбама Закона о меници одговарао исто онако како је одговарао

акцептант. Према томе, како је првотужени исправно извршио наплату од тужиоца као авалисте на чијем рачуну је било средстава, то је другостепени суд нашао да се првотужени није неосновано обогатио на рачун тужиоца, преиначио је првостепену пресуду и одбио тужбени захтев према првотуженом.

Врховни суд налази да је становиште другостепеног суда правилно, те да је другостепени суд спорни однос расправио уз правилну примену материјалног права, а пошто је првостепени суд у потпуности утврдио чињенично стање.

Није основан навод ревизије да је ималац менице изгубио менична права пошто меницу није протествовао када на рачуну трасанта ни авалисте није било пара за исплату.

Ово са разлога, што се према члану 52. Закона о меници протеком рокова за протест губе права према индосанту, према трасанту и према осталим обвезницима изузев према акцептанту. Када се ради о сопственој меници онда издавалац сопствене менице одговара као акцептант трасиране менице. У овом спору тужилац је јемчио за трасанта односно акцептанта. Према одредби члана 31. Закона о меници авалиста одговара онако како одговара онај за кога јемчи. Када је авалиста јемчио за акцептанта код сопствене менице то произилази да првотужени и поред чињенице да меницу није протествовао због неисплате, није изгубио права из менице протеком рока за протест, будући да није изгубио право наплате од акцептанта.

Како првотужени није изгубио права из менице према авалисти то произилази да тужилац нема право на повраћај износа који је ималац менице наплатио од њега као авалисте.

(Пресуда Врховног суда Србије у Београду, Прев. 285/99)

Поверилац који тражи наплату потраживања које потиче из времена пре отварања стечајног поступка не може имати повољнији положај у односу на остале повериоце, те може остварити наплату свог потраживања према условима из принудног поравнања

- Члан 121. став 1. тачка 3. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији –

Из образложења:

Из списка произилази: да су парничне странке у току 1995. године биле у пословним односима, закључиле су више уговора о заједничкој сарањи и производњи и преузимању сунцокрета. На основу наведених уговора тужени је био у обавези да испоручи тужиоцу укупну количину од 1.273.375 килограма сунцокрета. Испоручио је 713.906 килограма сунцокрета а преосталу количину од 559.469 сунцокрета није испоручио. Тужени је са својим повериоцима у поступку пред првостепе-

ним судом Ст. 428/95 закључио принудно поравнање које је одобрено решењем истог суда број Ст. 428/95 од 31.1.1996. године. Одобреним закљученим принудним поравнањем тужени се као дужник обавезао да својим повериоцима у целости измири потраживања утврђена на дан 31.1.1996. године у року од две године рачунајући од дана закључења принудног поравнања са каматом од 15% на годишњем нивоу. Тужени је утврђене износе потраживања његових поверилаца на дан 21.1.1996. године требао да исплати у износу од 50% закључно са даном 31.12.1996. а преостали износ од 50% утврђених и признатих потраживања са даном 31.12.1997. године. Првостепени суд је утврдио да тужилац у поступку стечаја пред судом Ст. 428/95 који је провођен на туженим није пријавио своје потраживање које се односи на испоруку наведене количине сунцокрета.

Парничне странке су учиниле неспорном чињеницу да је тужени остао дужан тужиоцу количину од 559.469 килограма сунцокрета. Спорно је у овој правној ствари било да ли је тужилац требало своје потраживање да пријави у поступку стечаја над туженим те да исто буде утврђено у новчаној вредности па да обзиром да је тужени као дужник закључио принудно поравнање које је одобрено одлуком суда тужени потраживање према тужиоцу измири према условима из закљученог поравнања. Првостепени суд је узимајући у обзир чињеницу да је дана 31.12.1997. године тужени морао да изврши измирење свих обавеза према принудном поравнању а да је расправа закључена дана 12.3.1998. године закључио да одобрено и закључено принудно поравнање нема никаквог значаја за пресуђење у овом спору.

Са тих разлога је усвојио тужбени захтев закључујући да тужилац има право да од туженог потражује 559.469 килограма сунцокрета и да није изгубио право да се намири и после окончаног поступка стечаја принудним поравнањем те како су рокови из принудног поравнања истекли то да тужилац има право на намирење целог потраживања и то како гласи уговорна обавеза у одговарајућој количини сунцокрета.

Другостепени суд је прихватио становиште првостепеног суда.

Врховни суд налази да је спорни однос расправљен уз погрешну примену материјалног права због чега нису утврђене одлучне чињенице. Правилно су нижестепени судови закључили да тужилац и после окончаног поступка стечаја има право да тражи намирење свог потраживања насталог пре отварања стечајног поступка који је окончан закључењем принудног поравнања, али под условима из принудног поравнања. Према члану 38. став 2. и члану 40. став 3. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији одобрено принудно поравнање има правно дејство према свим повериоцима па и према онима који нису пријавили своја потраживања у току стечаја. Међутим, погрешно су нижестепени судови закључили да принудно поравнање нема утицаја на одлуку по овој ствари пошто су рокови за извршење обавеза из принудног поравнања истекли. Такође су погрешно нижестепени судови закључили да тужилац има право да тражи предају ствари. То право припада само излучним повериоцима који из стечајне масе имају право да траже своју ствар. У овом спору тужилац није излучни поверилац. То

значи да не може имати повољнији положај у односу на остале повериоце. С обзиром да његово потраживање потиче пре отварања поступка стечаја, то значи да се положај тужиоца као повериоца не може ставити у повољнији положај од онога у коме би био стављен да је своје потраживање пријавио у стечајном поступку. Тај положај се односи и на начин пријаве потраживања као и на начин измирења потраживања. Према одредби члана 121. став 1. тачка 3. Закона о принудном поравнању стечају и ликвидацији сви повериоци су дужни да пријаве своја потраживања и између осталог да у пријави наведу износ потраживања у новцу и правни основ. Дакле и тужиочева обавеза је била да пријави своје потраживање у динарској противвредности обавезе дужника на дан подношења пријаве. Чињеница да је тужилац пропустио да пријави своје потраживање у стечајном поступку не може га довести у повољнији положај у односу на остале повериоце, односно не дају му право да потражује предају ствари – сунцокрета, нити динарску противвредност на дан пресуђења. Како су нижестепени судови због погрешне примене одредбе члана 121. став 1. тачка 3. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији нису утврдили одлучне чињенице од значаја за овај спор то су побијане пресуде укинуте и предмет враћен првостепеном суду на поновно одлучивање.

(Из решења Врховног суда Србије Прев. 697/98 од
22.9.1999. године)

Када је над тужиоцем у току спора отворен стечај, тада је суд дужан да прекине поступак, јер је тужилац изгубио парничну способност

-Члан 212. став 1. тачка 4. ЗПП –

Из образложења:

Стоје наводи ревизије о постојању битне повреде из члана 354. став 2. тачка 10. ЗПП. Пресуде привредних судова донете су после отварања стечаја над тужиоцем и то првостепена пресуда П. 9219/94 дана 28.11.1996. а другостепена пресуда Пж. 982/97 дана 24.4.1997. године. Стечај је отворен над тужиоцем дана 21.11.1996. године.

Основано се у ревизији указује да су у конкретном случају пресуде донете у време када је парнични поступак морао бити прекинут јер је тужилац био под стечајем. Парница је почела да тече пре наступања правних последица отварања стечаја над тужиоцем па су се отварањем стечаја стекли услови за прекид парничног поступка на основу члана 212. став 1. тачка 4. ЗПП.

Из тога произилази да се тужилац налазио у стечају у време када је у овој парници одржано рочиште за главну расправу на коме је иста закључена 28.11.1996., мада је пуномоћник туженог на истом рочишту истакао да има сазнања да је тужилац у стечају. Првостепени суд је био дужан да провери навод туженог и прекине поступак. Стога је учињена битна повреда јер када је над тужиоцем у току

спора отворен стечај тада је суд дужан да прекине поступак јер је тужилац изгубио парничну способност. Разлог за прекид парничног поступка код стечаја лежи у томе што отварањем поступка стечаја престају овлашћења органа управљања значи и директора, свих дотадашњих заступника и пуномоћника која онемогућују стечајног дужника да учествује у судском поступку.

(Из пресуде Врховног суда Србије Прев. 642/97 од 13.5.1998. године)

Поверилац не може тражити од дужника да му заложену ствар преда у својину, већ заложена ствар представља обезбеђење дуга из којег ће се поверилац наплатити

-Члан 973. Закона о облигационим односима :

Из образложења:

Из списка се види да су првостепени и другостепени суд одлуку донели на основу тумачења одредба уговора, анекса уговора и писмених доказа у списима с тим што су применили другачије правне норме. Наиме, првостепени суд је уговор странака од 13.7.1996. године прихватио као уговор о купопродаји док је другостепени суд извео другачији чињенични закључак и закључио на основу тог уговора, анекса уговора као и записника сачињеног од стране извршног органа да се не ради о купопродајном уговору струга који је предмет тужбеног захтева већ да је над овим стругом установљено заложно право повериоца за дуг који је дужник дужан да врати повериоцу. Наиме, из записника извршног органа који је сачињен приликом провођења привремене мере И. број 2022/97 од 12. маја 1997. године произилази да је директор туженог изјавио да ће дуг од 3.000 ДЕМ вратити повериоцу и то 1.000 ДЕМ од 14. маја 1997. 1.000 ДЕМ 24. маја 1997. и 1.000 ДЕМ 3.6.1997. године. Даље стоји констатација извршног органа да уколико се на основу изјава датих од странака да се не испоштује било који од ових рокова први дан после истека рока суд ће изаћи на лице места и одузети струг и дати га на чување трећем лицу по привременој мери П. 511/97 до кончања спора. Поверилац а у овом спору тужилац је изјавио да се слаже са изјавом дужника. Дакле из записника о провођењу привремене мере произилази да се не ради о уговору о купопродаји већ да се ради о зајму за који је дужник заложено као обезбеђење зајма наведени струг који је тужилац тужбом тражио да му се преда у својину.

Правилно је другостепени суд преиначио првостепену пресуду и одбио овакав тужбени захтев са разлога што поверилац не може тражити од дужника да му заложену ствар преда у својину већ заложена ствар представља обезбеђење дуга из које ће се поверилац моћи наплатити. Одредбом члана 973. ЗОО прописано је да је ништава одредба уговора о залози да ће заложена ствар прећи у својину повериоца ако његово потраживање не буде намирено о доспелости као и одредба да ће у том случају поверилац моћи да по унапред одређеној цени продати заложену

ствар или је задржати за себе. Дакле правилно је другостепени суд одбио тужбени захтев јер поверилац не може ову ствар задржати за себе а то значи ни тражити да му се преда у својину. То значи да поверилац може само да тражи заложном тужбом да му се исплати дуг продајом заложене ствари на јавној тражбини. Како је другостепени суд правилно одбио тужбени захтев то произилази да ревизија тужиоца није основана.

(Пресуда Врховног суда Србије у Београду Прев.
437/98 од 29.9.1999. године)

Умешач је овлашћен да предузима све парничне радње у роковима у којима би те радње могла да преузме странка којој се придружио

-Члан 208. ЗПП –

Из образложења:

Правилно је другостепени суд нашао да је жалба умешача на страни туженог неблагоприятна. Према одредби члана 208. ЗПП, умешач је овлашћен да предузима све парничне радње у роковима у којима би те радње могла да предузме сама странка, којој се придружио. Отуда је правилно другостепени суд закључио да рок за жалбу за умешача на страни туженог тече од момента када је тужени као странка примио првостепену пресуду.

Како је пуномоћник туженог пресуду примио дана 7.3. 1998. године то је задњи дан за подношење жалбе био 15.3.1998. године. Како је то била недеља онда се рок помера за један дан па је задњи дан био 16.3.1998. године. Пошто је жалба поднета 17.3.1998. године, правилно је одбачена као неблагоприятна.

Није основано позивање у ревизији на одредбе ЗПП које се односе на јединствене супарничаре јер у овом спору умешач нема статус јединственог супарничара.

Како ревизија није основана то је одбијена као у изреци.

На основу члана 393. у вези члана 400. ЗПП одлучено је као у изреци.

(Из решења Врховног суда Србије у Београду, Прев.
204/99 од 5.8.1999. године).

Код побијања правних радњи, основни критериј за оцену да ли је уговор теретни или бестеретни је чињеница да ли је купац уплатио купопродајну цену.

- Члан 285. ЗОО –

Из образложења:

Из списка произилази да је тужилац поднео тужбу за побијање правне радње свог дужника. Наиме, ова банка има према друготуженој банци потраживање по основу датог кредита у износу од 2.094.979,58 динара. Друготужена банка је са првотуженом фирмом закључила уговор о купопродаји пословног простора који је оверен под бројем Ов. 461/96 од 23.2.1996. године, те је тим уговором друготужена отуђила своју имовину. Тужилачка банка је истицала да је то био фиктиван уговор јер првотужени никада није уплатио уговорени износ на рачун друготужене банке, нити је новац ушао у биланс друготужене банке, нити у ликвидациону масу друготужене банке па је по суштини то био бестеретни посао. Оспорио је и вредност наводећи да купопродајна цена наведена у уговору није била тржишна цена.

Дакле, спорно је да ли је првотужени уплатио цену пословног простора друготуженој банци, те да ли се ради о теретном или бестеретном послу као и да ли је уплаћена цена била тржишна или погодована.

Првостепени суд је утврдио из садржине уговора о купопродаји од 26.1.1996. године закљученог између друготужене банке и првотуженог предузећа да је продавац предао у својину купцу пословни простор у Б. у улици Алексе Ненадовића бр. 7-11 и то просторију у подрумском делу од 188м², у приземљу 133м², на првом спрату од 151м² као и три гараже у дворишном делу површине 46м² које се налазе на катастарској парцели бр. 429/2 ЗКУЛ бр. 590 КО Врачар и то по купопродајној цени од 3.860.000,00 динара. Из налаза вештака Градског завода за вештачење процењена тржишна вредност пословних просторија у улици Алексе Ненадовића на дан 26.1.1996. године износи 3.795.120 динара а процењена тржишна вредност гараже износи 112.240 динара што укупно износи 3.907.360 динара. На основу оваквог налаза првостепени суд је закључио да се ради о теретном послу јер је ма-ла разлика између тржишне вредности и вредности означеној у купопродајном уговору. Чињеницу да ли је првотужени уплатио цену друготуженој банци и да ли је ова цена ушла у биланс банке, првостепени суд је утврдио из изјаве ликвидационог управника да се у пословним књигама банке не води никакво потраживање према првотуженој. Суд је спорни однос расправио на основу чл. 280. Закона о облигационим односима закључујући да пошто се ради о теретном послу тужилац је преклудиран у погледу рока за побијање правне радње са разлога што је уговор закључен 26.1.1996. године а тужба поднета 24.3.1997. године а то значи по протеклу законског рока од годину дана који је прописан одредбом чл. 285. ст. 2. Закона о облигационим односима.

Са тих разлога првостепени суд је одбио тужбени захтев. Овакво становиште прихватио је и другостепени суд.

Врховни суд налази да се основано ревизијом истиче да је због погрешне примене материјалног права, одредбе чл. 285. Закона о облигационим односима, првостепени суд пропустио да утврди одлучну чињеницу за овај спор а то је да ли је првотужени исплатио купопродајну цену по том уговору. Првотужени је ову чињеницу морао да докаже доказима о уплати исте на рачун тужене банке, што првостепени суд није утврдио. Све док првотужени не докаже да је купопродајна цена легла на рачун тужене банке основано се у ревизији истиче да се тај уговор мора третирати бестеретним а у том случају рок за подизање тужбе је три године. Дакле, основни критерији за оцену да ли је уговор теретни или бестеретни је чињеница да ли је првотужени уплатио на рачун друготуженог купопродајну цену. Од тога зависи и чињенична подлога за оцену приговора застарелости. За утврђивање чињенице, да ли је уплаћена купопродајна цена није довољна изјава ликвидационог управника да ликвидациони управник према првотуженом нема потраживања. Мерило за оцену да ли је уговор теретан је исплата цене. Према томе, првостепени суд је био дужан да преко вештака утврди да ли је купопродајна цена уплаћена односно ушла у ликвидациону масу друготужене банке да би о томе могао да закључи да ли се ради о теретном или бестеретном послу. Парничне странке су могле у уговору да наведу реалну цену али ако она није плаћена онда се ради о бестеретном уговору. Изведеног доказног поступка произилази да првостепени суд није утврдио одлучну чињеницу а то је да ли је купопродајна цена исплаћена друготуженој банци из чега произилази да је преурањена квалификација нижестепених судова да се ради о теретном послу, те да је тужилац преклудирао у року за подношење тужбе. Напротив, све док првотужени не докаже да је уплатом на рачун друготужене извршио исплату купопродајне цене овај посао се мора сматрати бестеретним. За бестеретне послове важи рок од три године из чега произилази да тужилац није преклудирао у поступку за побијање правне радње овог дужника.

Са тих разлога су побијане пресуде укинуте и предмет враћен на поновни поступак.

(Из пресуде Врховног суда Србије Прев. 620/98 од 3.3.1999. године).

Изјава књиговођа о сравњењу дуговања и потраживања не могу бити веродостојан доказ за оцену о постојању или непостојању дуга, нити се могу сматрати изјавом о признању дуга. Такву изјаву може дати директор или овлашћено лице.

-Члан 41. Закона о предузећима –

Из образложења:

Из списка произилази: да није спорно да су странке у 1993. години биле у пословном односу. Тужилац је из тог односа тражио исплату цене за испоручену робу а тужени је оспоравао да дугује наводећи да је између књиговођа обављено сравњивање књиговодствене документације и да је тада утврђено да нема никаквих дуговања. Првостепени суд је саслушао књиговође – који су извршили ово сравњење и утврдио да је тачно да су они крајем 1993. године вршили сравњење књига али да никакве писмене записнике нису чинили, нити је било спорних рачуна. Пошто је суд показао сведоку Лазаревићу рачун који је предмет спора овај је изјавио да се не сећа да је тај рачун који је предмет спора био предмет тог сравњења.

Првостепени суд је одредио вештачење па тужени ни у току вештачења није доказао да је дуг платио. Иначе је првостепени суд преко вештака утврдио да је тужилац испоручио робу туженом по отпремницама број 41/93, број 42/93, број 45/93 и да ова роба вреди по садашњим ценама 53.166,00 динара.

Првостепени суд је усвојио захтев за овај износ.

Другостепени суд је одбио жалбу туженог.

Тужени у ревизији наводи да су књиговође сравнили књиговодствену документацију и констатовали да нема никаквих дуговања и потраживања што су књиговође и потврдиле.

Врховни суд је оценио овај навод туженог али је нашао да је овај без утицаја на одлуку по овој ствари. Пре свега са разлога што књиговође могу само књиговодствено сравнити документацију. Међутим изјаве књиговођа о дуговању и потраживању не могу бити веродостојан доказ за оцену о постојању или непостојању дуга, нити се могу сматрати изјавом о признању дуга. Изјаву о постојању или непостојању или признању дуга може дати само директор или овлашћено лице. Осим тога из исказа сведока Лазаревића суд је утврдио да овај сведок приликом сравњења није имао рачун који је предмет овог спора у књиговодственој евиденцији. У таквој ситуацији правилно су нижестепени судови закључили да је тужени остао дужан тужиоцу износ који је утврђен преко вештака и правилно су га обавезали да исти плати. Како ревизија није основана то је одбијена на основу члана 393. ЗПП.

(Пресуда Врховног суда Србије у Београду, Прев. 403/99 од 10.11.1999. године).

Када су трећа лица преузела дуг тужиоца и исти измирила, онда је он ослобођен обавеза према повериоцу, па у стечају не може побијати исправу о преузимању дуга.

-Члан 448. став 1. ЗОО –

Из образложења:

Из списка произилази: да су парничне странке са трећим лицима закључиле судско поравнање и учиниле неспорним да Кредибел банка по основу уговора о орочавању ненаменског депозита дугује Генерал експорту износ од 924.000 динара. Даље је наведено да су учесници сагласни да се исплата дуга изврши на начин наведен у поравнању. Такође је неспорно да су трећа лица учесници споразума извршили своје обавезе. Таквим испуњењем наведених обавеза учесника овог поравнања сматра да је дужник "К...банка" у целости извршила повраћај средстава свом повериоцу Г... хотел "Б... И..." по уговору о ненаменском депозиту који износи 924.000 динара као и да уговорачи немају међусобних потраживања и обавеза ни по једном основу. Није спорно да је ово поравнање извршено и да су трећа лица измирила обавезу дужника К... банке из овог поравнања по основу ороченог ненаменског депозита који је Хотел "Б... И..." имао код К... банке.

Такође није спорно да се ради о потраживању туженог које је било доспело за измирење пре закључења судског поравнања.

Првостепени суд налази да је поравнањем у коме су поред овде парничних странака учествовала трећа лица и у коме су та трећа лица пред судом у судском поравнању преузела дуг дужника дошло до ослобађања дужника од обавезе у смислу члана 448. став 1. ЗОО. На тај начин дуг су измирила трећа лица чиме је обавеза дужника – овде тужиоца угашена за преузети дуг према повериоцу – овде туженом.

Такође првостепени суд извлачи закључак да повериоци тужиоца на овај начин и овим поравнањем нису оштећени.

Имајући у виду све изведене доказе првостепени суд је одбио тужбени захтев јер је нашао да нису испуњени услови из члана 112. и 113. Закона о принудном поравнању, стечају и ликвидацији, за поништај поравнања.

Другостепени суд је одбио жалбу тужиоца и прихватио становиште првостепеног суда да овим поравнањем нису испуњени услови за поништај поравнања из напред цитираног Закона као и да повериоци тужиоца истим нису оштећени.

Врховни суд налази да су нижестепени судови овај однос расправили правилном применом материјалног права.

Када су трећа лица преузела дуг овде тужиоца и исти измирила онда је он ослобођен обавезе према повериоцу, па у стечају не може побијати исправу о преузимању дуга. Правилан је закључак нижестепених судова да тужилац није у овом спору доказао да су његови повериоци овим закљученим поравнањем оштећени. Наиме када тужилац није доказао да су се сада у стечају ова трећа лица појавили

као повериоци онда су правилно закључили нижестепени судови да имовина тужиоца није умањена. У таквој ситуацији када је суд утврдио да је обавезе из поравнања које су биле обавезе тужиоца извршило треће лице, онда произилази да повериоци дужника у стечају нису оштећени, те да нису испуњени услови за поништај поравнања.

(Из пресуде Врховног суда Србије, Прев. 159/99 од 10.11.1999. године).

Почетак рока који пада у нерадни дан (субота) нема за последицу да се рок помера. Напротив, само када задњи дан пада у дан када суд не ради онда се рок помера за први радни дан.

-Члан 112. ЗПП –

Из образложења:

Правилно је првостепени суд одбацио жалбу туженог као неблаговремену са разлога што се из списка види да је тужени првостепену пресуду примио дана 13.6.1998. године а да је жалба примљена у суд дана 23.6.1998. године (уторак). Како је рок за жалбу био осам дана то је задњи дан за улагање жалбе био понедељак 22.6.1998. године. Тужени је пропустио да жалбу уложи у законском року па је правилно првостепени суд одбацио жалбу туженог као неблаговремену.

Није основан навод ревизије којим тужени истиче да му се рок за подношење жалбе мора померити пошто је првостепену пресуду примио на дан 13. јуна 1998. године па му је рок за подношење жалбе почео да тече 14. јуна 1998. године, пошто је 13.6.1998. године био нерадни дан.

Врховни суд налази да је несумњиво утврђено да је тужени примио првостепену пресуду дана 13. јуна 1998. године (субота) без обзира на чињеницу да ли је то био за његов колектив радни или нерадни дан. Почетак рока који пада у нерадни дан (субота) нема за последицу да се рок помера. Напротив само када задњи дан пада у дан када суд не ради онда се рок помера за први радни дан. Отуда се наводи ревизије не могу прихватити као основани.

Како ревизија није основана то је одбијена као у изреци на основу члана 393. у вези члана 400. ЗПП.

(Из решења Врховног суда Србије у Београду Прев. 385/99 од 10.11.1999. године).

ПРАВНА ПРАКСА

*Милица Дражић и Снежана Вујиновић,
Министарство за рад Републике Србије*

Мишљења Министарства за рад, борачка и социјална питања

1. Накнада зараде за време привременог удаљења са рада, исплаћује се све време док траје суспензија

У случају одређивања притвора, према члану 104, Закона о радним односима ("Службени гласник РС", број 55/96), запослени се удаљује са рада од првог дана притвора, док притвор траје. За време привременог удаљења са рада, због одређивања притвора, запосленом се исплаћује накнада зараде у висини једне трећине, а ако издржава породицу у висини једне половине месечне нето зараде, коју је остварио за месец пре привременог удаљења (члан 105. Став 1.)

У складу са наведеним законским одредбама, накнада зараде за време привременог удаљења са рада исплаћује се све време удаљења са рада, односно док траје притвор.

Запослени, такође, може да буде удаљен са радног места или са рада у случајевима утврђеним у члану 102. Став 1. Тач.1) и 2) Закона о радним односима – ако је против њега покренут поступак због повреде радне обавезе за коју се изриче мера престанка радног односа, односно ако је против њега покренут кривични поступак због кривичног дела учињеног на раду или у вези са радом.

Ако сте, по изласку из притвора, удаљени са рада, у смислу наведене законске одредбе, онда има основа да се и даље исплаћује накнада зараде за време суспензије. Питање радног ангажовања, односно враћања на рад, зависи од коначне одлуке

надлежног органа у утврђивању одговорности за повреду радне обавезе, односно од правоснажне судске пресуде у покренутом судском поступку.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања бр. 118-00-21/99-02 од 23.11.1999.год.)

2. Радна књижица се закључује са даном престанка радног односа, ког дана се врши и одјава запосленог на обавезно социјално осигурање.

Према члану 108. Став 1. Тачка 1) Закона о радним односима (" Службени гласник РС", број 55/96) запосленом престаје радни однос независно од његове воље отказом уговора о раду, од стране послодавца, ако је неоправдано изостао с посла пет радних дана узастопно.

Радни однос у наведеном случају престаје даном када је запослени фактички престао да ради, односно првог дана његовог изостанка с посла. То значи, да радну књижицу треба закључити са даном престанка радног односа и са тим датумом извршити одјаву запосленог на обавезно социјално осигурање.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања ,број 118-00-19/99-02 од 18.11.1999.год.)

3. Посебан стаж, по основу рођења трећег детета, рачуна се у пензијски стаж.

Законом о радним односима (" Службени гласник РС", бр. 55/96), у члану 56. Став 1. утврђено је да запослени-жена са навршених 25 година пензијског стажа или навршених 50 година живота, има право на годишњи одмор у трајању од 30 радних дана.

Према прописима о пензијском и инвалидском осигурању, пензијски стаж чини стаж осигурања – време проведено у осигурању и посебан стаж – време проведено ван осигурања. У складу са наведеним прописима, осигуранику - жени која роди треће дете, у посебан стаж урачунава се време у трајању од две године.

Стицање права на годишњи одмор од 30 радних дана, условљено је навршењем 25 година пензијског стажа. С обзиром, да се у конкретном случају, у пензијски стаж урачунава стаж осигурања (23 године) и посебан стаж по основу рођења трећег детета (две године), испуњени су услови за остваривање права на годишњи одмор у трајању од 30 радних дана.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања, број 131-04-40/99-02 од 12.11.1999.год.)

4. Сразмеран износ регреса исплаћује се запосленом који је остварио право на годишњи одмор у трајању краћем од 18 радних дана.

Годишњи одмор је право из радног односа и користи се, по правилу, у календарској години за коју запослени остварује право на годишњи одмор. Према члану 53. став 1. Закона о радним односима ("Службени гласник РС", број 55/96), право на годишњи одмор у трајању од најмање 18, а највише 25 радних дана има запослени за годину дана рада.

Запослени који је одсуствовао са рада због извршења војне обавезе за време ратног стања, има право на пун годишњи одмор за 1999. годину, односно право на годишњи одмор у трајању од најмање 18, а најдуже 25 радних дана. Међутим, како је запослени у текућој календарској години био на неплаћеном одсуству у трајању од три месеца, има право на сразмеран годишњи одмор у 1999. години. Сразмеран годишњи одмор утврђује се тако што се, на основу критеријума утврђених законом и колективним уговором одреди дужина годишњег одмора за годину дана рада (пун годишњи одмор), па се подели са бројем месеци у години (12) и помножи са бројем месеци које је запослени провео на раду, у конкретном случају - са 9 месеци.

Износ регреса, према члану 37. општег колективног уговора ("Службени гласник РС", бр. 22/97 и 21/98) утврђује се зависно од дужине годишњег одмора. Запослени који оствари право на годишњи одмор у трајању од најмање 18 радних дана има право на регрес у износу просечне нето зараде у привреди Републике (пун износ регреса) према последњем објављеном податку Републичког завода за статистику. Запослени који оствари право на годишњи одмор у трајању краћем од 18 радних дана, има право на сразмеран износ регреса.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања, бр. 131-04-41/99-02 од 12.11.1999. год.)

5. По покретању радног спора запослени има право да поднесе захтев за заштиту права инспекцији рада.

Законом о радним односима ("Службени гласник РС", бр. 55/96), у члану 110. утврђено је да радни однос по сили закона, престаје запосленом (мушкарцу, односно жени) када наврши 65 година живота и најмање 15 година стажа осигурања.

Запосленом који је навршио 40 година стажа осигурања, а нема навршених 65 година живота, радни однос не може да престане по сили закона све до испуњења услова утврђених наведеним законским одредбама, односно до навршених 65 година живота.

Ради заштите својих права, у складу са чланом 114. Закона о радним односима, имате право да покренете спор код надлежног суда, у року од 15 дана од дана пријема решења о престанку радног односа, односно отказа уговора о раду. Та-

кође, истовремено се можете обратити и инспектору рада са захтевом за одлагање решења о престанку радног односа, уз који треба да приложите и копију тужбе о покренутом радном спору код суда.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања, број 11-00-128/99-02 од 12.11.1999.год.)

6. Општински орган управе надлежан за издавање радне књижице врши упис података о школској спреми.

Издавање радне књижице врши се по поступку и на начин прописан Правилником о радној књижици (" Службени гласник РС", број 17/97). Према члану 5. Правилника, захтев за издавање радне књижице подноси се надлежном органу општинске управе према месту пребивалишта незапосленог лица, односно према месту запослења за запослене.

Орган управе надлежан за издавање радне књижице врши и упис података на стр. 1 до 3 радне књижице (чл. 8. до 12. Правилника). То значи, да упис података о школској, односно стручној спреми и промене презимена у радну књижицу, врши орган управе надлежан за издавање радне књижице на начин прописан у члану 5. Правилника.

У складу са наведеним, радна књижица незапосленом лицу може да се изда само према месту пребивалишта, а запосленом према месту запослења.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања, бр. 113-03-60/99-02 од 3. 12. 1999. год.)

7. Случајеви у којима запосленом престаје радни однос ради остваривања права на пензију, не утврђују се прописима о пензијском и инвалидском осигурању.

Случајеви у којима радни однос престаје по вољи запосленог утврђени су у члану 107. Закона о радним односима ("Службени гласник РС" број 55/96).

Радни однос, у смислу наведене законске одредбе, престаје ако запослени писмено изјави да жели да раскине радни однос или ако са директором предузећа закључи споразум о престанку радног односа.

Основ престанка радног односа, на основу писмене изјаве запосленог, садржан је у члану 107. тачка 1) Закона о радним односима, независно од разалог наведених у изјави за престанак радног односа. То значи, да се у случају престанка радног односа ради остваривања права на старосну пензију (по изјави запосленог), решење доноси на основу наведених одредаба Закона о радним односима. Прописима о пензијском и инвалидском осигурању, између осталог, утврђују се само услови за стицање права на старосну пензију, а не и случајеви у којима запосленом престаје радни однос.

(из Министарства за рад, борачка и социјална питања, бр. 118-00-22/99-02 од 3.12.1999. године)

8. Запослена жена, која је прекинула породилско одсуство и почела да ради, после одређеног периода, нема право да настави са коришћењем породилског одсуства.

Према члану 79. Закона о радним односима (" Службени гласник РС ", број 55/96), запослена - жена има право за време трудноће и порођаја на породилско одсуство:

1. до навршене године дана живота детета - за прво, друго, четврто и свако наредно дете, и

2. до навршене две године живота детета - за треће дете.

Време трајања породилског одсуства утврђује се према броју деце које запослена - жена има на дан рођења детета, рачунајући и новорођено дете.

Породилско одсуство сагласно наведеним одредабама Закона користи се у непрекидном трајању. Наиме, уколико запослена - жена из било којих разлога прекине коришћење породилског одсуства, исто не може да настави.

Према томе, ако је запослена - жена прекинула породилско одсуство и почела да ради, после одређеног периода, нема право да настави са коришћењем породилског одсуства.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања РС: број. 53/99-02 од 2.12.1999.године).

9. Запослени коме је престао радни однос отказом уговора о раду због неоправданог изостанка са посла пет радних дана, радну књижицу треба закључити са последњим даном његовог доласка на посао.

Одредбом члана 111. став 1. Закона о радним односима ("Службени гласник РС", број 55/96) прописано је да запосленом престаје радни однос отказом уговора о раду - даном достављања отказа уговора о раду, ако овим законом није друкчије одређено.

Отказ уговора о раду, по правилу, доставља се запосленом на радном месту или на кућну адресу. Уколико се оваква достава не може извршити (због недолазка запосленог на посао и због промене адресе коју запослени није пријавио), отказ уговора о раду треба прикачити на огласну таблу или неко друго видно место у просторијама послодавца, чиме се има сматрати да је достава извршена.

Напомињемо да запосленом коме је радни однос престао отказом уговора о раду због неоправданог изостанка са посла пет радних дана узастопно (члан 108. став 1. тачка 1) Закона о радним односима, радну књижицу треба закључити са последњим даном његовог доласка на посао, с тим што рокови за обраћање запосленог суду и арбитражи теку од дана достављања отказа уговора о раду.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања РС, број.011-00-52/99-02 од 3.03.1999.год.)

10. На представнике организације синдиката који не показују потребна знања и способности на радним местима на којима су распоређени или не остварују одговарајуће резултате рада, не односи се одредба члана 51. став1. Општег колективног уговора (" Службени гласник РС ", број 22/97 и 21/98).

Одредбама члана 51 Општег колективног уговора (" Службени гласник РС ", број 22/97 и 21/98) прописано је да председник, члан органа организације синдиката, председник подружнице (представници организације синдиката), за време обављања и у року од две године по престанку функције, ако поступа у складу са законом и колективним уговором, не може да се распореди на друго радно место, ако је то за њега неповољније, и да се утврди престанак потребе за његовим радом или да се на други начин стави у неповољан положај.

Одредба става 1. овог члана не односи се на представнике организације синдиката који не показују потребна знања и способности на радним местима на која су распоређени или не остварују одговарајуће резултате рада.

Из наведене одредбе Општег колективног уговора произилази да председник, члан органа организације синдиката, уживају посебну заштиту, поред осталог и у случају утврђивања престанка потребе за радом запосленог , у складу са програмом технолошких, економских и организационих промена.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања РС, број. 11-00-119/99-02 од 27.10.1999. год.)

11. Сагласно овлашћењима утврђеним прописима који су се примењивали за време ратног стања, директор је имао право, да време коришћења годишњег одмора обвезнику радне обавезе, омогући да други део годишњег одмора за 1998. годину, користи по истеку рока утврђеног Законом о радним односима.

Годишњи одмор је право из радног односа и користи се, по правилу, у календарској години за коју запослени остварује право на годишњи одмор, према распореду утврђеном код послодавца. У случају коришћења одмора у два дела, према члану 55. Закона о радним односима (" Службени гласник РС", број 55/96), први део годишњег одмора у трајању од најмање 12 радних дана користи се у току календарске године, а други део најкасније до 30. јуна 1999. године.

Запослени коме због извршавања радне обавезе (мобилисање, продужење војног рока, учествовање у јединицама радне обавезе и сл.), није омогућено коришћење другог дела годишњег одмора за 1998. годину до 30. јуна 1999. године, по нашем мишљењу требало би омогућити коришћење годишњег одмора и по истеку наведеног рока. При томе, указујемо, да је директор сагласно овлашћењима утврђеним прописима који су се примењивали за време ратног стања имао право да време коришћења годишњег одмора обвезника радне обавезе уреди на другачији начин, зависно до потреба због којих је радна обавеза уведена. То значи, да је ди-

ректор могао да одреди да запослени - обвезник радне обавезе, други део годишњег одмора за 1998. годину користи по истеку рока утврђеног Законом о радним односима.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања РС; број. 131-04-16/99-02 од 15.07.1999. године).

12. Запослена-жена која је одсуствовала са рада, по основу боловања и продужене неге детета, након повратка на рад, има право на годишњи одмор у пуном трајању, у дужини утврђеној колективним уговором.

Запослени има право на годишњи одмор у трајању од најмање 18, а највише 25 радних дана (члан 53, Закона о радним односима "Службени гласник РС", бр. 55/96).

Под временом проведеним на раду у календарској години подразумева се време проведено у радном односу (ефективан рад, боловање, породилско одсуство и плаћено одсуство у смислу члана 59. Закона).

Нема законског основа да се запосленом који је у току године одсуствовао са рада због боловања, у конкретном случају и одсуства због неге детета, умањи годишњи одмор по том основу. Запослена која, због одсуствовања са рада по основу боловања и продужене неге детета, није користила годишњи одмор према распореду утврђеном код послодавца, има право да одмор користи по повратку на рад. То значи да запослена која се вратила са одсуства због неге детета 06.12.1999. године, има право на годишњи одмор у пуном трајању за 1999. годину, у дужини утврђеној колективним уговором.

Право на регрес остварује се за коришћење годишњег одмора. Према члану 37, став 1. тачка 1. Општег колективног уговора (" Службени гласник РС ", број 22/97), запослени који има право на годишњи одмор у трајању од најмање 18 радних дана, остварује право на регрес у висини просечне месечне нето зараде у привреди Републике, док запосленом који има право на годишњи одмор у трајању краћем од 18 радних дана, припада право на сразмеран део регреса.

(Из Министарства за рад, борацка и социјална питања РС, број. 131-04-43/99-02 од 18.11.1999. године).

13. Основ за престанак радних односа (по сили закона) није 40 година стажа осигурања, већ 65 година живота.

Законом о основама радних односа (" Службени лист СРЈ ", број 29/96) у члану 66, став 1. тачка 1) прописано је да запосленом радни однос, по сили закона, престаје кад наврши 65 година живота или 40 година стажа осигурања, ако законом није друкчије одређено - даном достављања коначног решења запосленом.

Имајући у виду, да је Савезним законом предвиђена могућност да се законом (дакле, републичким законом) утврде други услови за престанак радног односа, Законом о радним односима ("Службени гласник РС", број 55/96), у члану 110. став 1. утврђено је да запосленом радни однос престаје по сили закона, кад наврши 65 година живота и најмање 15 година стажа осигурања.

То значи, да запослени који су навршили 40 година стажа осигурања а немају навршених 65 година живота, радни однос не може да им престане по сили закона, све до испуњења услова утврђених у члану 110. став 1. Закона.

Према томе, до навршених 65 година живота, запосленом који има и преко 40 година стажа осигурања не може да престане радни однос по сили закона.

(Мишљење, Министарства за рад, борачка и социјална питања РС, број . 11-00-139/00-02 од 02.12.1999. год.)

14. Уколико инспектор рада утврди да се ради о раднику који нема здравствене способности за рад на висини(на основу лекарског извештаја), може да изрекне забрану рада.

Када је у питању рад на висини, лекар Медицине рада констатује у извештају о периодичном лекарском прегледу да радник нема здравствену способност за рад на висини, а инспектор рада у складу са овлашћењима из члана 60. Закона о заштити на раду ("Службени гласник РС" бр.42/91 и 42/98), може да изрекне забрану рада раднику за рад на висини. Према дефиницији рад на висини је рад на већој висини од 3 метра када је то на необезбеђеној платформи, скели и сл.

Према томе, лекар медицине рада не изриче забрану рада раднику за рад на висини. Он само у свом извештају констатује да радник нема здравствене способности за рад на висини.

(Из Министарства за рад, борачка и социјална питања РС, број 11-00-310/99-02 од 4.02.1999. године).

*Александра Јорданов,
Савезно министарство за привреду*

Мишљења Савезног министарства за привреду

1. Да ли је предузеће које је приликом свог оснивања као оснивачки улог у предузеће унело искључиво опрему дужно да приликом свог организовања и усклађивања својих аката са Законом о предузећима, у обавези да испоштује одредбу члана 336. ЗОП-а?

Постојеће предузеће приликом пререгистрације односно усклађивања своје организације и општих аката са Законом о предузећима мора пружити доказ о испуњености услова у погледу новчаног дела основног капитала, с тим да се захтева да половина тог износа буде уплаћена до регистрације друштва а остатак у року од 2 године од дана уписа друштва у регистар (члан 442. став 4. Закона)

С тим у вези треба истаћи, да колики ће стварни износ основног капитала бити и из чега ће се састојати, ствар је самих оснивача, а Закон о предузећима одређује само минимални новчани део основног капитала за акционарско друштво и друштво с ограниченом одговорношћу (чл. 190, 205. и 336.ЗОП-а).

(бр. 4/0-10-027/99-2 од 15.10.1999. године).

2. Да ли оснивач радње у фирму своје радње може унети назив аутономне покрајине без одобрења надлежног органа?

Према Закону о предузећима назив Савезне Републике Југославије, републике чланице или јединице локалне самоуправе може се унети у фирму на основу дозволе надлежног органа (члан 31. став 1.).

С обзиром да је чланом 29. став 2. Закона о приватним предузетницима прописано да се одредбе закона којима се уређује фирма предузећа сходно примењују и

на означавање фирме радње, ако овим законом није другачије одређено, то значи да основач радње у фирму своје радње може унети назив аутономне покрајине само уз дозволу надлежног органа.

(Бр.4/0-10-023/99-2 од 3.11.1999. год.)

3. Да ли постоји законска обавеза према којој процедуру постављања директора предузећа треба спровести уз јавно оглашавање конкурса или је за то исто довољно да буде донета одлука Управног одбора?

Директоре предузећа поставља и разрешава Управни одбор .

Управни одбор предузећа може одлучити да директора предузећа именује, односно постави без јавног конкурса, ако је то статутом тако утврђено. Наиме, према Закону о предузећима конкурс за избор директора није обавезан, а начин избора директора утврђује се статутом предузећа.

Приликом уређења тог питања у статуту треба консултовати Закон о предузећима, Закон о основама радних односа и републичке прописе о радним односима.

(Бр. 4/0-10-033/99-2 од 16.11.1999. год.)

4. Да ли члан Управног одбора може или не може да учествује у гласању односно избору генералног директора у ситуацији када је и он сам кандидат за генералног директора?

Закон о предузећима у случају конфликтности интереса, императивно искључује право гласа члана управног одбора приликом одлучивања у управном одбору. То се односи и на чланове управног одбора који су се пријавили на конкурс за директоре, јер су они директно заинтересована лица (чл. 259. и 264. став 5. ЗОП-а).

Према томе, члан управног одбора предузећа, који је истовремено и кандидат за директора нема право да гласа приликом одлучивања о свом односно избору других кандидата.

(бр. 4/0-10-040/99-2 од 26.11.1999. год.)

5. Да ли се одредба члана 69. односи и на директора предузећа и да ли за привредни преступ могу одговарати предузетници?

Управни одбор и директор предузећа, у смислу овог закона, чине управу предузећа (члан 60. став 2. Закона о предузећима).

Према томе, одредба члана 69. Закона о предузећима односи се и на директора предузећа. Директора предузећа бира управни одбор на време одређено оснивачким актом, односно статутом, које не може бити дуже од 5 година, уз могућност поновног избора.

Одредбе Закона о предузећима сходно се примењују и на предузетника, па се у члану 441. Закона одређује одговорност предузетника за привредни преступ, иако су у основи привредни преступи кривична дела правних лица.

(бр.4/0-10-039/99-2 од 1.12.1999. год).

6. Какав састав чланова управног и надзорног одбора, које бира скупштина, треба да буде да би одговарао структури капитала?

У предузећу са већинским приватним капиталом запослени бирају у Управни и Надзорни одбор најмање по једног представника, на начин утврђен Статутом (члан 83. став 4. ЗОП-а).

Када је реч о предузећима у којима има и друштвеног капитала, при избору представника запослених у Управни и Надзорни одбор у тим предузећима, мора се имати у виду одредба члана 83. став 3. ЗОП-а по којој се представници запослених бирају на рачун представника друштвеног капитала.

Према томе, износ друштвеног капитала у укупном капиталу предузећа одређује број представника друштвеног капитала и запослених у Управном и Надзорном одбору. На пример: ако друштвени капитал одређује 3 представника, како у Управном тако и у Надзорном одбору, 2 представника треба да се бирају као представници друштвеног капитала, а 1 као представник запослених.

Напомињемо, да у Статуту мора да се утврди вредност укупног капитала и вредност друштвеног капитала и зависно од утврђене структуре капитала одређује се и структура Скупштине, Управног и Надзорног одбора, односно број чланова тих органа.

У складу с тим, треба у Статуту утврдити укупан број чланова Управног и Надзорног одбора, колико чланова бирају акционари, колико се бира представника друштвеног капитала и колико се бира представника запослених у тим органима.

(бр.4/0-10-037/99-2 од 1.12. 1999. год).

UDK 347.7

YU ISSN 0354-3501

П Р А В О И П Р И В Р Е Д А
ЧАСОПИС ЗА ПРИВРЕДНОПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

БРОЈ 11-12/1999./Година XXXVI
Београд

Главни и одговорни уредник
Мирко Васиљевић

Уредник
Мирослав Пауновић

Редакција
Зоран Арсић, Мирко Васиљевић, Радован Вукадиновић, Славољуб Вукичевић, Мирослав
Врховшек, Драгољуб Драшковић, Зоран Ивошевић, Ивица Јанковец, Милица Јањушевић
(секретар), Милан Миљевић, Боса Ненадић, Бранко Љутић, Ратомир Слијепчевић, Але-
ксандар Ђирић, Боривоје Шундерић

Издавачки савет
Јованка Бодирога, Михајло Велимировић (председник), Славко Царић (заменик
председника), Славко Вићић, Миљко Ваљаревић, Ратомир Капанин, Светозар Крстић,
Милан Лукић, Радомир Лазаревић, Бојан Илић, Аранђел Маркићевић, Бошко Марковић,
Мирослав Милетић, Јездимир Митровић, Вера Нећак, Данило Пашајлић, Владо Поповић,
Витомир Поповић, Марко Рајчевић, Марко Стељић, Миодраг Трајковић.

Издавач
УДРУЖЕЊЕ ПРАВНИКА У ПРИВРЕДИ СР ЈУГОСЛАВИЈЕ
Београд, Теразије 23/VI-701
тел./факс 3248-428
поштански фах 47

Технички уредник
Зоран Димић

Рачунарска припрема
Јелена и Зоран Димић
Светозара Марковића 2, Београд

Претплата за 1999. годину износи: правна лица - 2100. динара,
физичка лица - 1050. динара, иностранство - 100 УС \$

Претплата се врши на жиро рачун број: 40806-678-3-99933, уз назнаку:
Претплата за часопис „Право и привреда“

Тираж: 600 примерака.

Излази ДВОМЕСЕЧНО

Штампа: ШИП „Никола Николић“
Микуша Гајевића 3, КРАГУЈЕВАЦ

НАРУЏБЕНИЦА

Овим се неопозиво претплаћујемо на ____ примерака часописа "ПРАВО И ПРИВРЕДА" за 2000. годину по цени од 4.200,00 динара за правна лица (2.100,00 за физичка лица, 100 USA \$ за иностранство) на име аконтације годишње претплате с тим да се претплата продужује и за следеће године, уколико се изричито-писмено не откаже пре истека текуће године.

Износ од _____ динара уплатићемо у законском року по пријему рачуна на жиро рачун број 40806-678-3-99933 УДРУЖЕЊЕ ПРАВНИКА У ПРИВРЕДИ СР ЈУГОСЛАВИЈЕ

Београд, Теразије 23/VIИ-701

Тел/факс 3248-428

Часопис слати на адресу:

са назнаком за _____ службу.

Молимо да ову наруџбеницу оверену и потписану од стране овлашћеног лица пошаљете на адресу УДРУЖЕЊЕ ПРАВНИКА У ПРИВРЕДИ СР ЈУГОСЛАВИЈЕ, Београд, Теразије 23/VIИ-701

П. фах 47

Потпис наручиоца

М.П.

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

<i>Мирко Васиљевић</i>	Законска инфраструктура и тржиште акција из својинске трансформације (изворни чланак)	1
<i>Зоран Арсић</i>	Књига акционара (акција) (изворни чланак)	10
<i>Небојиа Јовановић</i>	Припајање акционарских друштва (изворни чланак)	22
<i>Драган Вујисић</i>	Управни одбор акционарског друштва (прегледни чланак)	59
<i>Драгољуб Тодић</i>	Еколошки критеријуми Европске уније за привреду земаља у транзицији (прегледни чланак)	86
<i>Миодраг Јекнић</i>	Како убрзати процес својинске трансформације у предузећима (прегледни чланак)	100

МЕЂУНАРОДНО ПОСЛОВНО ПРАВО

Међународна регулатива	110
Решавање међународних спорова	112
Из међународне праксе	114
На дневном реду у свету	117
Из домаћих прописа о пословања са иностранством	119
За документацију	122
Занимљивости	125

СУДСКА ПРАКСА

<i>Вера Марковић</i>	Сентенце из пресуда Врховног суда Србије	126
----------------------	--	-----

ПРАВНА ПРАКСА

Мишљења Министарства за рад, борачка и социјална питања <i>Снежана Вујиновић и Милица Дражић</i>	139
Мишљења Савезног министарства за привреду <i>Александра Јорданов</i>	147

C O N T E N T

ARTICLES

<i>Mirko Vasiljević</i>	Legal Infrastructure and Market of Shares out of Ownership Transformation (original article)	1
<i>Zoran Arsić</i>	Register of Shareholders (original article)	10
<i>Nebojša Jovanović</i>	Merger of Joint Stock Companies (original article)	22
<i>Dragan Vujisić</i>	Board of Directors of Joint Stock Company (review article)	59
<i>Dragoljub Todić</i>	Ecological Criteria of the European Union for Economies of Countries in Transition (review article)	86
<i>Miodrag Jeknić</i>	How to Stimulate the Process of Ownership Transformation in Enterprises (review article)	100

INTERNATIONAL BUSINESS LAW

International Regulations	110
Solving of International Disputes	112
From International Practice	114
Current in the World.	117
From Domestic Law on Operations with Foreign Countries	119
For the Record.	122
Curiosities	125

COURT PRACTICE

<i>Vera Marković</i>	Pronouncements from the Judgements of the Supreme Court of Serbia	126
----------------------	---	-----

LEGAL PRACTICE

Opinions of the Ministry of Labour <i>Snežana Vujinović and Milica Dražić</i>	139
Opinions of the Federal Ministry of Economy <i>Aleksandra Jordanov</i>	147